

Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı

Yayına hazırlayanlar:
Hubert Faustmann
Ayla Gürel
Gregory M. Reichberg



RAPOR 1/2012

**FRIEDRICH
EBERT** 
STIFTUNG

 **PRIO**
Cyprus Centre

Yayına hazırlayanlar hakkında

Hubert Faustmann Friedrich Ebert Vakfı'nın Kıbrıs temsilcisidir. Lefkoşa Üniversitesi'nde Tarih ve Siyasal Bilimler Doçentidir. 1960'tan bu yana Kıbrıs'taki İngiliz Sömürge dönemi ile ilgili kapsamlı yayınları yanında Kıbrıs siyaseti, tarih ve toplum konularında yayınları olmuştur. Hakemli *The Cyprus Review* dergisinin Yazı İşleri Müdürü olan Faustmann, iki toplumlu bir STÖ olan Kıbrıs Akademik Forumu'nun (CAF) da başkanıdır.

Ayla Gürel Lefkoşa'da yer alan PRIO Cyprus Centre'de kıdemli araştırma danışmanıdır. Gürel, 2005 yılından bu yana adanın her iki yanındaki göçmenlerin içinde buldukları kötü durumlarla ilgili çeşitli projeler ve bununla ilişkili bir mesele olan Kıbrıs sorunu bağlamında mülkiyet hakları meseleleri üzerinde çalışmaktadır. Bu konularla ilgili bir çok yayını bulunan Ayla Gürel'in en son araştırması Kıbrıs denizlerinde hidrokarbon aranması ve kullanımı üzerinedir.

Gregory M. Reichberg Peace Research Institute Oslo'da (PRIO) Araştırma Profesörü ve Lefkoşa'daki PRIO Cyprus Centre'in Direktörüdür. Savaş ve barışın etiği üzerine geniş çapta yayını bulunmaktadır. PRIO Cyprus Centre Direktörü olarak adanın bölünmüşlüğüne yönelik siyasi çözüm arayışıyla ilgili araştırma ve diyalog etkinliklerini koordine etmektedir.

KIBRIS AÇIK DENİZİNDEKİ HİDROKARBONLAR

BÖLGESEL SİYASET VE
SERVET DAĞILIMI

Yayına hazırlayanlar:
Hubert Faustmann
Ayla Gürel
Gregory M. Reichberg

Friedrich Ebert Stiftung
ve
PRIO Cyprus Centre
Ortak Yayını

PCC Raporu 1/2012

Peace Research Institute Oslo (PRIO)

Hausmanns Gate 7
PO Box 9229 Oslo
NO-0134 OSLO, Norway
Tel. +47 22 54 77 00
Fax +47 22 54 77 01
Email: info@prio.no
Web: www.prio.no



PRIO, araştırmacı ve araştırmacı üyelerinin ürettiği bilgiyi, PRIO'nun kendi raporları, bildirimleri ve tutumlarıyla ilgili belgeleri de dahil olmak üzere, hakemli dergi ve kitap dizilerinde yayımlamaya teşvik eder. Bu yayımları tashihte PRIO sadece temel bir kalite kontrolü gerçekleştirir ve siyasi konularda görüş belirtmez. Biz araştırmacılarımızı halka açık tartişmalarda aktif olarak yer almaya teşvik eder ve onlara fikirlerini ifade etmede tam bir özgürlük tanırız. Bundan dolayı, yayınlarmızda ifade edilen varsayımların, teorilerin, bulguların ve görüşlerin tüm sorumluluğu ve onuru yazarların kendilerine aittir.

Friedrich Ebert Stiftung Vakfı

22 Vasileos Pavlou, Apt, 301
1046 Pallouriotissa
Cyprus
Tel. +357 99 72 25 43
Email: FESfaustmann@gmail.com



Bu yayında ifade edilen görüşler, Friedrich-Ebert-Stiftung veya örgütler adına çalışan yazarların görüşlerini yansıtmayabilir.

© Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2012

Tüm hakları mahfuzdur. Bu yayının hiçbir bölümü telif hakkına sahip olan kişi(ler) ve kurumlardan yazılı izin talep edilmeden yeniden üretilemez, herhangi bir erişim sisteminde saklanamaz veya elektronik, mekanik fotokopi, kayıt veya başka herhangi bir şekilde veya yöntemle kullanılamaz.

ISBN 978-82-7288-464-1

Yapım ve Kapak Tasarımı: Action Global Communications

İÇİNDEKİLER

KATKIDA BULUNANLAR	1
GİRİŞ.....	5
HUBERT FAUSTMANN, AYL A GÜREL VE GREGORY M. REICHERG	
SICAK SULARDA KONTROLÜ TASARLAMAK:TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ'DE HİDROKARBON EGEMENLİĞİ HEDEFLEYEN TAVRI.....	7
YIORGHOS LEVENTIS	
ZENGİNLİKLERİN PAYLAŞIMI VE JEOPOLİTİK STRATEJİLER: HİDROKARBONLARI KIBRIS GÖRÜŞMELERİNİN DIŞINDA TUTMAK	17
EROL KAYMAK	
DOĞU AKDENİZ GAZI VE TÜRKİYE'NİN DURUMU	23
DIDEM AKYEL COLLINSWORTH	
EGE VE DOĞU AKDENİZ'DE PETROL VE GAZ ARAŞTIRMA VE İŞLETMESİ İLE İLGİLİ BEKLENTİLER: BAZI GÖZLEMLER	29
HARRY TZIMITRAS	
LÜBNAN: BİR HİDROKARBON SEKTÖRÜ OLUŞTURMAYA YÖNELİK ÇABALAR.....	39
GARY LAKES	
OPTİMUM DOĞAL ZENGİNLİK YÖNETİMİ.....	45
LEONOR COUTINHO	
HİDROKARBON KAYNAKLARI VE GELİR YÖNETİMİ: NORVEÇ ÖRNEĞİ	57
LARS EVEN ANDERSEN	
KAYNAK LANETİNİN KURBANLARI: İKİ SUDAN ÖRNEĞİ.....	73
ØYSTEIN H. ROLANDSEN	
KIBRIS HİDROKARBONLARI: GELİŞMENİN BAŞLANGICINDAKİ İKİLEMLER.....	81
GARY LAKES	
AÇIK DENİZ HİDROKARBONLARI VE KIBRIS'TA SERVET DAĞILIMI: MİCHAEL SARRIS VE MUSTAFA BESİM'LE SÖYLEŞİLER	87
ELIAS HAZOU	

KATKIDA BULUNANLAR

Lars Even Andersen PRIO'nun İdari Müdür Yardımcısı'dır. 1998 yılından beridir PRIO'da çalışmakta olan Andersen, çatışma bölgelerinde operasyonel barış inşası çalışmaları yanısıra maliye, yönetim ve liderlik de dâhil olmak üzere çeşitli görevler üstlenmiştir. Ekonomi alanında işletmecilik master derecesine sahip olan Andersen, Norveç'in önde gelen ilk 50 satranç oyuncusu arasında yer almaktadır. Küreselleşmenin ekonomik yönleri ve bunların sosyal dinamikler ile güvenlik boyutlarına olan etkileri şimdilerde ilgilendiği başlıca araştırma konularıdır.

Mustafa Besim (Doçent) 1998'den bu yana Doğu Akdeniz Üniversitesi öğretim üyesidir. Ekonomi, kamu maliyesi, uluslararası maliye, kurumsal finansman, proje finansmanı ve değerlendirme konularında ders veren Dr. Besim'in uzmanlık alanları ise kamu maliyesi, ekonomik kalkınma ve yatırım değerlendirmedir. Dr. Besim 2003-4, 2008-2011 yıllarında Kıbrıs görüşmelerinin Ekonomik ve Mali Yönleri ile ilgili Teknik Komite'de görev üstlenmiştir. Dr. Besim'in Kıbrıs Türk ekonomisiyle ilgili kayıt dışı ekonomiler, vergi ödeme istekliliği, verimlilik ve Kıbrıs Türk ekonomisinin geleceğinden, son zamanlardaki küresel mali krizlere kadar bir dizi konuda yayını bulunmaktadır. Dr. Besim, konferanslarda çoğunlukla vergilendirme, Kıbrıs Türk ekonomisinin sürdürülebilirliği, devlet bütçesinin önemi ve kayıt dışı ekonomiyle mali federalizm konularında tebliğler sunmuştur. Doktorasını Birmingham Üniversitesi'nde Kamu Politikası üzerine yapan Dr. Besim aynı zamanda Duke Üniversitesi (DCID) Vergi Analizi ve Gelir Tahmini Programı ve Queen's Üniversitesi'nin Yatırım Değerlendirme ve Risk Analizi Programlarına katılmıştır.

Didem Akyel Colinsworth 2009 yılından bu yana Uluslararası Kriz Grubu'nun merkezi İstanbul'da bulunan Türkiye/Kıbrıs Projesi'nde görevlidir. Türkiye/Kıbrıs Araştırmacısı olan Colinsworth, Türkiye-AB ilişkileri, Kıbrıs sorunu ve Türkiye'nin genel olarak bölgedeki rolü üzerine çalışmaktadır. Washington and Lee Üniversitesi'nde (Virginia, ABD) Siyasal Bilgiler lisansı alan Colinsworth'un İtalya Bolonya'daki Johns Hopkins School of Advanced International Studies'den (SAIS) master diploması vardır. Collinsworth, İngilizce, Türkçe, İtalyanca ve bir miktar Fransızca biliyor.

Leonor Coutinho Europism'de (Kıbrıs) kıdemli araştırmacı olup Kıbrıs Üniversitesi'nde Özel Bilim insanıdır. Araştırma alanları, özellikle AB ve komşu bölgelere odaklanan makroekonomi, uluslararası ekonomi ve maliyeyi içeren Coutinho. Doktorasını Floransa'daki Avrupa Üniversitesi Enstitüsü'nde yaptı ve AB ile Kıbrıs Araştırma Vakfı tarafından finanse edilen projeler dâhil olmak üzere bir dizi projede yer aldı. Coutinho'nun çalışmaları, aralarında *Open Economies*

Review, *Review of Economic Surveys* ve *International Finance*'in yer aldığı bir dizi mesleki dergide yayımlandı. Washington D.C'deki Georgetown Üniversitesi'nde bilimsel araştırma kurumu asistanı, Brüksel, Avrupa Siyaset Çalışmaları Merkezi Marie Curie bilimsel araştırma kurumu asistanı olarak ve ayrıca Dünya Bankası için de çalıştı.

Hubert Faustmann Friedrich Ebert Vakfı'nın Kıbrıs temsilcisidir. Lefkoşa Üniversitesi'nde Tarih ve Siyasal Bilimler Doçentidir. 1960'tan bu yana Kıbrıs'taki İngiliz Sömürge dönemi ile ilgili kapsamlı yayınları yanında Kıbrıs siyaseti, tarih ve toplum konularında yayınları olmuştur. Hakemli *The Cyprus Review* dergisinin Yazı İşleri Müdürü olan Faustmann, iki toplumlu bir STÖ olan Kıbrıs Akademik Forumu'nun (CAF) da başkanıdır.

Ayla Gürel Lefkoşa'da yer alan PRIO Cyprus Centre'de kıdemli araştırma danışmanıdır. Gürel, 2005 yılından bu yana adanın her iki yanındaki göçmenlerin içinde buldukları kötü durumlarla ilgili çeşitli projeler ve bununla ilişkili bir mesele olan Kıbrıs sorunu bağlamında mülkiyet hakları meseleleri üzerinde çalışmaktadır. Bu konularla ilgili sayısız yayını bulunan Ayla Gürel'in en son araştırması Kıbrıs denizlerinde hidrokarbon aranması ve kullanımı üzerinedir.

Elias Hazou Lefkoşa'da yayınlanan günlük *Cyprus Mail* gazetesinde 10 yıldan fazla bir süreden beri muhabir olarak çalışmakta ve birçok konuda haber yapmaktadır, fakat özellikle enerjiyle ilgili meselelere odaklanmaktadır. Kıbrıs'ın Güneyinde bulunan doğal gazla ilgili çeşitli enerji konferans ve sempozyumlara katılan Hazou tercümanlık dalında Master derecesine sahiptir.

Erol Kaymak, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde (Mağusa, Kıbrıs) Uluslararası İlişkiler Doçenti olarak görev yapan ve halen-Interpeace (eski Savaş Mağduru Topluluklar Projesi) aracılığıyla uygulanan 'Cyprus 2015' (www.cyprus2015.org) araştırma ortağı olan Dr. Kaymak'ın Kıbrıs'ta barış inşası konusunda hem akademisyen hem de uygulayıcı olarak deneyimleri bulunmaktadır. Akademik dergilerde Kıbrıs sorununun dinamikleri üzerine yaptığı yayınlar yanında Kaymak, Avrupa Politikaları Çalışmaları (CEPS), Birleşmiş Milletler'le (UNFICYP) birlikte ve Cyprus 2015 projesi vasıtasıyla bir dizi rapor hazırlamıştır. 2010 yılından bu yana devam eden müzakerelerde Kıbrıs Türk görüşmecisi ekibinin Danışma Kurulu üyesi olarak görev yapmaktadır.

Gary Lakes Middle East Economic Survey'in (MEES) Lefkoşa, Kıbrıs'taki Doğu Akdeniz Editörüdür.

Yiorghos Leventis Felsefe Doktoru olup 2009 yılından bu yana Uluslararası Güvenlik Forumu Lefkoşa'nın Direktörlüğünü yürütmektedir. İngiltere'de eğitim gören Dr. Leventis, İngiltere Ulusal Arşivlerinde (TNA) geniş araştırmalar yapmıştır. Manchester Üniversitesi'nden 1990'da Ekonomi ve Sosyal Bilimler dalında lisans diploması alan Leventis, 1992 yılında Bradford Üniversitesi'nde Barış Çalışmaları üzerine Master derecesi kazanmıştır. Leventis, 1998 yılında yine Bradford Üniversitesi'nde Avrupa Çalışmaları konusunda doktorasını tamamladı. Londra Üniversitesi King's College'de 1999-2000 yılları arasında Ziyaretçi Araştırma Görevlisi; yine 1999-2000 yılları arasında Avrupa ve Dış Politika için Hellenic Vakfı'na bağlı Dış Araştırma Görevlisi olarak çalışmıştır. 2004-2006 yılları arasında Japanese Society for the Promotion of Science

(JSPS) sponsorluğunda National Graduate Institute for Policy Studies'de (GRIPS) burslu ziyaretçi olarak Tokyo'da bulunan Leventis aynı zamanda Tokyo Birleşmiş Milletler Üniversitesi'nde Güney Doğu Avrupa araştırma portföyünü hazırladı. New York Üniversitesi Üsküp, FYROM'da Uluslararası İlişkiler, Siyaset ve Avrupa Çalışmaları Fakültesi'nde doçentlik yaptı. Dr. Leventis, güç paylaşımı düzenlemeleriyle jeopolitik ve güvenlik konularında dersler vererek geniş çapta yayınlar yapmıştır. 2008'den itibaren de iki toplumlu görüşmelerin devam etmekte olan etabında Kıbrıs Cumhurbaşkanı tarafından atanan Güvenlik ve Garantilerle İlgili Çalışma Grubu'nda fahri üye olarak görev yapmaktadır. Dr. Leventis 2010 yılında İsviçre Zug'daki Yönetimde Yüksek Lisans Çalışmaları Üniversitesi, Monarch Business School'a Uluslararası İlişkiler ve Jeopolitik Profesörü olarak atandı. 2010 yılından beri, Buenos Aires'te seçildiği (2010 Ekim) Dünya Federalist Hareketi Konseyi'nde görev yapmaktadır. Dr. Leventis ayrıca 2011 yılı Mayıs ayında Brüksel'de Avrupa Dış Harekât Hizmeti (EEAS) himayesinde kurulan AB Çoğalmayı Önleme Konsorsiyumunun müzakere protokollerinde de yer almaktadır. Bunlara ek olarak Dr. Leventis BM Parlamenterler Meclisi'nin Kurulması Kampanyası Kıbrıs ülke temsilcisidir. (CUNPA, HQ, Berlin).

Gregory M. Reichberg is Peace Research Institute Oslo'da (PRIO) Araştırma Profesörü ve Lefkoşa'daki PRIO Cyprus Centre'in Direktörüdür. Savaş ve barışın etiği üzerine geniş çapta yayını bulunmaktadır. PRIO Cyprus Centre Direktörü olarak adanın bölünmüşlüğüne yönelik siyasi çözüm arayışıyla ilgili araştırma ve diyalog etkinliklerini koordine etmektedir.

Øystein H. Rolandsen Barış Araştırmaları Enstitüsü Oslo'da (PRIO) Kıdemli Araştırmacı ve aynı zamanda Durham Üniversitesi, Durham Global Güvenlik Enstitüsü Araştırma Görevlisidir. Afrika Tarihi üzerine doktorası bulunan Dr. Rolandsen bölgesel konular yanında Sudan ve Güney Sudan'da güncel olaylar ve çağdaş tarih uzmanıdır. En son yayınları arasında şunlar bulunmaktadır: Rolandsen, Øystein H. & Alfred Lokuji, 2011. 'Drifting Apart? The Impact of Secession and Armed Violence on Border Areas in South Sudan', *PRIO Paper*. Oslo: PRIO; Rolandsen, Øystein H., 2011. 'A Quick Fix? A Retrospective Analysis of the Sudan Comprehensive Peace Agreement', *Review of African Political Economy* 38(130): 551–564; Høigilt, Jacob; Åshild Falch & Øystein H. Rolandsen, 2010. 'The Sudan Referendum and Neighbouring Countries: Egypt and Uganda', *PRIO Paper*. Oslo: PRIO.

Michalis Sarris Lefkoşa'da doğdu, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ekonomi okuyan Sarris, 1972 yılından Dünya Bankası memuru olduğu 1975'e kadar Kıbrıs'taki bankacılık kuruluşlarında çalıştı. Dünya Bankası'nda hizmet ettiği süre içerisinde Afrika, Latin Amerika ve Doğu Asya ile ilgili ekonomik konularla ilgilendi. 2005 Eylül-2008 Mart döneminde Kıbrıs Cumhuriyeti Maliye Bakanı görevini yürüttü. 2012 yılı Ocak ayında Marfin Popolar Bank Yönetim Kurulu Başkanlığı'na atandı.

Harry Tzimitras Uluslararası İlişkiler Programı Master Yöneticisi ve Türk-Yunan Çalışmaları Bölümü Yöneticisi olarak görev yaptığı İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Yardımcı Doçenti olan Tzimitras, Koç Üniversitesi'nde Yardımcı Uluslararası Hukuk Profesörüdür. London School of Economics ve Atina Panteion Üniversitesi mezunu olan Dr. Tzimitras Cambridge Üniversitesi ile Atina Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde de görev yapmaktadır. Eğitim ve araştırma ilgi alanları öncelikli olarak Uluslararası Kamu Hukuku, uluslararası organizasyonlar ve Türk-Yunan ilişkileri olan Dr. Tzimitras'ın bu alanlarla ilgili geniş bir yayın yelpazesi bulunmaktadır. Son yayınları arasında "The Politics of Law or the Law of Politics? International Law vs. International Politics and the Global Challenges in Governance and Sustainable Development", Global Science and Technology Forum (GSTF): Proceedings of the Annual Conference on Political Science, Sociology and International Relations (PSSIR), 2011; "Alternative Forms of Nationalism: Superiority through Law in Greek Foreign Policy", Aktar, A., Kızılyürek, N. & Özkırmı, U. (ed.) Nationalism in the Troubled Triangle: Cyprus, Greece and Turkey. London: Palgrave Macmillan, 2010; "Europe, Nationalism and Turkish-Greek Aegean Disputes", in Nikolaidis, K. Anastasakis, O. & Öktem, K. (ed.) Under the Long Shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Post-Nationalism. Leiden & Boston: Brill/Martinus Nijhoff, 2009 yer almaktadır.

GİRİŞ

Hubert Faustmann, Ayla Gürel and Gregory M. Reichberg

Friedrich Ebert Vakfı (FES) ve PRIO Cyprus Centre (PCC) 26 Kasım 2011 tarihinde Lefkoşa'daki ara bölgede 'Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Zenginlik Dağılımı ve Bölgesel Siyaset' adı altında bir günlük ortak bir konferans düzenledi. Konferans, uluslararası ve Kıbrıs'ın her iki toplumundan uzmanları bir araya getirdi.

Konferansın düzenlenmesinin ardında başlıca iki fikir etken oldu. Kıbrıs'ın güneyindeki kıyılarda keşfedilmesi beklenen hidrokarbonun müzminleşmiş Kıbrıs sorunu üzerinde – iyi ya da kötü yönde – oyun değiştirici potansiyele sahip olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Kıbrıslı Rumların yönettiği Kıbrıs Cumhuriyeti (KC) 2003'ten bu yana Mısır, Lübnan ve İsrail'le Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlama anlaşmaları imzalamış; bir Amerikan şirketi olan Noble Energy'ye MEB olarak ilan ettiği bölgede petrol ve gaz araması için izin, ve yakın geçmişte de ilk sondaj işlemi için yetki vermiştir. Araştırma sözleşmeleri yapmaya yönelik ikinci tur ihalelerle ilgili çalışmalar hâlen devam etmektedir. KC, kıyılarındaki kaynaklarını işletmeye yönelik bu uğraşında, uluslararası toplum tarafından kabul edilen egemenlik haklarını uygulamakta olduğunu ileri sürmektedir.

Gerek Ankara'daki Türk, gerekse Lefkoşa'daki Kıbrıs Türk liderlikleri, denizlerdeki bu girişimlere sert bir şekilde karşı çıkarak seslerini yükseltirken Kıbrıslı Türkleri bu süreçten dışlamanın 1960'ta KC'yi oluşturan uluslararası anlaşmalarla bağdaşmadığını savunmaktadırlar. Hem Ankara'daki Türk liderliği hem de Lefkoşa'daki Kıbrıs Türk liderliği, Kıbrıslı Türklerin, anayasal düzenlemenin de emrettiği üzere adanın ortak mirası olan doğal kaynaklardan, yararlandırılmamasının tek yanlı, dolayısıyla yasa dışı olduğunu kaydetmişlerdir. Türkiye ve Kıbrıslı Türkler buna misilleme olarak kendi kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşmasını ilân ederek Kıbrıs'ın, Kıbrıs Türk kontrolü altındaki kara alanları yanında, bazıları KC tarafından ilan edilen MEB bölgelerinde yer alan çeşitli parsellerde petrol ve gaz aramaya yönelik niyetlerini ortaya koydular. Türkiye bu arada Kahire, Beyrut ve Kudüs'teki hükümetler ve parlamentolara KC ile olan anlaşmalarını yeniden gözden geçirmeleri için baskı yapmayı sürdürmüştür. Türkiye, denizlerdeki sondaj çalışmalarının devamının ciddi sonuçlar doğurabileceği yönünde (bazılarınca "tehdit" olarak adlandırılabilir) uyarılar yayınladı. Türk deniz kuvvetlerine ait araçlar, bu sorunlu sularda devriyeye gönderildi.

Bu gelişmelerin ışığında PRIO Kıbrıs Merkezi, ortağı Friedrich Ebert Vakfı ile birlikte Kıbrıs denizlerinde hidrokarbon aramanın siyasi boyutlarını incelemeye yönelik bir günlük bir konferans düzenleme kararı aldı. Bu gelişmelerin Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik müzakereler

üzerindeki etkisine özel dikkat gösterildi. Buna ilaveten konferans aynı zamanda, hidrokarbonla ilgili politikaların Doğu Akdeniz ülkeleri için olası daha yaygın sonuçlarını da inceledi. Bölge, bir barut fıçısına dönüşme potansiyeline sahip ve nedeni sadece Kıbrıs değil. Türkiye'nin bölgesel hırsları ve İsrail'le olan ilişkilerinin bozulması da çatışma potansiyeline katkıda bulunuyor. İsrail ve KC'nin bir dönem soğuk olan ilişkilerini enerji ve güvenlik konularında işbirliği anlaşmaları imzalayarak düzeltmeleri, bu bölgesel fotoğrafı daha da karmaşık bir hale getirdi. Aynı şekilde İsrail ve Yunanistan bir uzlaşma sürecine girerken, kendilerine ait kıyı sınırlarını ve dolayısıyla buralardaki hidrokarbon kaynaklarının sahipliğini belirleme konusunda (aralarında hiçbir diplomatik ilişki bulunmayan ve savaş durumunda olan) İsrail ve Lübnan arasındaki sorun büyümeye devam etti. Lübnan, Kıbrıs-İsrail MEB sınırının kuzey ucundaki bölümünü Lübnan ve Kıbrıs MEB'lerini ayıran hattın bir bölümü olarak gördüğünden bu sorun şüphesiz, Kıbrıs'ı da kapsıyor.

Hidrokarbon konusunun aynı oranda önemli bir boyutu ise zenginliğin yönetimi ve dağıtımıdır. Bu nedenle konferans aynı zamanda, doğal kaynak gelirleri yönetiminde iyi ve kötü uygulamalar konusunda Kıbrıs'ta başlamak üzere olan tartışmaya katkıda bulunmak üzere de tasarlandı. Kıbrıs'ın diğer ülkelerin aldığı derslerden nasıl yararlanabileceğinin incelenmesinin faydalı olacağı düşünüldü. Sudan ve Norveç bu amaçla örnek olay incelemesi olarak ele alındı. Buna ek olarak, Kıbrıs'ın başlıca iki toplumunun hem kendi içlerinde hem de aralarındaki zenginlik dağılımı seçenekleri de incelendi.

Bu rapor, konferansta sunulan tebliğlerin bire bir kopyası olarak algılanmamalıdır. Yazarlardan katkılarını yayınlanmak üzere genişleterek güncellemeleri talep edildi. Bölgedeki hidrokarbon politikalarında İsrail'in rolü ile ilgili bir çalışmanın eksikliğinin büyük bir boşluk olarak kabul edilmesi gerekir. Ne yazık ki bu konuyu tartışması için davet edilen konuşmacı, acil bir durum nedeniyle konferansa katılmadığı gibi, daha sonra bu raporun hazırlanması için tanınan kısa süre içerisinde de bir makale sunamamıştır.

Bu rapor, gelecekte ortaya çıkabilecek siyasi sorunlara ilişkin herhangi özel bir bakış açısını desteklememektedir. Tersine buradaki amaç, Kıbrıs açık deniz hidrokarbonlarına dair iç siyasetteki ilgili farklı perpektifleri ve daha geniş bir bölge için sonuçlarını sunmaktır. Bu rapor, Kıbrıs'ta mümkün olan en geniş okuyucu kitlesine ulaşabilmek amacıyla İngilizce, Yunanca ve Türkçe olarak yayınlanmıştır.

SICAK SULARDA KONTROLÜ TASARLAMAK: TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ'DE HİDROKARBON EGEMENLİĞİ HEDEFLEYEN TAVRI

Yiorghos Leventis

Kesin olan bir şey var: Doğu Akdeniz ilginç dönemlerden geçiyor. Tarihsel açıdan hep bu tür dönemlerde yaşayageldik. Akdeniz, (İngilizce Mediterranean) coğrafi adının etimolojisinin gösterdiği gibi dünyanın ortasını, birçok ticaret yolunun buluşup keşiştiği yeri anlatır. Ticaret yollarının kontrolüne yönelik böylesi savaşlar, antik çağlardan modern zamanlara kadar sürmüştür. Modern dönemde Kıbrıs'ın siyasi mirası büyük ölçüde İngiliz İmparatorluğu tarafından devralınmasından gelir. Önemli bir şekilde Doğu Akdeniz, Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç kıtanın kesişme noktası ve son zamanlarda da önemli doğal kaynak rezervlerinin tam kalbinde yer almaktadır.

Benjamin Disraeli, ilerleyen Rus İmparatorluğunun Akdeniz'e girmesini engelleme çabasıyla adayı ele geçirmişti. İngiltere'nin, 1878'deki Berlin Kongresi'nde o dönemde 'Avrupa'nın hasta adamı' olarak tanımlanan çöküşteki Osmanlıları destekleme kararı almasının arkasındaki neden buydu. Disraeli'nin 1878'deki kararının haklılığı defalarca kanıtlandı. Ortadoğu'dan petrol pompalanmaya başlayınca Kıbrıs, İngiliz adalarının heybetli sanayi makinesi için yaşamsal öneme haiz enerji kaynağının kesintisiz akışını güvenceye alan, Londra'nın ileri karakolu görevini yaptı. Sör Anthony Eden'in İngiliz hükümetinin Kıbrıs'taki pozisyonunu güçlü ve sert ifadelerle açık ve net olarak izah etmesi bir rastlantı değildir. Sör Anthony, emperyalist idealizmin bildik diliyle üzerini örtme zahmetine girmeden İngiltere'nin çıkarını tek bir sözcükle tanımladı: **petrol**. Sör Anthony şöyle konuştu:

Ülkemizin ve Batı Avrupa'nın endüstriyel yaşamı bugün Ortadoğu'dan tedarik edilen petrole dayanmaktadır ve daha yıllarca dayanması gerekmektedir. Petrol kaynaklarımız tehlikeye girerse, onları savunmaya mecburuz. Kıbrıs'ta ihtiyaç duyduğumuz olanaklar bunun bir parçasıdır. Kıbrıs yoksa petrol tedarikimizi koruyacak belirli vasıtalar da yok demektir. Petrol yoksa İngiltere'de işsizlik ve açlık vardır. Bu kadar basit.¹

¹ Muhafazakâr Parti Konvansiyonu, Norwich, Birleşik Krallık 11 Haziran 1956.

Eden, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantörlüğü altında Kıbrıs Cumhuriyeti'ni oluşturan üç antlaşmanın (Kuruluş, Garanti ve İttifak: 1960) mürekkebi kurumadan vurgular: 'Uzlaşmanın değeri nasıl işlendiğiyle ilgili ruh ve askeri üslerimiz için kabul edilebilir düzenlemelere bağlı olacaktır.'² Önsüz İngiliz devlet adamı bu ifadesiyle bir kez daha Ortadoğu petrolünün İngiliz adalarına aksama olmadan akışının sağlanması için İngiliz askeri üslerinin garantili, kesintisiz ve özgür kullanımının kendi ülkesi için olan önemine vurgu yapmış oldu. Eden'in Kıbrıs'taki üslere vurgu yapması, şüphesiz, İngilizlerin kolonilerinden çekilişinin en yoğun dönemine rastlar.

2011: Doğal Gaz Rezervlerinin Keşfi – yeni Jeostratejik İttifaklar mı?

Zaman, Eden'in Kıbrıs'ın stratejik kıymeti konusundaki değerlendirmesini; enerji zengini Orta doğu'ya karşı vazgeçilemez bir ileri karakol olan Kıbrıs üzerindeki stratejik kontrolü sürdürme konusundaki kararlılığını haklı çıkardı. Aslında Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin oluşturulmasından elli beş yıl sonra adanın jeo-enerji değerinde başka bir artış oldu: 2011 sonlarında, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ait Münhasır Ekonomik Bölgenin (MEB), petrol olmasa bile önemli miktarda doğal gaz rezervlerine sahip olduğu kesinleşti. Hem Kıbrıs hem de İsrail'e ait MEB'de gaz sondajı yapma iznine sahip olan ABD Teksas'tan Noble, 15 Kasım tarihinde *Kıbrıs'ın 12'nci Parselinde ortalama olarak kabaca 3 ile 9 trilyon ayak küp civarında doğal gaz ve %60 da jeolojik sonuç ihtimali olduğunu duyurdu.*

Konuya daha detaylı bakacak olursak; adanın her iki yanında bulunduğu tahmin edilen düşük miktar olan üç trilyon ayak küp, 1 milyon civarındaki adalının yüz yıllık, hatta bazı enerji analistlerine göre iki yüzyıldan fazla bir süre için gereksiniminden fazlasını karşılamaya yetecek kadar gaz demektir. Ancak bu hatlar çekilir ve Kıbrıs hükümeti geriye kalan on iki parseli açık artırmaya çıkarıp ilgili taraflara doksan gün içerisinde teklif vermeleri için çağrıda bulunurken, tüketilebilir gaz rezervleri gerçekte 12'nci Parsel için 9 trilyon ayak kare olan üst sınırdaki bulunuyor olabilir. Hâlen sondaj yapmakta olan Noble Energy, ikinci bir parsel için teklif verme konusunda istekli olduğunu duyurdu.

Kıbrıs'ın 12. Parselinin elli kilometre kadar ötesinde de Noble Energy'nin sondaj yapmakta olduğu, tahmini olarak on altı trilyon ayak küp gaz bulduran İsrail'in zengin gaz alanı *Leviathan* yer alıyor. Kıbrıs-İsrail denizlerinin kesişme noktasındaki gaz rezervlerinin önemi İsrail Hükümet Başkanı'nın Lefkoşa'ya ilk kez yaptığı ziyarette vurgulandı. Benjamin Netanyahu, 16 Şubat 2012 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bir günlük bir ziyarette bulundu. Bazı siyasi gözlemciler, Türk tehditleri karşısında henüz tomurcuklanmasına karşın hızla genişleyen bir savunma işbirliğinden de söz etseler de, Netanyahu'nun ana gündem maddesini enerji işbirliği oluşturuyordu.

² Anthony Eden: Full Circle, Londra 1960.

11 Eylül 2011 tarihinde İsrail hava Kuvvetlerine (IAF) bağlı iki savaş uçağı, uluslararası alanda Ankara'ya müstesna olarak tanınan Lefkoşa FIR³ hattının kuzey sınırlarında, Türkiye'nin güney kıyıları boyunca dikkat çekici bir şekilde uçuş yaptı. İki savaş uçağı Mersin'in St. Andrew Körfezi üzerinden, bazı durumlarda Türk kıyılarına 15 mile kadar sokularak, Yunan adası Kastellorizo yakınındaki Phoenicia'ya uçtu. Sadece Türkiye tarafından tanınan Ercan (Tymbou) havaalanının kontrol kulesi onlarla ilişki kurmak istedi ancak İsraili pilotlar tüm Lefkoşa FIR⁴ hattı boyunca Kıbrıs'ın egemenliğini tanıdıklarını göstererek, Ercan kulesinin teşebbüslerini göz ardı etti.

2012 Ocak ayında Kıbrıs'ın Ticaret ve Sanayi ile Savunma Bakanları Lefkoşa-Tel Aviv arasında mekik dokudular. Adanın güneybatı kısmında, Baf'ta yer alan ve 1990'ların sonunda inşaatı sırasında çok övgü alan ancak Yunanistan-Kıbrıs Savunma Antlaşması'nın bozulmasından ötürü ihmale uğrayan Andreas Papandreou Hava Üssü, belli ki İsrail jetlerinin üssü 'touch and go' plânı temelinde kullanmalarından ötürü terk edilmişliğinden kurtuldu.⁵ Dahası, bazı İsrail kaynaklarına göre İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak, Kıbrıs'tan (KC), İsrail'in Papandreou Hava Üssü'nde askeri uçak bulundurmasına izin vermesini istedi.⁶ Savunma İşbirliğinin yürürlüğe konmasıyla iki ülkenin düzenli tatbikatlara işbirliğine girmeleri bekleniyor.⁷

Bundan sonraki mesele, Hristofias ve Netanyahu'nun Baf Hava Üssü'nde bir İsrail savaş jeti filosu konuşlandırmak için büyük bir çaba gösterip göstermeyecekleridir. Hava kuvvetleri bulunmayan Kıbrıs'ın silahlı kuvvetleri olan Ulusal Muhafızlar, yarım asırdan beridir bu ciddi engelin sınırları içerisinde savunma harekât plânları yapmak zorunda kalmıştır. Neredeyse hiçbir engelle karşılaşmadan Ulusal Muhafız mevzilerini topa tutarak Kıbrıs topraklarına yüzlerce hava indirme birliği⁸ bırakan Türk Hava Kuvvetleri tarafından geçmişte, iki kez (1964 ve 1974'te) olmak üzere on yıl arayla saldırıya uğrayan Ulusal Muhafızlar, ikinci sınıf kara kuvvetleri direnişini güçlendirmeleri gerektiğini acı bir şekilde öğrendiler. Doğal olarak Kıbrıslı Rumların bugün bölgenin ağır topu ve son zamanlarda da Türkiye'nin keskin hasımı İsrail'le hava savunma paktına girmeleri için her türlü nedenleri bulunuyor.

³ Uçuş bilgisi bölgesi

⁴ *Ο Φιλελεύθερος (O Filelefteros)*, Kıbrıs Rum günlük gazetesi, 29 Eylül 2011.

⁵ Kıbrıs Savunma Eski bakanı ve İsrail'in Lefkoşa Büyükelçisi ile söyleşiler Ocak-Mart arası 2012.

⁶ <http://israelmatzav.blogspot.com/2012/02/israel-to-station-fighter-jets-in.html> (erişim 23 Mart 2012'de). Ancak Hubert Faustmann tarafından kaynağı mahfuz olarak elde edilen bilgiye göre IAF savaş uçağının üsse indiği ya da yakıt ikmali yaptığı yalanlanmıştır. Adının açıklamasını istemeyen bir başka Kıbrıslı Rum kaynak, yazara Netanyahu'nun, resmi olarak Larnaka Uluslararası Havaalanı'na inmeden önce Baf üssüne inip kalktığını söyledi.

⁷ <http://www.cyprus.gov.cy/MOI/pio/pio.nsf/All/7B6E8CBF2B8CE13EC2257981002F8CC0?OpenDocument>: Kıbrıs Savunma Bakanı Demetris Eliades'in İsrail'e ilk resmi ziyareti, "savunma işbirliği ve gizli bilgilerin korunma ve paylaşımı için işbirliği konusundaki iki anlaşmanın" tamamlanmasından sonra Kıbrıs Cumhuriyeti basın ve Enformasyon Dairesi tarafından yayınlanan basın bildirisidir. (erişim 23 Mart 2012'de).

⁸ Türk Silahlı Kuvvetlerinin 20 Temmuz-16 Ağustos 1974'te düzenlediği Attila I & II Kıbrıs'ı İstila Operasyonları. Daha önce Ağustos 1964'teki ilk hücumda Türk Hava Kuvvetleri adanın kuzeybatısında sivil zayıyata yol açan napalm bombaları atmıştı.

Bir dereceye kadar bu doğal kaynağın bir lânet değil de nimet olduğunu ortaya koyacak olan kullanımla ilgili nihai sonuç, Anthony Eden'in yarım yüzyıl önceki konuyla ilgili ifadelerini ödünç alacak olursak, hangi ruhla çalışıldığına bağlı olacak. Doğu Akdeniz'de çok önemli doğal kaynakların keşfinin daha şimdiden geniş ölçüde jeopolitik sonuçlar doğurmaya başladığı konusunda çok az şüphe var. Gelin, bu raporun kısıtlı alanı içerisinde bunların başlıcalarını inceleyelim:

Birincisi, merkezi Teksas'ta bulunan Noble Energy, keşfi 2011 Kasım ayında duyurur duyurmaz, ABD Dışişleri Bakanlığı, genel anlamda daha geniş bir bölgede, özel olarak ise Kıbrıs'taki enerji konusuna verdiği önemin yansıması olarak Enerji Kaynakları Bürosunu (ENR) oluşturdu. Yeni kurulan ENR'nin bölgesel sorumlusu olan Karen Enstrom, Lefkoşa'daki ABD Büyükelçiliği'nde, ABD'nin enerji alanında Akdeniz, Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'daki gelişmeler konusundaki diplomatik ilişkilerle ilgili genel merkezini oluşturmakla görevlendirildi. ABD Enerji Kaynakları Bürosu'nun başında Dışişleri Bakanlığı Özel Temsilcisi ve Uluslararası Enerji Koordinatörü olan Carlos Pascual bulunuyor. Pascual aynı zamanda ABD'nin eski Meksika ve Ukrayna Büyükelçiliği görevlerini de yapmış olan bir diplomat.

Bildirildiğine göre Enstrom'un görevi, bölgedeki ana enerji üreticileri ve tüketicileri ile olan diplomatik ilişkileri geliştirerek ve gelişmekte olan ülkelerdeki enerjiye ABD erişimini teşvik ederek enerjiyle ilgili jeopolitik gelişmelerin kolaylaştırıp yönetilmesine yardımcı olmak. Enstrom'un aynı zamanda alternatif enerji, elektrik ve enerji gelişimiyle ilgili mevcut politikaları ayırarak enerji pazarı güçlerini yükseltmesi de bekleniyor.⁹

İkincil olarak, gazın yaratacağı zenginlik, Türkiye'nin adayı istilası ve 1974 yılından beri adanın kuzeyini işgali altında tutmaya devam etmesinin bir sonucu olan Kıbrıs'ın üzücü, siyasal ve coğrafik bölünmesinin çözülmesinde, potansiyel bir katalizör görevi görebilir. 2004'teki BM plânının gönüllü olarak finanse edilmesi için Brüksel'de çağrılan bağışçılar konferansının maalesef önerilen çözümü finanse etmeye yönelik gerekli fonları sağlama konusunda başarısız olduğunu hatırlayabiliriz. Annan Plânı olarak adlandırılan plân, Kıbrıslı Rumların ezici çoğunluğunca reddedilmişti: %76 plâna karşı oy kullandı. Yedi yıl sonra, doğal gaz kaynaklarının keşfi ve muhtemel kullanımıyla, Kıbrıslıların şu ana kadar başa çıkılmayan Kıbrıs sorununa bulunacak adil ve dolayısıyla yaşayabilir bir çözümü kendilerinin finanse etmesi ile ilgili beklentilerinin gerçekleşmekte olduğu anlamını çıkarmak pekâlâ mümkün.

Bunu söyledikten sonra, naçizane fikrime göre Kıbrıs karmaşasının çözümü, sadece adada değil geniş anlamıyla bölgede de, büyük risklerle yükselen güç olan, Ankara'nın yapıcı tavrına bağlıdır.

Öte yandan Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşmaya yönelik çabalar artırılmıştır. Öncelikle BM Genel Sekreteri'nin daha aktif ilgisine tanık oluyoruz. Ban Ki-Moon, müzakere sürecine tam anlamıyla katılmış gibi görünüyor: ilki 2011 Ekim, ikincisi ise 2012 Ocak ayında New York'ta yapılan en son iki görüşmede iki lideri var olan farklılıklarını gidermeleri ve BM jargonunu kullanmaları

⁹ "ABD, bölgeyi kapsamak üzere Lefkoşa'daki Büyükelçiliği'ne Enerji Memuru Atadı", *Cyprus Mail*, 9 Şubat 2012, sayfa 5.

yönünde teşvik etmişti. Öte yandan aynı şekilde Kıbrıs hükümetinin oldukça uzlaşıcı tavrına da tanık oluyoruz: Türk tarafına zamansız öneriler yaptığı yönünde kendisine yöneltilen eleştirilere karşın Hristofias yönetimi, doğal kaynakların işletilmesinden elde edilecek muhtemel herhangi bir gelirin her iki Kıbrıslı toplumun yararına kullanılacağı vaadinde bulundu- Kıbrıs Türk toplumu lehine alınmış bir yığın 2004 sonrası önlemin üstüne yapılan bir vaat olduğu dikkate alınmalı.¹⁰

Öte yandan Türkiye, 'hidrokarbon hegemonu' kılığında sadece inatla tanımamakta ısrar ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti değil, 1960'lara kadar dayanan nafiye çabaları katılmaya çalıştığı kulüp olan Avrupa Birliği'ne karşı da kışkırtıcı tehditler yayınlıyor. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kıbrıs'a 'yarım ülke', AB'ye ise 'sefil bir birlik' diye hitap ediyor. Dil sürçmesi mi yoksa adayla ilgili değişmez Türk algısının samimi bir itirafı mı? Bunu Gül'ün bir dil sürçmesi olarak kabul etsek bile gerçeği yansıtıyor. Gül'ün yorumları, özellikle de Londra'daki resmi bir ziyaretin (23 Kasım 2011) sonunda dile getirildiği için, hiç de hayra alamet görünmüyor. Birleşik Krallık uzun zamandan beri Türklerin 'sefil' Avrupa Birliği'ne tam katılımının *mükemmel* savunucusu olagelmıştır. Neden acaba? AB'yi daha da sefil yapmak için mi? İngiliz Başbakanı David Cameron Kıbrıs cephesine yönelik herhangi bir demeç vermek yanında Gül'ün AB ile ilgili küstah ifadelerine karşılık vermekten ilginç bir şekilde kaçındı.

Bir çözüme ulaşmaya yönelik artan BM çabaları ve Kıbrıs Rum tarafının uzlaşıcı tavrı ışığı altında, tümü olmasa bile üye ülkelerinin kesinlikle çoğunluğun; daha da çok Türklere karşı son derece kuşkucu olan Fransa ve Almanya'nın, Avrupa Birliği'nin içişlerine yönelik kabul edilmez müdahale olarak algılayacağı; kışkırtıcı değilse bile en azından aşağılayıcı demeçlerden kaçınılması beklenirdi. Gül'ün Londra'daki ifadelerinin ülkesine, AB üyeliği konusunda Paris veya Berlin'deki güç koridorlarında bir zemin kazandırabileceği konusunda ciddi kuşkularım var.

Bölgede yükselen güç, hâlihazırda enerji merkezi, G20 üyesi (dünyanın 16'ncı en büyük ekonomisi), İttifak içerisinde ikinci en büyük orduya sahip sadık NATO üyesi, aşağı yukarı Kıbrıs Rum toplumunun demografik büyüklüğüne denk askeri insan gücüyle övünen Türkiye'nin, açık bir yüce gönüllülük sergilemese bile, biraz uzlaşmacı bir tavır içinde olması, Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümü sağlama yükümlülüğü olmalıdır.

Ancak, 'Ankara'nın Kıbrıs'la ilgili hedefleri ne? Bunlar Kıbrıs halkı, Rumlar ve Türklerin yararına olacak bir çözümün teşvik edilmesiyle mi ilgili, yoksa Türkiye Gül'ün aşağılayıcı ifadesindeki gibi bağımlı tamamlanmamış bir devlet ve yarım bir ülkeye dayalı bir sistemin kalıcılaştırılmasının arayışında mı?' soruları da akla geliyor.

Unutmayalım ki 2004'teki Katılım Antlaşmasıyla AB'ye Kıbrıs'ın tümü kabul edilmişti. *AB mevzuatının (acquis communautaire)* adanın kuzey bölümünde uygulanması, yani gücün Kıbrıs Cumhuriyeti içinde yeniden yapılandırılması ve yeniden dağılımı, siyasi bir çözüme kadar askıya alındı.

¹⁰ *Today's Zaman* ve *Reuters*, 22 Eylül 2011, İstanbul (Constantinople): <http://www.todayszaman.com/news-257606-greek-cyprus-promises-to-share-gas-proceeds-with-turkish-cypriots.html> (son erişim 23 Mart 2012).

UNCLOS'a Alakart muamelesi: Türkiye'nin Çifte Standartları

Kıbrıs, doğu ve güney komşuları İsrail ve Mısır'la, MEB sınırlama anlaşmasına vararak bunları onayladı. Lübnan'la da Lübnan parlamentosunda onay bekleyen bir anlaşmaya varıldı. BM Deniz Hukuku Konvansiyonu (UNCLOS) III hükümleri uyarınca MEB, bir devletin üzerinde, su ve enerji üretimi dâhil, deniz kaynaklarını araştırma ve kullanmakla ilgili özel haklara sahip olduğu bir deniz bölgesidir.¹¹

Doğu Akdeniz'deki doğal zenginliklerin üzerinde anlaşmaya varılmış dağıtımıyla ilgili bu çok önemli soru konusunda Türkiye'nin duruşu nedir? (BM ile AB'nin tam üyesi ve Türkiye'nin imzalamadığı UNCLOS anlaşmasını imzalayan) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin inkâr edilemez uluslararası tanınmış devlet statüsünü kabul etmeme yönündeki, kışkırtıcı değilse bile istikrarlı ancak verimsiz siyasetini sebatla sürdüren Ankara, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendi MEB'inde sondaj yapma hakkını *etkin şekilde* sorguluyor. Ankara bu tavrından ötürü de ilk etapta Kıbrıs'ın komşularına Kıbrıs Cumhuriyeti ile MEB sınırlandırma anlaşmasını imzalamamaları, imzadan sonra ise iptal etmeleri önerilerinde bulunuyor.

Bu bağlamda bir yandan bir ada devlet olan Kıbrıs, diğer yandan da Doğu Akdeniz'de kıyı devletler olan Mısır, Lübnan ve İsrail arasında imzalanan yukarıda sözünü ettiğimiz MEB sınırlandırma anlaşmalarının önemine dikkat çekmek gerek. Bu anlaşmalar, Ankara'ya önemli bir şekilde belirli işaretler yolluyor.

Birincisi, tamamlanmış olan iki taraflı MEB anlaşmaları, esaslı ve ilkeli uygulamalar temelli oluşturulduklarını ortaya koymaktadır: şöyle ki, Kıbrıs'ın güney ve doğusundaki kıyı devletler Kıbrıs'a, aynı UNCLOS III'ün ada rejimleri için öngördüğü şekilde, kendi MEB'lerinin sınırlamasında eşit ve tarafsız bir ortak muamelesinde bulunuyor: " ... Karasuları, bitişik bölge, MEB ve bir adanın kıta sahanlığı *bu Konvansiyonun diğer kara bölgelerine de uygulanabilen hükümleri uyarınca* belirlenir.¹² UNCLOS'un deniz hakları açısından 'devasa' kıyı devletleri ile küçük ada devletleri arasında ayırimcılık yapmadığı çok açıktır. Buna göre Kıbrıs'la olan MEB sınırı, orta deniz suyu seviyesi boyunca sınırlandırılmıştı. Bu Mısır'la iki taraflı MEB sınırlamasının tamamlanması meselesinde özellikle önemlidir. Mısır Arap Cumhuriyeti (MAC) bir milyon kilometre kareden fazla toprak, kabaca 900 kilometresi Akdeniz boyunca uzanan 2450 kilometre kıyı şeridi ve 84 milyonluk bir nüfusa sahiptir.¹³ Kıbrıs'ın ise 9,251 kilometre kare toprağı, yarısından azı Mısır'a bakan güney kıyılarını oluşturan 648 kilometrelik kıyı şeridi ve sadece bir milyonluk bir nüfusu vardır.¹⁴ Bir başka deyişle Mısır, her üç ölçüde de Kıbrıs'ın yanında cüce kaldığı Türkiye'yi geçen, bölgenin en büyük ağır topudur. Ancak MAC uluslararası hukuka bağlı

¹¹ UNCLOS III, Kısım V: Münhasır Ekonomik Bölge, Madde 56.

¹² UNCLOS III, Kısım VIII, Madde 121: Adaların Rejimi (bu önemli noktaya dikkat çekmek için vurgulanmıştır.)

¹³ CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (son erişim 27 Mart 2012).

¹⁴ CIA Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cy.html> (son erişim 27 Mart 2012).

kalarak KC'ne kendilerine ait MEB'i eşit mesafede olacak şekilde sınırlandıran eşit bir ortak olarak davranmaktadır.¹⁵

İkinci ve daha da önemlisi, bölgenin ekonomik ve askeri açısından bir diğer güçlüsü olan İsrail de eşit haklar temelinde KC ile MEB anlaşmasına varmış olmasıdır. Ayar, yine orta çizgidir. Bölgesel nüfuz konusunda Türkiye'nin rakibi olan İsrail de Ankara gibi üzerinde uluslararası anlaşmaya varılan UNCLOS III metnindeki noktalı bölgeyi imzalamadı. Ancak Kıbrıs ve İsrail arasındaki deniz sınır çizgisi ile ilgili nihai anlaşma¹⁶ bir yandan KC'nin egemenliğini doğrularken, diğer yandan da pratikte, imzalamamış olmasına karşın İsrail'in UNCLOS hükümlerine uyduğunu göstermektedir.

Yukarıda tartışılan iki MEB anlaşmasıyla, bir üçüncüsü, üzerinde anlaşmaya varılan ancak onay bekleyen Kıbrıs ve Lübnan arasındaki anlaşmanın, çalkantılı Doğu Akdeniz bölgesindeki denge ve uluslararası hukuk kuralları açısından geniş kapsamlı sonuçları vardır. Aslında UNCLOS'un hükümleri hem imza sahipleri hem de imza koymayanlar için giderek uluslararası örf ve adet hukuku haline gelmektedir.

Bununla birlikte Türk deniz siyaseti adanın kendi MEB'i üzerindeki haklarını kara suları ve kıta sahanlığı ile sınırlamayı amaçlıyor.¹⁷ Türk yönteminin, üç bölgenin tümü, yani Ege'deki Yunanistan, Akdeniz ve doğal olarak Kıbrıs'ın potansiyel sınırlandırılması karşısında ciddi tepkimeleri bulunmaktadır. Her ne kadar – imzacısı olduğu – UNCLOS III hükümleri kendisine bu hakkı tanısa da şimdilik Yunanistan'ın kendi kara sularını 12 deniz miline (22 km) çıkarma hakkına yönelik Türk tehditleri karşısında kendi MEB'i üzerinde hak iddia etmekten kaçınmaktadır. Yunanistan'ın karasularını genişletmekte ileri gitmesi durumunda, Türkiye'nin Yunanistan aleyhine ilân ettiği *savaş durumunu* kaldırması söz konusu olmaz. Ankara, dikkat çekecek derecede ikiye bölünmüş bir üslupla Karadeniz ve Akdeniz'deki karasularını UNCLOS'un izin verdiği sınırlara kadar genişletti.¹⁸ Yine de ardarda gelen Türk hükümetleri, Kıbrıs konusunda olduğu gibi uluslararası hukuka alakart menü muamelesi yapmayı tercih ediyorlar.

¹⁵ Kıbrıs-Mısır MEB sınırlandırma anlaşması birkaç yıllık bir dönemde müzakere edildi, 17 Şubat 2003'te imzalandı ve 7 Mart 2004'te onaylandı. (Amb. A. Jacovides: *Some Aspects of the Law of Sea: Islands, Delimitation and Dispute Settlement Revisited/Deniz Hukukunun Bazı Unsurları: Adalar, Sınırlandırma ve Yeniden başvurulana İhtilâf Anlaşması*, Rodos, Yunanistan, 9 Temmuz 2004, s. 26).

¹⁶ *Kıbrıs ve İsrail deniz hudutlarını sınırlandırmak için anlaşma imzalandı*: <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/cyprus-and-israel-sign-deal-demarcating-sea-borders-1.331160> (son erişim 27 Mart 2012).

¹⁷ Kıbrıs Türk pozisyonu, anlatıldığına göre, sınırlandırma ile ilgili müzakerelerin belirli coğrafik ve demografik şartları göz önüne alması gerektiğini savunmaktadır. Açıkça belirtilen, Ankara'nın hem Ege hem de Akdeniz'de geniş kıyı şeridi ve büyük nüfusa sahip olduğu (tahminen 80 milyon, CIA Factbook) savına dayanarak daha büyük bir pay talep ettiği. Uluslararası toplum böylesi tehlikeli bir savı kabul edecek olursa, şüphesiz var olanların çözülmesi yerine dünya küresel ölçekte daha fazla ve muhtemelen silahlı deneyimler yaşayacaktır. Örneğin, Japonya'dan nüfus açısından on kat daha büyük olan Çin, iki Uzak Doğu devini ayıran Japon Denizi'ndeki doğal kaynakları 'mideye indirme' arayışına girecektir.

¹⁸ CIA Factbook, "Türk Deniz Kuvvetleri, Türkiye karasularının ötesinde güç gösterme kapasitesi geliştirmek isteyen bölgesel bir deniz gücüdür; [Türk] Deniz Kuvvetleri NATO, çok uluslu ve BM operasyonları ile ciddi bir şekilde ilgilidir; rolleri, karasularının kontrolü ve iletişimin deniz hattının güvenliğini içerir": <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (son erişim 26 Mart 2012).

Yukarıda belirtildiği gibi BM Deniz Hukuku Konvansiyonu, *her devlet, ada ya da kıyı ülkesinin* kendi MEB'î içerisinde deniz kaynaklarını arama ve kullanma konusunda özel haklara sahip olduğu hükmünü getirmektedir.

Türk Boru Hattının Beslenmesi Hidrokarbon Egemenliğinin Beslenmesi Tehlikesini Taşımaktadır

Görünüşe göre Türkiye'nin savı, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki MEB sınırlandırma haritasında mevcut olmadığını ima etmektedir. Bir başka deyişle Ankara'nın mantığına göre bölgedeki deniz alanları, doğal kaynakların araştırılması ve kullanımı açısından, Türkiye, Suriye Lübnan, Mısır ve İsrail arasında bölünmeli. Nitekim Ankara, Kıbrıs ve Yunanistan'ı dışlama arayışı içerisinde bulunmaktadır: Yunanistan'ın güney doğusundaki en uç noktası olan 430 nüfuslu Kastellorizo, Kıbrıs'ın 170 mil batısında, ancak Türkiye kıyılarından sadece bir mil uzaktadır. Oysa UNCLOS hükümleri altında, üzerinde insani ekonomik etkinlik olan nüfusa sahip herhangi bir adanın kendine ait MEB'î üzerinde tam imtiyazı vardır.¹⁹

Bazı Kıbrıslı Türk analizciler, Türkiye'nin Kıbrıs karşısındaki pozisyonunun, Ankara'nın KC'yi tanınamasından kaynaklandığını, bunun, Kıbrıs sorununun sürüncemede çözümsüzlük evresinin bir yan ürünü olduğunu savunmaktadırlar.²⁰ Bu doğru olabilir. Ancak KC, uluslararası hukuk uyarınca var olan bir devlettir. Bu anlamda, bir tanesi komşu ülkelerle olan deniz sınırlarının belirlenmesi ve ardından çift taraflı sınırlanmış MEB'lerindeki doğal kaynaklarından yararlanma haklarını kullanan bir devlet olduğu da aynı oranda doğrudur.

Bu kısa raporun sınırları gözönünde bulundurulduğunda, KC'nin Türkiye dışındaki tüm BM üye ülkeleri tarafından tanındığını söylemek yeterlidir. Ayrıca hidrokarbon ve bölgesel politikalar konusunda bu raporun katkıda bulunmayı amaçladığı tartışmanın daha merkezinde: komşuları açısından, KC'nin egemen statüsünün – bir kez daha Türkiye dışında – geçersiz olmadığı bulunmaktadır. Yukarıda bolca açıklandığı gibi İsrail, Mısır ve Lübnan, uygulamada uluslararası hukuka – bu meselede UNCLOS – bağlı olduklarını ve KC'nin egemenliğini saydıklarını göstererek, Lefkoşa ile MEB anlaşmalarını başlatıp sonuçlandırmışlardır. Bölgenin MEBleri ile ilgili tabloyu tamamlama açısından: Suriye ile deniz sınırlarının belirlenmesine yönelik müzakerelere başlanmıştır. Ancak ülke gittikçe iç savaş çukuruna daha fazla saplandığından Suriye yatışmadan ve Şam'da yeni meşru bir rejim gelmeden bunun devam etmesi pek mümkün görünmemektedir. Yunanistan'a gelince, yukarıda izah edildiği gibi Atina, Türk tarafının ilan ettiği savaş nedeni sayma durumu devam ettiğinden, Kıbrıs'la MEB sınırlarının belirlenmesi için müzakere etme evresine henüz girmemiştir. Modern tarihinin en kötü borç krizi nedeniyle

¹⁹ UNCLOS III, Bölüm IV, MADDE 121: Adalar Rejimi sadece 'tek başına insan yerleşimi veya ekonomik yaşamı sürdüremeyen kayalıkların MEB kıta sahanlığına sahip olamayacağını' açıkça belirtir.

²⁰ Dr. Ayla Gürel'le Tartışma, PRIO Cyprus Centre, Mart 2012.

ağır bir darbe alan Atina, doğu komşusuyla yüzleşmesini kötüleştirebilecek herhangi bir konu üzerinde doğal olarak mümkün olduğunca az dikkat çekecek bir siyaset gütmektedir.²¹

Türkiye'nin uluslararası hukuku atlayan hâkimiyetçi yaklaşımı, bölgesel gücün yükselen hırsları – Balkanlar'dan batı Asya ve Kuzey Afrika'ya kadar yumuşak ve sert güç yansıtan yeni büyük Osmanlı plânı – bağlamında açıklanabilir. Ankara'nın neyin peşinde olduğunu anlamak o kadar da güç değil: büyük bir ihtimalle – geçtiğimiz Kasım ayındaki Mağusa sondaj anlaşmasının ortaya çıkardığı gibi – adanın deniz ve kara kaynaklarına vurmak ve kendini ortaya bölgenin rakipsiz *hidrokarbon hâkimi* olarak sürmek için kendi boru hatlarını kolay ve uygun maliyetle beslemek. Çalkantılı batı Asya'da böylesi hırslı bir Türk senaryosu Türk-Avrupa ve bölgesel dengeler açısından ne anlama gelebilir? Eğer Doğu Akdeniz havzası enerji kaynaklarını yalayıp yutması, uluslararası hukuku atlatması Türkiye'nin yanına kâr kalırsa, Ankara: a) Avrupa'da devam eden ve derinleşen bir iç kriz sırasında AB üzerinde; b) Arap ülkelerinin geleceğiyle ilgili – 900 kilometre uzunluğunda ortak bir sınır paylaştığı Suriye ile olağanüstü derecede olmak üzere – büyük bir istikrarsızlık ve belirsizliğin hüküm sürdüğü bir zamanda bölgesel rakipleri üzerinde, orantısız bir baskı gücüne sahip olacaktır. Dahası bu Ankara'yı, bölgenin stratejik müttefiki, batı demokrasisiyle denge modeli ihraç eden ülke rolünü oynamaya istekli, güçlü, sözde batı eğilimli bir vekil için neredeyse sonsuz bir arayış içerisinde bulunan Avrupa ve batıyı kullanması konusunda da güçlendirecektir. Ankara, Brüksel ve Washington'daki belirli siyaset üreticilerinin gözünde, aranan bu vasıfları muhtemelen karşılamaktadır. Ancak kendimize yakın geçmişte (örneğin ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinde) Ankara'nın – tümüyle bağımsız bir oyuncu değilse bile – Arap ve Müslüman dünyası için batı tasarımları içinde inatçı bir ortak olduğunu kanıtladığını hatırlatmalıyız.

Su ve hidrokarbon hâkimi Türkiye'yi, Doğu Akdeniz'in muhtemel enerji kaynaklarıyla beslemek – ki her halükârda bu kaynaklar üzerinde genelde hak sahibi değildir – Ankara'nın hem AB, hem de Batı Asya'yla Kuzey Afrika'yı yeni Osmanlı tasarımlarına rehin tutması riski bulunmaktadır çünkü Türkiye, bölgenin enerji kaynaklarının muhtemelen büyük bir bölümünün tedarikinin denetimini elinde bulunduracaktır. Türkiye'nin kendi yararına hizmeti öngören böylesi bir Türk senaryosunda, Kıbrıs gibi küçük bölgesel ortaklara AB ve batı Asya'nın enerji güvenliğinde yeni ve önemli bir rol oynamak için bir yer bulunması neredeyse olanaksızdır.

Kendini Ankara'nın kronik himayesinden kurtarmaya istekli olan yerli Kıbrıs Türk toplumunun, adamızın doğal kaynaklarının kullanımı konusunda Türkiye'nin üstünlüğünün olduğu böylesi bir hidrokarbon senaryosunda, bu asil kurtuluş hedefine ulaşabilme konusunda pek az şanslı olur. BM Genel Sekreteri yanında Kıbrıs Türk basın haberlerinde de doğrulandığı gibi, Ankara yerli Kıbrıs Türk nüfusunun hoşnutsuzluğuna karşın, adanın kuzeyini etkin ve çok büyük bir askeri Türk üssüne dönüştürdü. Geçtiğimiz yıl Kuzey Lefkoşa'da tekrarlanan gösterilerde binlerce Kıbrıslı Türk, ateşli bir şekilde Ankara'nın boyunduruğundan kurtulma isteklerini ortaya koydu.

²¹ Ancak Yunan Yeni Demokrasi lideri Lefkoşa'ya son ziyaretinde (Şubat 2012), Yunanistan'ın MEB'ini sınırlandırmada Kıbrıs'ın izlediği yolu izlemesi gerektiğini söylemişti. En son anketlere göre Samaras'ın Mayıs'ta yapılacak olan seçimleri kazanarak iktidara geçmesi bekleniyor.

ZENGİNLİKLERİN PAYLAŞIMI VE JEOPOLİTİK STRATEJİLER: HİDROKARBONLARIN KIBRIS GÖRÜŞMELERİNİN DIŞINDA TUTULMASI

Erol Kaymak

Hidrokarbon konusu 2011 yazından bu yana Kıbrıs sorununda kapsamlı bir çözüme ulaşabilmek için sürdürülen resmi müzakerelere gölge düşürdü. Son aylarda misilleme tarzında sergilenen bir dizi tek yanlı hareket, barış konusunda bir teşvik ve aynı zamanda bölgesel jeopolitik çatlaklar konusunda haberci görevi gördüğünden, hidrokarbonların müzakere çerçevesine dâhil edilmesine olan açık gereksinimi vurgulamıştır. Riskler göz önünde bulundurulduğunda bu, ilgili tarafların ortak bir uzlaşmaya varma yollarını araştırmaları gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Son zamanlara kadar Kıbrıs sorunu, AB-Türkiye ilişkilerinde nispeten başa çıkılabilen bir yara olarak görülmekteydi. Sorun, Türkiye'nin katılım görüşmelerinin hızına sekte vururken Kıbrıs Rum liderliği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üyeliğini Türkiye'den taviz koparmaya yönelik etkin bir baskı aracı olarak kullanamadı. Bunu takip eden diplomatik çıkmaz, normalizasyon konusundaki ada içi çabalar da etkin bir şekilde sabote edildiğinden, daha çok adanın bölünmüşlüğünü pekiştirmeye yaradı. Bu mevcut durumla ilgili belirsizlik Kıbrıslı Türkler arasında göreceli olarak önemli olmaya devam ederken genel kanı, ne Türkiye ne de Kıbrıslı Rumlar tarafından yönetilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (KC), bir katalizör yokken, uzlaştırıcı adımlar atmasının pek muhtemel olamayacağı yönünde idi.

Buna karşın, adadaki ilgili taraflar arasındaki barış görüşmelerinin, Kıbrıs'ta uzlaşmayla varılmış bir çözüm paketini pekiştirecek yeterli ivmeyi üretebileceği yönündeki ihtiyatlı iyimserlik sınırlı bir süre için devam etti. Mevcut resmi görüşmeler 2008'de iki ılımlı lider – Mehmet Ali Talat ve Dimitris Hristofias – arasında toplumlararası müzakereler yönetiminde başladığında, uluslararası topluluk kademeli bir uyum oluşturma sürecini desteklemişti.

Buna karşın bugün, görüşmeler bata çıka ilerler ve bazı kilit dosyalarda tam bir çıkmaza girerken, kötümserlik beyan edilmektedir. Önceki Kıbrıslı Türk lider Talat, 2010'da yeniden seçilmeyi garantileme girişiminde başarısız oldu. Öte yandan halefi Derviş Eroğlu resmi açıdan taraflar arasında daha önce sağlanan yakınlaşmayı ileri götürmeye sadık kalırken işin aslı, görüşmelerde son aylarda sağlanan ilerlemenin önemsiz olduğudur. Bu makalenin yazıldığı dönemde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kıbrıs'taki iyi niyet misyonunu sürdüren Özel Danışmanı'ndan yazılı bir rapor beklemekteydi. Ancak, BM'nin Kıbrıslı taraflarla çalışmaya

devam etmeye bağlı kalıp kalmayacağı belli değildir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 2012 Temmuz'unda AB Başkanlığını üstlenecek olması nedeniyle bu tarih, o güne kadar görüşmelerde sağlanan ilerlemenin pekiştirilmesi için gerçekte diplomatik bir zaman sınırı oluşturmaktaydı. Bunun başarılabilmesi durumunda, görüşmelerin sektöre uğraması sadece Kıbrıs barış görüşmeleri bağlamında değil, aynı zamanda bölgenin jeopolitiği açısından da geniş kapsamlı sonuçlara yolaçacaktır.

Bu bağlamda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin deniz sınırlarını belirlemek üzere Doğu Akdeniz ülkeleriyle anlaşmalar yapma çabasının, AB'ye katılımından daha önemli bir sonuç olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu 'oyun değiştirici', zaten Annan Plânı müzakereleri esnasında açıkça ortadaydı ve süreç boyunca Türkiye'nin çeşitli zeminlerde itirazıyla karşılaşılıyordu. Ancak tek yanlı hareketler, dengeyi potansiyel olarak riske atan 2011 Eylül'ündeki deniz sondajıyla ivme kazandı. Amaca ulaşmak için riski göze alma oyunu, o günden bu yana devam etmektedir. Resti gören Türkiye, uluslararası alanda tanınmayan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile Doğu Akdeniz'de kendilerine ait kıta sahanlığını belirleyen bir anlaşma imzaladı.

Çeşitli uluslararası aktörlerin KC'nin MEB'leri lehine sergiledikleri tavrın, Türkiye'nin ilk hesaplamaları üzerinde bazı etkileri oldu. Oysa Türkiye'nin Kıbrıs'ın statüsü ve MEB'leri ile ilgili birçok karmaşık yasal iddiaları bulunuyor ve ayrıca Türkiye halen birçok ülkenin artık uluslararası yapılageliş hukuku olarak gördüğü 1982 Deniz Hukuku Konvansiyonu'nda da imza sahibi (imtiyaz sahibi) değildir. Bu nedenle Kıbrıslı Rumların adanın güney ve batısındaki MEB parsellerini pekiştirmeye yönelik ileri adım atması engellenmedi. Dahası, 12. Parsel'de sondaj yapma yetkisi olan Amerikan Noble Energy şirketi gazın tahmini ticari miktarlarını duyurdu. Bu, diğer parseller için teklif verecek diğer potansiyel yatırımcılarda ilgi uyandırdı. Türkiye ile olan stratejik açmaz gözönünde bulundurularak, Kıbrıs'ın MEB'inde ya da İsrail'in komşu Leviathan alanından çıkarılacak olan gazın ihracına olanak tanımak üzere Kıbrıs'ın güney kıyısında Sıvı Doğal Gaz (LNG) tesisi için plânlar hazırlanıyor. Aynı zamanda İsrail ve KC birlikte güvenlik alanında çift taraflı ilişkiler geliştiriyor. Bu, yıllar alabilir ama doğal kaynağı 'paraya çevirmenin' yolları mevcuttur.

Önümüzdeki aylarda bir dizi tek taraflı hareket doğu Akdeniz'deki stratejik politikaları şekillendirebilir. Türkiye, deniz hukukunun uygulanması konusundaki ihtilâflarda bir hayli deneyime sahip. Geçmişteki Ege ihtilâfı, Yunanistan ile Türkiye arasında savaşa yol açma potansiyeline sahipti. Her ne kadar Yunanistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin düzelmesi Kıbrıs sorununu Ege konusundan kısmen koparmış olsa da Türkiye'nin AB katılım görüşmeleriyle ilgili beklentilerinin azalmasıyla birlikte, geniş anlamda Kıbrıs görüşmelerinin çökmesi istikrarın bozulmasına zayıflaması amacına yardımcı olabilir.

Sonuçta Yunanistan ve Türkiye arasındaki deniz alanları ile ilgili anlaşmazlık Kıbrıs'la ilgili gerilime oldukça bağlıdır. 1974'ten beri, sonunda iki NATO müttefiki arasında üç farklı olayda savaş tehdidi oluşturan Ege'deki adaların silahlanmasına yol açan bir dizi kriz yaşandı. Kıbrıs konusunda olduğu gibi sorun, her iki tarafın da menfaatlerini dikkate alan müzakerelerin eksikliği idi ki bunun kısmi nedeni Yunanistan ve Türkiye'nin konuya yasal olarak farklı perspektiflerden yaklaşıyor olmalarıydı.

Esas itibarıyla Yunanistan, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konvansiyonu'nun (UNCLOS) kendisine karasularını Lozan Antlaşması'nın temelini oluşturan altı milden tek taraflı olarak on iki mile çıkarma hakkını verdiği ileri sürdü. Hukuki açıdan Yunanistan, ikili müzakereleri reddederek, Yunanistan ve Türkiye arasındaki kıta sahanlığı sınırlandırmasının Uluslararası Adalet Divanı (UAD) aracılığıyla çözülmesi gerektiğini savundu. Türkiye ise UAD seçeneğini reddetmezken ikili görüşmeler üzerinde ısrar ederek, açık denizlerdeki taşımacılık rotaları ve kıta sahanlığıyla ilgili kaygılarını dile getirdi. Dahası, Türkiye parlamentosu Yunanistan'ın karasularında yapacağı herhangi bir tek taraflı genişletmenin *savaş nedeni* olacağını bildirecek savaş tehdidinde bile bulundu.

Son yıllarda iki ülke birbirlerinin 'ağzını arama' amacıyla yaptıkları görüşmeler sonucunda konuyu etkin olarak iki taraflı bir şekilde ele aldılar. Taraflar kendi içlerinde, hükümetleri için yerel destek kaybına mal olabileceğini teslim etmekle birlikte çıkmazın çözülebileceğini itiraf ediyorlar. Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik çabalar, Türkiye'nin AB katılım görüşmelerinin başarıyla sonuçlanmasının anahtarıdır. Kıbrıs'ın kaderi de Türkiye'nin katılım süreci ile bağlantılı olduğundan Yunan-Türkiye yakınlaşması hem Ege konusunda hem de Kıbrıs görüşmeleri nedeniyle risk altında bulunmaktadır. Günümüze kadar gerek Yunanistan gerekse Türkiye'nin siyasi iradesi yerel siyasi kaygıların üstesinden gelme konusunda yetersiz kaldığından gerçek bir ilerleme kaydedilmemiş ve taraflar kendi maksimalist pozisyonlarını korumuşlardır.

Kıbrıs görüşmelerini sonuçlandırmadaki başarısızlık sıklıkla Ege'de ilerleme sağlanmasının önünde bir engel olarak tasvir edilse de bunun tersi de iddia edilebilir. Türkiye, UNCLOS'u onaylamayı taahhüt etmediği sürece Ege temelinde ortaya sürülen gerekçelerin Akdeniz'deki hidrokarbonların çıkarılmasını etkilemeye yönelik gerçek bir potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye, kıta sahanlığı belirlemesine temel olarak 'orta çizgisi' kavramını oluşturan 1958 Cenevre Antlaşması'nı kaynak göstererek deniz hukukuna getirdiği kendi yorumuna bağlı kalacaktır. Dahası, Türkiye, kıta sahanlığının adalara (Kıbrıs dâhil) uygulanması konusundaki UAD hukukunun sorunlu olduğunu savunacaktır. Buna ek olarak Ege sorunu, Türkiyeli strateji uzmanlarının, UNCLOS prensiplerinin açıkça uygulanması konusunda Türkiye'nin güneyi Kıbrıs üzerinden kuşatılırken Ege'den dışlanmasına yol açabileceği konusunda ikna olmalarında etkilidir.

Bu nedenle hem Ege sorunu hem de Kıbrıs'ın MEB'yle ilgili artan gerginlikle ilgili çift taraflı yerinde sayma ve diplomatik aciliyet birbirine bağlıdır. Bu konular sırasıyla Yunanistan ve Türkiye'nin Akdeniz'de kendilerine ait MEB'lerini müzakere etme güçlerini etkilemektedir.

Yunanistan'ın mali yükümlülükleri nedeniyle zayıflayan eli bu ülkenin tek tanlı tavır alma ya da UAD hakemliği için baskı yapma gücünü sınırlamaktadır. Bu, Türkiye'nin iki taraflı bir anlaşma için baskı yapacağı anlamına gelse de, henüz gerçekleşmemiştir. Çıkmaz devam etmektedir. Ancak Ege'de ticari açıdan uygun petrol ve gaz rezervleri bulma konusundaki beklentiler sınırlı olduğundan anlaşamamanın sonuçları daha az kapsamlı olabilir. Ne var ki önemli kaynakların mevcudiyeti ve oluşmaya başlayan stratejik ittifaklar nedeniyle Kıbrıs'ta gelecek, potansiyel olarak çok daha büyük gerilimlerle yüklüdür. Kıbrıs'ta toplumlar iki taraflı görüşmeleri, Kıbrıs sorununun çözümüne temel olarak kabul ettiler. Ancak BM'nin ilgisine

karşın açık aciliyet eksikliği yakın zamanda varılacak bir uzlaşmayı ihtimal dışı bırakmaktadır. Dahası hidrokarbon konusu amaca uygun bir şekilde görüşmelerin dışında tutulmuştur.

Sonuç olarak Akdeniz'deki hidrokarbonlar Kıbrıs'taki taraflar, ama aynı zamanda Türkiye ve (bölünmüş) Kıbrıs arasındaki ilişkilerin normalleşmesini gerektirecektir. Kapsamlı bir çözümün önemli bölümü (yeniden birleşmiş) Kıbrıs ile Türkiye arasında MEB müzakerelerinin takip edeceği kıta sahanlığı sınırlandırması anlaşması gereksinimi olacaktır.

Normalleşme, ve dolayısıyla çözüm olmazsa Kıbrıs ve Türkiye karşılıklı olarak tek yanlı adımlar atmak durumunda kalmışlardır. Türkiye, Aralık 2010'da İsrail'le Kıbrıs arasındaki MEB sınırlandırma anlaşmasını takiben İsrail'e şikâyetle bulunarak, Kıbrıs'ın doğal gaz çıkarmasına meydan okumak amacıyla fiziki müdahale imasında bulundu. Kıbrıslı Rumları ve İsrail'i, önemli kaynakların doğruladığı ve Türkiye'nin yasal pozisyonunun kolay savunulabilir olmadığı yerlerden gaz çıkarma konusunda yıldırım Ankara için güç olacaktır. Dahası, eğer Kıbrıs'ın sınırdaş MEB'leri Türkiye'nin çıkarlarını dikkate almadan müzakere edilmişlerse o zaman gerçek yayılma riski bulunmaktadır. Sonuç olarak Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı konularının çözümünün karmaşıklaşmasına hizmet edecektir.

Ancak Orta Doğu'da değişen siyasi coğrafya toplam dengeler açısından Türkiye'nin yararına olabilir. Örneğin kuşku yok ki Ankara, Suriye'deki krizin çözülmesiyle birlikte, stratejik cephede Ankara ile uyumlu çalışan bir Esad sonrası hükümetin iktidara gelmesini umacaktır. Aynı şekilde İsrail'in kendi MEB'lerini Lübnan dâhil kendi komşularıyla müzakere edememesi konusundaki yetersizliği, MEB sınırlarının çekişmeli olabileceği anlamına gelmektedir. Türkiye, Mısır'ı Kıbrıs'la olan MEB anlaşmasını yeniden gözden geçirmesi konusunda ikna edememiştir ancak mücadelenin süreceği konusunda pek şüphe yok sayılır. Dahası hidrokarbon kullanımının dokunulmaz egemenlik meselesi olarak görülmesi, bölgesel taleplerin karşılıklı münhasırlığını vurgulayan krizi ön plâna çıkarmıştır. Kendi sismik araştırmasını tamamlayıp KKTC'de bir sondaj projesi başlatan Türkiye, kısasa kısas oyunu içinde kendi çözümünü ortaya koymakta kararlıdır.

İşin tuhaf yanı, Kıbrıslı Rumların doğal gaz rezervlerini kullanmadaki başarı derecesi, ters olarak Kıbrıslı Türklerle anlaşmaya varma olasılığı ile ilgili olabilir. Kriz, riskleri artırarak KKTC ile ilgili perspektifleri etkilemiştir. Tanınmayan bir varlık olan KKTC, Türk diplomasisini on yıllarca olumsuz bir şekilde etkileyip mali yük oluştururken, Türkiye, KKTC'nin uluslararası alandaki yerini almasını sağlama ve süreç içerisinde ekonomik açıdan yaşayabilir kılma konusunda kararlı görünüyor. Bundan ötürü KKTC kaynakları tüketmeye devam ettiğinden şimdi yardımdan çok verimliliğe önem verilmektedir. Bunun sonucu olarak Türkiye'nin altyapı yatırımları, Kıbrıs'ın kuzey bölümünü fosil yakıt ticaretinin merkezi yapmaya doğru arttırmıştır.

Bu arada Kıbrıslı Türklerin, bir şekilde KKTC'nin ayrılıkçılık savına ters düşecek şekilde Kıbrıs'ın tüm zenginlikleri üzerindeki hak sahipliğiyle ilgili ileri sürdükleri toplumsal haklar, İsrail ve Kıbrıs'ın Türkiye'nin doğal kaynaklara erişimini reddetmeye yönelik teşebbüslerini baltalamaktadır. KKTC ve Kıbrıslı Türklerin temel hakları, bir araç görevini üstlenebilir.

Kriz sırasında Kıbrıslı Türkler, kendilerini aktör olarak sunmak için kendi açılarından girişimde bulundular. Aslında Kıbrıslı Türkler, AB dâhil olmak üzere uluslararası aktörlerle olan temaslarında,

sadece bir “gözlemci” olmadıklarını ve servet yönetiminin dağıtım boyutunda ve geçerli ihraç yollarını tespiti açısından pay ve söz sahibi olduklarını savundular. Kıbrıslı Türklerin dışlanması durumunda ‘karşı’ tavır alacaklarını söylediler. Her zaman olduğu gibi KKTC’nin istemini Türkiye’nin istemlerinden ayırdetmek sorun olduğundan, Kıbrıslı Türklerin retorik duruşunu dikkate almamak nispeten kolay olmuştur. Bu nedenle Kıbrıslı Türklerin Ankara’nın stratejik hareketlerine olan bağlılığı, bağımsızlık iddialarının güvenilirliğine gölge düşürmektedir.

Kıbrıs Türk liderliği, ortak yönetilecek bir fonun kurulmasını önererek hidrokarbon meselesini resmi müzakereler bağlamında ele alma teşebbüsünde bulundu. Ancak Kıbrıs Rum tarafı servet paylaşımıyla ilgili tartışmayı bu sürecin ayrılmaz bir parçası değil, bir siyasi anlaşmaya bağlı olarak değerlendirdi. Kıbrıs Rum liderliği anlamlı bir şekilde paylaşımına bağlılığını ilan etmekle birlikte bu güvencesi sözde kalarak müzakerelere dâhil edilmedi. Neticede Türkiye, Kıbrıs Rum hükümetini tanımaz ve bu nedenle de MEB’lerin sınırlarının belirlenmesini onlarla müzakere etmezken Kıbrıslı Rumlar da Kıbrıslı Türklerle, ne Türkiye’nin vekili olarak ne de stratejik yönlerini yeniden gözden geçirmeleri konusunda cesaretlendirerek müzakere etmeyecek. Bilâhare Kıbrıslı Türkler kenarlara itildiler. Ancak yine de sonuçta Kıbrıslı Türkler nispeten pahalı olan LNG tesislerine alternatif olarak Türkiye üzerinden geçecek potansiyel herhangi bir boru hattının anahtarını ellerinde bulunduruyorlar.

Yine de tüm bunların ortasında Kıbrıslı Türklerin, diğer ilgili taraflar yanında Kıbrıslı Rumlar ve Türkiye’yi uzlaştırmada çok önemli bir kilit rol oynadıkları şeklinde bir gerçek kırıntısı yatıyor. Türkiye’nin KC ve MEB’lerine olan hukuki itirazlarının çoğu bir çözüm durumunda geçersiz olacaktır. Resmi Türk itirazlarının çoğu Kıbrıslı Türklerin dışlanmasına, dolayısıyla Türkiye’nin garantör devlet rolündeki ısrarına dayanmaktadır. Kıbrıslı Türklerin çıkarlarının gözetilmesi durumunda Türkiye, MEB’leri dâhil olmak üzere, Kıbrıs’ı bağlayacak olan uluslararası antlaşmaların tanınmasını da içeren kapsamlı bir çözüm paketini sonuçlandırmak zorunda kalacaktır.

En iyi durum senaryosu ise, askıda olan meselelerin kapsamlı bir çözüm çerçevesinde ele alınmasıdır. Ancak, Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesi karşılığında Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki kısmi bir anlaşma bile, herhangi bir pazarlığın tatlandırıcısı olan doğal gazla mümkündür.

Şüphesiz müzakerelerin kendisi karmaşık olup sadece MEB’lerle ilgili bir anlaşmayı hızlandıracak bir çözümün çok az yararı olur. Aynı şekilde bir anlaşmanın geçmişten tamamiyle kopamayacağını da kabul edilmesi gerekir. Örneğin Türk tarafı her zaman Türkiye-KKTC anlaşmalarını dahil etme çabası içinde olmuştur. Bu nedenle bir anlaşmanın bu krize açılan kapıyı geniş ölçüde kapatacağını iddia etmek bir abartı olabilir ama sonuçları yeterince açıktır: bir çözüm genelde ilişkilerin normalleşmesine fırsat tanıyarak sürekli bir işbirliği için zemin yaratabilir. Bu olmazsa mevcut kısasa kısas stratejisinin bir başka yönde ilerlemesi muhtemeldir.

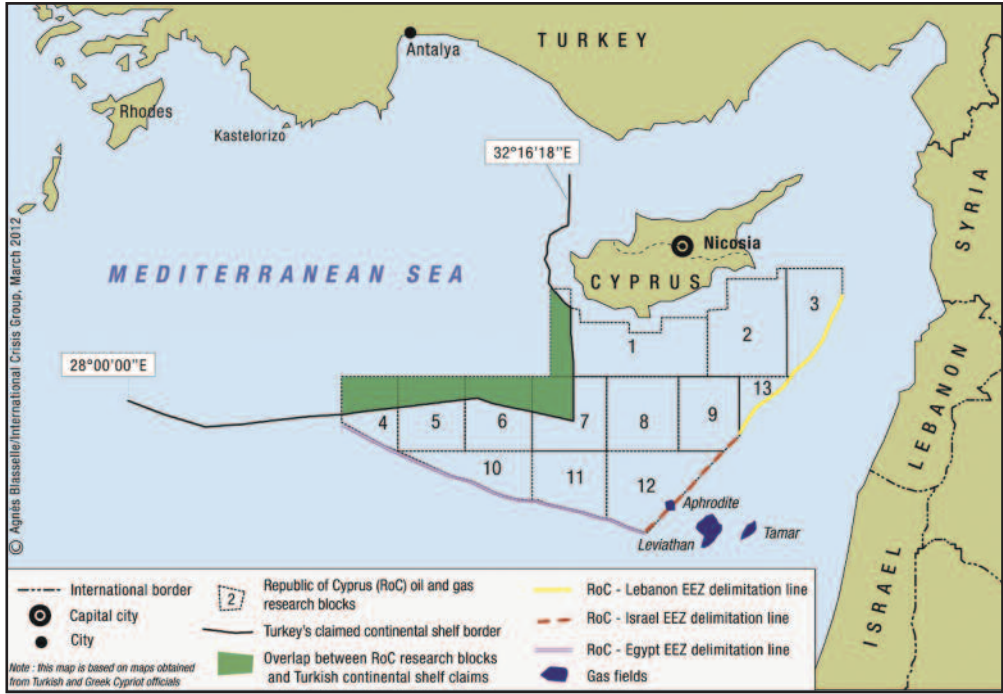
DOĞU AKDENİZ GAZI VE TÜRKİYE'NİN DURUŞU

Didem Akyel Collinsworth

Türkiye 2003 yılından beri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (KC) deniz sınırlarını belirlemek amacıyla Akdeniz'in kıyı devletleriyle anlaşmalar yapma hakkına karşı çıkmaktadır.¹ Ankara, Kıbrıslı Rumlar tarafından yönetilen Kıbrıs hükümetinin, bölünmüş adanın Kıbrıslı Türklerini temsil etmediğini iddia ederken ayrıca adanın batısında Kıbrıslı Rumların sahip çıktığı bazı bölgelerin Türk kıta sahanlığı ile çakıştığını da söylüyor.

Türkiye 2007'de KC'nin kendi ilân edilmiş MEB'i içerisinde yer alan 51,000 ayak karelik alanı ruhsatlandırma parsellerine ayırarak bu parsellerin on birinde üç yıllık petrol ve gaz arama ruhsatı için uluslararası ihale açmasına karşı çıktı. KC, 2008 Kasım'ında BM nezdinde Türk savaş gemilerinin, adanın güney sahilindeki arama için işaretlenmiş parsellerdeki Norveç araştırma araçlarını sürekli olarak taciz ettiği gerekçesiyle protestoda bulundu. Türkiye buna karşılık araştırma gemilerinin kendi kıta sahanlığını ihlâl ettiğini ileri sürerek KC hükümetine de uluslararası ihale için yaptığı çağrılarını sonlandırma çağrısında bulundu. KC ise Türkiye'nin uyarılarını hiçe sayarak, yakındaki İsrail parsellerinde de ruhsatlı olan Amerikan Noble Energy şirketine, kendi MEB sınırları içerisinde en güneydeki İsrail'le olan orta çizgiye yakın ve Türkiye'nin itiraz ettiği alanda bulunmayan '12'nci Parsel'de hidrokarbon arama ruhsatı verdi. (Bakınız Harita 1).

¹ Türkiye'nin ilk itirazı 17 Şubat 2003 tarihli KC ve Mısır arasındaki sınırlandırma anlaşmasına oldu. İlgili Türk bilgi notu BM'ye 2 Mart 2004'te sunuldu. Bakınız BM Deniz Hukuku Bülteni, No: 54, s. 127.

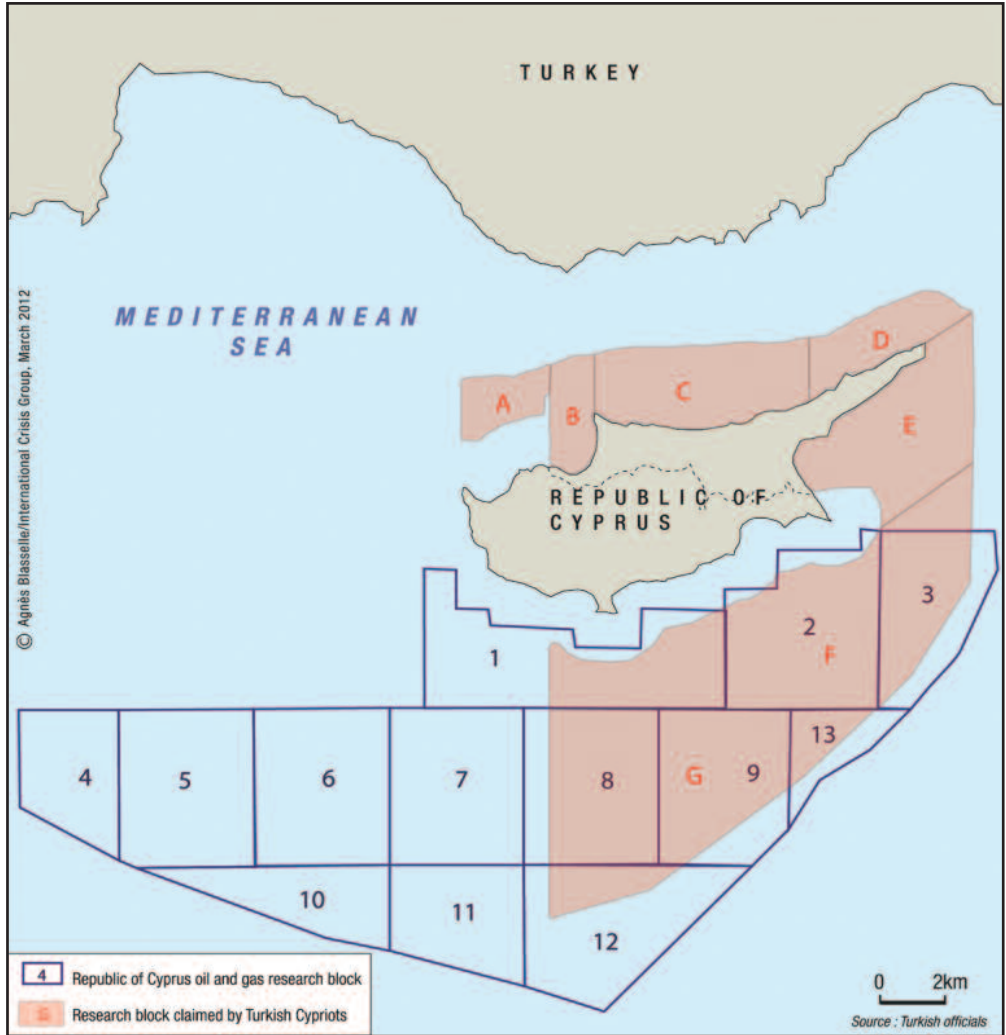


Harita 1: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin MEB sınırlandırmalarıyla hidrokarbon arama parselleri ve Türkiye'nin kıta sahanlığı iddiaları

KC'nin açık denizlerinde 12. Parselde çok yakında sondaja başlanacağını duyurmasıyla 2011 Ağustos ayında gerginlik yeniden arttı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 5 Ağustos 2011 tarihinde yayınladığı bildiriye Kıbrıslı Rumların ileri gitmeleri durumunda Türkiye'nin gereken her türlü önlemi alacağını bildirdi. Bu, KC'nin 19 Eylül 2011'de Noble Energy'e adanın güney kıyısında araştırma sondajı başlatma yetkisi vermesine karşı bir kısasa kısas stratejisine dönüştü. Türkiye, 21 Eylül tarihinde Kıbrıslı Türklerle imzaladığı anlaşmayla 'uluslararası hukuk ve adil prensipler temelinde belirlenen' ve 27 koordinatla oluşturulan bir hatla kendilerine ait kıta sahanlığını belirleyen bir anlaşma imzaladı.² 22 Eylül 2011 tarihinde Kıbrıs Türk yönetimi Türkiye millî petroleri şirketinin (TPAO) kara ve deniz olmak üzere Kıbrıs'ın belirli bölgelerinde petrol ve gaz aramasına izin veren bir karar aldı. 2011 Kasım ayında TPAO, bu alanlar için Kıbrıs Türk yöneticilerle 'Petrol Hizmetleri ve Ürün Paylaşım Sözleşmesi' imzaladı.³ Bu anlaşmadaki bazı alanlar, KC'nin güneydeki ruhsatlandırma parselleriyle çakıştı (Bkz Harita 2). Geri adım atmayan Kıbrıslı Rumlar çok geçmeden, adanın güneyinde geriye kalan tüm parselleri içeren yeni bir ruhsatlandırmanın başlayacağını duyurdu.

² New York'taki Türk Konsolosluğu'nun duyurusu, 22 Eylül 2011.

³ Bakınız http://www.tpao.gov.tr/tp2/sub_en/sub_news.aspx?id=28.



Harita 2: Kıbrıslı Türklerin üzerinde hak iddia ettiği hidrokarbon araştırma parselleri

KC'nin 2012 Şubat ayında hidrokarbon arama amaçlı ikinci uluslararası ihalesini ilan etmesiyle çatışma kızıştı. Türkiye'nin tepkisi, Kıbrıslı Rumların 1, 4, 5, 6 ve 7'nci parsellerinin doğu Akdeniz'de kendi kıta sahanlığı ile çatıştığı konusunda uyarıda bulunarak 'yabancı petrol şirketlerinin çakışan bu bölgelerde yetkisiz petrol/gaz aramalarına hiçbir şart altında izin vermeyeceği ve kıta sahanlığı içerisinde kalan deniz alanlarındaki hak ve çıkarlarını korumak için gereken her türlü önlemi alacağını'⁴ bildiren sert bir uyarı yayınlamak oldu.

⁴ 'Kıbrıs Rum Yönetimi Tarafından Denizlerde Hidrokarbon Araştırması İçin Çıkan İkinci Uluslararası İhaleyle İlgili' Türkiye Dışişleri Bakanlığı Basın Bildirisi (No. 43) 15 Şubat 2012.

Her ne kadar Türkiye Başbakanı Erdoğan güç kullanımını alenen reddetmiş, Türk yetkililer için somuta dökülmeyeceğini vurgulamış olsalar da son zamanların iddialı Türkiye'si tarafından AB üyesi Kıbrıs'a karşı algılanacak herhangi bir saldırganlık girişimi, hızı zaten kesilmiş olan AB sürecine daha fazla zarar vererek komşuları arasındaki imajı zedeleyecektir. Deniz sınırlarıyla ilgili bu karmaşık tartışma ayrıca Türkiye'nin İsrail, Mısır, Lübnan ve Suriye gibi diğer bölgesel devletler yanında Yunanistan'la olan ilişkilerini de (özellikle Ege'deki sorunlar açısından)⁵ etkilemektedir. En önemlisi, Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler veya Türkiye tarafından tek taraflı atılacak adımlar Kıbrıs'ın yeniden birleşmesi için zaten sönmekte olan umutları daha da geriye atacaktır. Öte yandan yeni gaz keşfinin özellikle Türkiye ve Kıbrıslı Rumlar arasındaki normalleşmeyi teşvik amacıyla kullanılması tüm taraflar için yararlı olabilir.

1982 BM Deniz Hukuku Konvansiyonu'na (UNCLOS) göre bir kıyı devletinin kara sularının kenarından 200 deniz miline kadar MEB ilân etme hakkı bulunmaktadır. Konvansiyona imza koymayan ender ülkelerden biri olan Türkiye, deniz sınırlarının belirlenmesinin tüm kıyı devletleri arasında adil prensipler temelinde yapılacak müzakereler sonucu yapılması gereken kalabalık Doğu Akdeniz bölgesinde, bu sınırın otomatik olarak uygulanamayacağını düşünüyor. Türkiye, UNCLOS'un kapalı ya da Akdeniz gibi yarı kapalı denizle sınırları olan devletlerden 'haklarının kullanımı ve görevlerinin yerine getirilmesi konularında birbirleriyle işbirliği yapmalarını'⁶ isteyen genel prensibinin altını çizmektedir.

Sonuç olarak Türkiye, KC'nin 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail'le imzaladığı MEB anlaşmalarına karşı çıkmaktadır. Kıbrıs deniz sınırlarına iki itirazı seviyelidir. Birincisi, Türkiye'nin 'Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumları birlikte, dolayısıyla Kıbrıs'ı bir bütün olarak temsil etme yetkisi bulunmadığını' ileri sürdüğü tümüyle Kıbrıslı Rumlardan oluşan KC hükümetinin meşruluğuyla ilgilidir.⁷ Bu nedenle Türkiye, KC'nin MEB anlaşmalarına girme konusunda hiçbir yasal hakkı olmadığını söylüyor. Türkiye burada 1960 Garanti Anlaşması'na dayanan garantör devlet statüsünü gündeme getirerek, Kıbrıslı Türklerin çıkarlarını kolladığını söylüyor. Bu nedenle Türkiye, Kıbrıslı Rumların, hâlihazırda BM aracılığıyla yeniden birleşmeye yönelik görüşmeler sürerken, denizdeki tüm arama ve çıkarma faaliyetlerini durdurmasını istiyor. Ancak Ankara, İsrail'le yapılan 2010 anlaşmasıyla ilgili olarak ise itirazlarının MEB'in İsrail'e ait bölümündeki faaliyetlerle ilgili olmadığını,⁸ denizin bu bölümünde seyrüsefer özgürlüğü konusunda kaygıları olduğunu kabul etmesine⁹ rağmen, vurguluyor.

⁵ Bakanız Uluslararası Kriz Grubu Siyasî Brifingi No 64, *Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute/Türkiye ve Yunanistan: Ege İhtilâfını Çözme Zamanı*.

⁶ Türkiye'nin BM'deki Daimi Misyonu tarafından 4 Ekim 2005'te BM'ye verilen sözlü nota (BM Deniz Hukuku Bülteni, No: 59, s. 34).

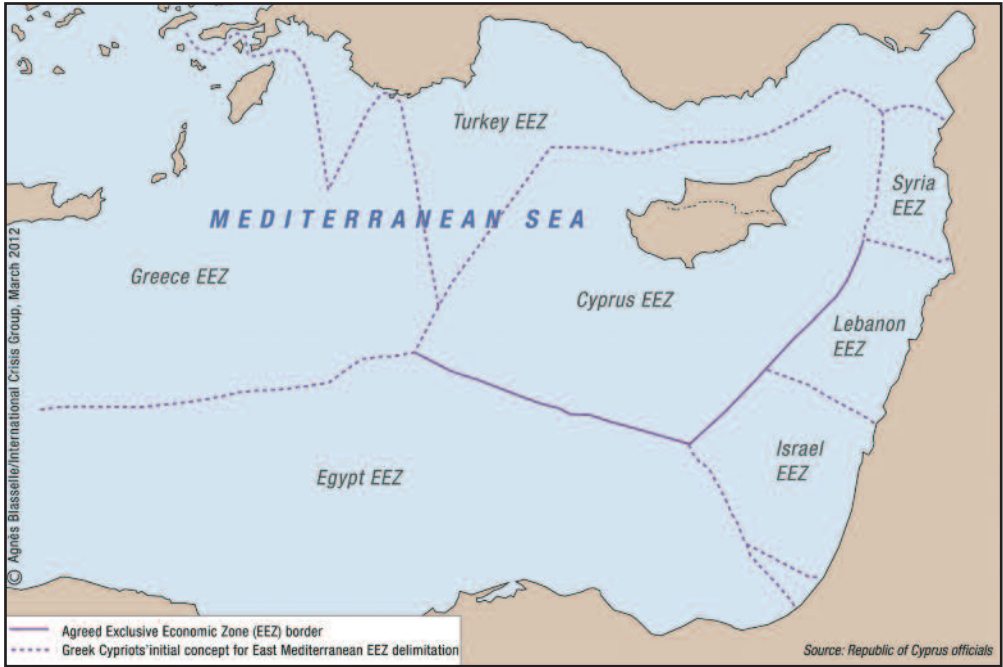
⁷ 2 Mart 2004'te Türkiye tarafından BM'ye sunulan KC-Mısır Anlaşmasına itirazıyla ilgili bilgi notu (BM Deniz Hukuku Bülteni, No: 54, s. 127).

⁸ 'Türkiye'nin söz edilen MEB sınırlandırma anlaşmasına tabi olan deniz alanlarına yönelik herhangi bir talebi yoktur. Türkiye bu konuya Kıbrıs sorunu bağlamında yaklaşmaktadır' Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından 'Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması İle İlgili', Basın Bildirisi (No. 228), 21 Aralık 2010.

⁹ Türkiye Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türk-İsrail ilişkileri hakkındaki 2 Eylül 2011 tarihli basın açıklamasına bakınız.

Türkiye'nin ikinci resmi itirazı ise Kıbrıs'ın 32 boylam 16 dakika ve 18 saniye coğrafik koordinatlarındaki batı kıyısının tüm noktalarını içine alan Mısır ve Kıbrıs arasındaki MEB içerisinde bulunan kendine ait kıta sahanlığı ile çakışan alanlarla ilgili olan teknik bir itirazdır. (bkz Harita 1). Türkiye, bu boylamın batısındaki MEB sınırlandırmasının etkilenen devletler arasında varılacak anlaşma yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğini söylüyor.

Türkiye'nin Kıbrıs ve muhtemelen Yunanistan'ın Ankara ile müzakereye girmeden deniz bölgeleri ilan etmesiyle, uzun kıyı şeridine bağlı olarak hak iddia ettiği Doğu Akdeniz'in büyük bir bölümünden dışlanmakla ilgili daha büyük ölçekli kaygıları da bulunmaktadır. (bkz. Harita 3).



Tüm tarafların, her zaman olduğu gibi kendi pozisyonlarını savunacak yasal iddiaları bulunmaktadır. Ancak daha acil ve önemli olan konu, adanın Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının yeniden birleşmesine yönelik BM aracılığıyla sürdürülen görüşmelerin son turu tökezlemeye devam ederken, hidrokarbon konusundaki tek taraflı hareketlerin, tarafların birlikte ortak bir gelecek plânlamadıkları ve bundan da öte birbirlerine karşı güven erozyonu yaşadıkları gerçeğidir.

İleri doğru yol alırken, tüm taraflar, bu gazı bir fırsat olarak kullanmaya odaklanmalıdır. Tek taraflı hareketler, karşılıklı kabul edilmiş bir anlaşmayı daha da zorlaştırıp gerginliği artırırken, gaz konusunun ortaya çıkması sönmeye yüz tutmuş yeniden birleşme sürecini canlandırabilir. Kapsamlı bir çözüm hidrokarbon ve deniz sınırları üzerindeki uzlaşmazlığa son vermenin en kesin yolu olsa da taraflar bunun yokluğunda bile, güven artırmaya yönelik bağımsız adımlar atabilir. Hem Kıbrıslı Rum hem Kıbrıslı Türkler, tek taraflı hidrokarbon işletmelerinden elde

edilecek kazancı paylaşmayı üstlenmelidirler. Ayrıca 12. Parselde hâlihazırda keşfedilen gazın ortak kullanım ve dağıtımına yönelik fikirlerin tartışılması için birlikte bir danışma komitesi oluşturma konusunda da anlaşmalıdırlar. Bu arada, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ın MEB'i içerisindeki hareketlerini durdurmaları gerekmektedir.

Eğer taraflar bu gazı geniş Türk pazarı, oradan da Avrupa'ya göndermenin yolunu bulma konusunda işbirliğine giderlerse, yeni keşfedilen kaynaklar KC ve Türkiye arasındaki yakınlaşma için bir araç olabilir. Bu Türkiye'nin adadaki çözüme olan ilgisini kesinlikle artıracaktır. Bunun olması için Ankara'nın Kıbrıslı Rum yetkililerle bu konuyu ele almanın yaratıcı yollarını bulması ve Doğu Akdeniz'deki taleplerini tartışmak için onlarla diyaloga girmeyi düşünmesi gerekmektedir. Kıbrıslı Rumlar da kendi açılarından adada öncelikle bir çözüme ulaşmak için Türkiye'ye herhangi bir görüşme şartı koşmamalıdır.

Büyük bir gaz alanıyla ilgili sağlıklı bir gelişmenin ödülü, birlikte çalışmanın nasıl herkesin yararına olduğunu gösteren nadir ve açık bir örneğidir ve bunun başarmaması ise kimsenin bu zenginliklerden tam yararlanamayacağı anlamına gelir.

EGE VE DOĞU AKDENİZ'DE PETROL VE GAZ ARAŞTIRMA VE İŞLETMESİ İLE İLGİLİ BEKLENTİLER: BAZI GÖZLEMLER

Harry Tzimitras

Münhasır Ekonomik Bölge mi yoksa kıta sahanlığı mı? Güney-Doğu Akdeniz'deki doğal kaynaklarla ilgili son tartışmalar, sadece ortaya birçok siyasi, stratejik ve ekonomik konu atmamakla kalmayıp bu tür kaynakların araştırılması ve işletilmesiyle ilgili yasal çerçeveye ilgili tartışmayı daha da bir canlandırıyor. Dahası, bu tür çerçeveler üzerindeki daha genel yasal tartışmalar bunların denize yakın devletler için mevcut seçenekler ya da haklarını korumanın en iyi yoluyla ilgili uygunluklarına değinir.

Bu çalışmada, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz ile ilgili mevcut tartışmalar çerçevesinde ortaya çıkan ana hukuki konuların bazıları incelenecektir. Geleneksel ve mutad yasal hükümler, askıda bulunan ilgili konuların potansiyel hukuki çözümünün muhtemel veya beklenen sonuçlarının kavranmasını kolaylaştırmak için, uluslararası hukuki kararlar ve hükümlerle ilişkilendirileceklerdir.

Ege'deki Yunan-Türk ihtilâfları, bir yandan Doğu Akdeniz'in kısımları gibi daha geniş bir coğrafik alan, diğer yandan ise azınlık hakları v.s gibi dolaylı olarak birbiriyle bağlanan konuları kapsayan iki taraflı konulardan oluşan daha geniş bir yelpazenin bir parçasıdır. Daha somut Ege ihtilâfı 1970'lerde Soğuk Savaş rekabeti, 1973 petrol krizi ve buna bağlı olarak o dönemde boy gösteren Deniz Hukuku ile ilgili belirsizlik bağlamında ortaya çıktı. O zamandan bu yana her iki ülke de maksimalist ve seçici uluslararası prensip talepleriyle meşgul oldular. Farklı bakış açılarından olmakla birlikte, hukukun değişmekte olduğu aşikâr, ya da en azından geçmişteki yorumların artık geçersiz olduğu durumlarda bile ihtilâfların özüne ilgili yaklaşımlarında katı bir tutum sergilediler.

Yunanistan, Ege ihtilâflarının ortaya çıkışından bu yana Ege'deki tek iki taraflı ihtilâfın kıta sahanlığının sınırlandırılmasıyla ilgili olduğu konusunda ısrar ederek bu ihtilâfın tamamen hukuki bir konu, dolayısıyla sadece hukuki bir çözüme tabi olduğu şeklinde yorumladı. Oyundaki birbiriyle bağlantılı birçok konuya bakıldığında bu durumun sürdürülmesi gittikçe daha zorlaşmaktadır. Çünkü bu görüş kabul edilmiş olsa dahi, bizzat Uluslararası Adalet Divanı (UAD), siyasi unsur içermeyen hiçbir uluslararası hukuki ihtilâf bulunmadığını

belirtmiştir.¹ Buna ek olarak 2004 yılında, ihtilâfın Avrupa Konseyi'nin 1999 Helsinki Zirvesi Sonuçları bağlamında UAD'a sunulması fırsatı ortaya çıktığında Yunanistan, sık sık dile getirdiği pozisyonunun aksine bu seçeneği izlememeye karar verdi. Türkiye ise kendi açısından ihtilâflara her zaman müzakere yoluyla siyasi çözüm önermiştir. Bu duruş özünde, ihtilâfların doğasının siyasi olduğu şeklindeki beyan edilmiş anlayışından kaynaklanmakla birlikte, aynı zamanda, siyasi bir uzlaşmanın kendi çıkarları açısından daha fazlaşansı olduğuna dair inancı tarafından da teşvik ediliyordu.

Son zamanlarda Yunanistan'da bölgedeki MEB sınırlandırma anlaşmaları ve bir dereceye kadar bunlarla ilgililişmelerin bir sonucu olarak Münhasır Ekonomik Bölgelerle ilgili tartışmalar baş göstermeye başladı. Akademik alış verişin ötesine geçen bu tartışma, Ege'deki iki komşu arasındaki tek ihtilâfın kıta sahanlığı ile ilgili olduğu şeklindeki geleneksel Yunan duruşundan kaynaklanmaktadır. Bu duruş, kıta sahanlığı rejimini çürüterek ülkenin pozisyonunu daha da güçlendiren, MEB formunda daha geniş bir hukuki çerçeve oluşturulması mantığı üzerine kurulmuştur. Yunanistan tarafından MEB ilan edilmesini önerenler, böyle bir deklarasyonun ülkeye getireceği hissedilen ek avantajlardan yararlanarak bunun muhtemel yan etkilerini önemsizmiş gibi göstermektedirler. Öte yandan Yunanistan ve ötesindeki daha kuşkucular ise şüphelerini dile getirerek MEB'in, çözeceğinden çok sorun getireceğini savunuyorlar.

Kıta Sahanlığı Münhasır Ekonomik Bölgeye karşı merkezindeki sorun ise şüphesiz, genelde her biri daha iyi sunulan hükümlere, garantilere, haklar ve görevlere atıfta bulunan daha geniş bir sorunu ele almaktadır. Ege meselesiyle ilgili konular, şematik olarak dört soru şeklinde oluşabilir:

- Yunanistan MEB ilan etmeyerek ne kaybediyor? Ya da aksine, sadece maksimalist olmanın ötesinde MEB ilan etmek neden Yunanistan'ın çıkarına olsun ve ona ne getirecek?
- Eğer Yunanistan Ege Denizi ihtilâfı çözümlenmeden MEB ilan ederse, rezervler bulunması durumunda Ege'de petrol ve gaz çıkarmaya geçebilecek mi?
- MEB ilanı tüm Türk-Yunan sorunlarını (karasuları v.s. dâhil) kesin olarak bir çözüme ulaştırır mı?
- Bu durumda ihtilâfın çözülmesi için en iyi mekanizma ne olabilir? Tercih edilen forum Uluslararası Adalet Divanı mıdır?

¹ *İngiliz-Norveç Balıkçılık davası (Birleşik Krallık/Norveç)*, Karar, UAD. Raporları 1951. Ayrıca Yargıç Gilbert Guillaume tarafından, 9/11/2001'de Cambridge Üniversitesi Lauterpacht Uluslararası Hukuk Araştırma Merkezi'nde yaptığı, 'tümüyle hukuki ihtilâf diye bir şeyin olmadığını: Devletler arasında çıkan ihtilâfların siyasi yönü olduğunu' söylediği konuşmaya bakınız. Ayrıca, bkz., Gilbert Guillaume, 'The Future of International Judicial Institutions', *International and Comparative Law Quarterly*, cilt. 44, no. 4, 1995, ss. 848–862; D.W. Greig, 'The Advisory Jurisdiction of the International Court and the Settlement of Disputes between States', *International and Comparative Law Quarterly*, cilt. 15, no. 2–3, 1955, ss. 325–368; International Law Commission, *Law of the Sea—régime of the territorial sea*, Doc. a/cn.4/sr.363. 363'üncü toplantının Özet Kaydı, *Yearbook of the International Law Commission*, cilt. 1, 1956.

MEB ilânını savunanlar, Yunan alanının (kıta ve ada toprakları) siyasi ve ekonomik birliğini sağlayacağı; deniz çevresinin daha iyi korunmasına yardımcı olacağı; 6 mil limiti ötesinde aşırı balık avlanmasıyla başa çıkılmasına yardımcı olacağı ve havadan enerji üretilmesi gibi kullanıma yönelik olanaklar sağlayacağını ileri sürüyorlar.²

Bu açıklama, bir MEB'in kabul edilmesinin algılanan avantajlarını temsil etmektedir. Ancak Deniz Hukuku Konvansiyonu'na göre bir devletin MEB ilan etmesi kıta sahanlığı hukuki rejiminin kapsamına ek olarak sadece üç tür hak sunmaktadır: balıkçılık için egemenlik; deniz çevresinin korunması için ayrıcalıklı yargılama yetkisi ve temel hava sahasında egemenlik hakları (enerji üretimi için rüzgâr). Bu ayrıntılı bir liste olup başka haklar doğurmamaktadır. Bu nedenle eğer söz konusu ya da riskte olan sadece petrol ve gaz hakları ise, Yunanistan, çıkarlarını güvenceye alma konusunda daha fazla şansa sahip olacağından, hem mutlak açıdan hem de bir dereceye kadar kıta sahanlığı rejimi gereğinden fazlasını sunar³ ve daha iyi garantiler sağlar. Hidrokarbonlar her zaman kıta sahanlığında yer alırlar. Bu nedenle MEB tartışması şaşırtmacadır.⁴ Burada söz konusu olan haklar işlevseldir. Egemenlik içermezler ve belirli bir deniz bölgesinin kullanımını ele alan diğer devletlerin hak ve yükümlükleri açısından doğru uygulanmalıdır. Üstelik Konvansiyona göre, sınırlamanın işletmeden önce gelmesi gerekir.

MEB Kurumu kıta sahanlığı kurumunu çürütmez. Aksine sahil devletlerinin deniz yatağı kullanımını düzenleyerek geçerlilik ve canlılığını korur. Dahası, Türkiye Deniz Hukuku Konvansiyonu'nun bir parçası olmadığından (DHK), uygulanabilir anlaşma hukuku MEB hükmü içermeyen 1958 Konvansiyonudur. Şüphesiz kıta sahanlığı rejimi daha gelişmiş bir kavramdır. Bununla ilgili haklar, kıyı devlet olma nedeniyle *ipso facto* (kaçınılmaz olarak durum gereği) ve *ab initio* (başlangıçtan beri) durumuna tabidirler. Kıyı devletin kendi kıta sahanlığında doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesi ile ilgili ayrıcalıklı hakları vardır. Bu haklar, devletin mutlak takdirine tabi olan kullanımına bakılmaksızın devlete aittirler. Bunun aksine MEB, ancak ilan edilmesi durumunda devlete haklar tanır.

MEB, daha yeni, daha genç ve daha belirsiz tamamlayıcı özelliğe sahip bir kurumdur. Ayrıca daha geniş bir perspektifi kapsadığından (üst sular) mahkeme ile dengelenecek daha çok sapma payı vardır. Ve pek tabii ki MEB bir devletin egemenliğini genişletmeyip sadece özerk haklar getirir. Bu sıklıkla yanlış anlama veya yanlış yorumlamanın kaynağı ya da sonucudur. Şüphesiz MEB'in felsefesi hakların genişletilmesinden çok, tamamen sınırlandırılmasıyla ilgiliydi

² Bu arada bkz, T. Karyotis, "Ifalokripidakai Aoz – MythoikaiPragmatikotita" ["Kıta Sahanlığı ve MEB Mitler ve Gerçek"] in http://infognomonpolitics.blogspot.com/2011/10/blog-post_4331.html#.Tr1CZFZd2zo (Yunanca); A. Syrigos, "I Aoz einaimia 'moda' pousymferei tin Ellada" ["MEB Yunanistan'ın ilgilendiği bir 'tarzdır'"], <http://www.makthes.gr/news/politics/73279> (Yunanca).

³ G. Tsaltas, "I IfalokripidaeinaiYperarketigianaEkmetalleytoume to Petrelaiou" ["Kıta Sahanlığı Petrol Araştırması için Çok Uygundur"], <http://www.makthes.gr/news/politics/73279> (Yunanca).

⁴ Bu konuda ayrıca bakınız E. Gounaris, "PolitikesEkmetalleysis ton Ydrogonanthrakon" ["Hidrokarbon Araştırma Politikaları"], *Kathimerini* 12/10/2011 (Yunanca).

ve böyle yapması için tasarlanmıştır. Tabii ki burada, bazı Latin Amerika devletlerinin karasularıyla ilgili aşırı talepleri için bu uzlaşma rejimi olarak tarihi temeli ya da mantığını hatırlatmakta yarar var. Dolayısıyla MEB kıyı devletlerin hak ve yetki alanlarıyla diğer devletlerin hak ve özgürlüklerinin Konvansiyonun ilgili hükümlerince yönetildiği özgül hukuki bir rejim olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle devletlerin, haklarını, Konvansiyon hükümlerine (madde 55 ve 56) uygun bir şekilde kullanmaları gerekir ve ayrıcalık, araştırma ve işletme haklarının, uyumsuzluğu halletme, adalet, paylaşma, ortak miras, adil prensipler, adalet dağılımı ile ilgili hükümlerde açıkça ifade edilen Konvansiyonun sosyal karakterinin sözü ve ruhuna uygun olmalıdır. Şüphesiz birçok mahkeme kararında ortaya konan adalet ve adil prensipler DHK ile birbirini tamamlamakta ve muhtemelen DHK için esin kaynağı görevi görmektedir. Benzer ana hatlar yanı sıra DHK, mali açıdan daha zayıf veya dezavantajlı olanlar lehine adalet dağıtılması ruhuyla tanımlanır. Bu da bununla ilgili hukukun sonucudur. Örneğin adil çözümlere öncelik veren 74'üncü Madde uluslararası hukuku belirginleştirir ya da en azından onunla aynı çizgiyi takip eder.

Sonuçta geçiş ve kullanım hakları veya talepleri potansiyel olarak etkilenmiştir. Bu bakımdan Birleşik Devletler, Birleşik Krallık veya Rusya gibi büyük deniz ticaret filolarına sahip ve denizi askeri açıdan düzenli olarak kullanan; açık denizlerdeki özgürlük konusunda istekli, kıyı devletler arasında bölüştürmesine karşı denizcikle uğraşan büyük devletlerin itiraz etmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla özellikle Yunanistan'ın durumunda yasal açıdan daha açık ve potansiyel olarak talep edilebilecekken, hâlihazırda ülkeye ait olan sınırlandırmaya bağlanmak daha önemli gibi görünüyor. Buna ek olarak haklar her zaman yükümlülük de içerir. Yunanistan'ın halen kontrol etmekle ilgili görece sorumluluğu bulunanları keşif, kullanım ama en önemlisi temin ve kontrol edebilecek bir pozisyonda olup olmadığı pek kesin değil. Ayrıca daha fazla kontrol alanlarının eklenmesi, yerine getirilmesi çok zor olacak geniş sorumlulukları da getirecektir. Örneğin yalnızca çevresel konularla sorumlu hale gelmek, potansiyel çevresel sorunlarla da başa çıkmayı gündeme getiriyor. Dahası kıta sahanlığından kaynaklanan doğal haklara MEB dolayısıyla ilân edilen hakların eklenmesi, halen çekişmeli olan durumu ağırlaştırıp çözümlerle ilgili beklentileri daha da uzaklaştırıcaktır.

Üstelik, hak oluşturma ve sınırlandırma farklı iki şeydir. Hak, hakkın sınırlandırılmasına karşı konusu bugüne kadar tüm uluslararası hukuki ve hakem kararlarında ve ana temayı oluşturmuştur. Prensipde bu hakkın verilmesiyle sınırlandırılması arasında fark vardır. Ege meselesinde sınırlandırmanın Anadolu kıyıları ile doğu Ege adaları arasında gerçekleşmesi gerekir. Bu bağlamda kıta sahanlığı sınırlandırmasıyla ilgilenen veya içeren uluslararası hukukun adaların hakları açısından olumsuz olduğunun altını çizmek gerekir. Bunun MEB sınırlandırılması ile ilgili benzer meselelerde ortaya çıkması makul olarak beklenebilir. Yasal mıntıka ve daha fazla unsurun değerlendirilip dengelenmesiyle ilgili geniş kapsama bakıldığında dahası da beklenebilir. Örneğin burada savunulduğu gibi Uluslararası Adalet Divanı, bugüne kadar kıta sahanlığı sınırlandırma konularında denge oluşturuyordu; MEB sınırlandırma davalarında da benzer şekilde hareket etmesi beklenebilir. Yunanistan, prensipte karasularını 12 deniz miline çıkarma hakkına sahip olduğu gibi prensipte MEB ilan etme hakkına da sahiptir. Bunu söyledikten sonra ilk olarak bunun sadece Türkiye değil, denizcilikte dikkate değer çıkarları olanlar dâhil

olmak üzere Akdeniz ve ötesindeki diğer devletler karşısında siyasi, yasal, mali stratejik v.s gibi etkilerinin ciddi bir şekilde dikkate alınması, ikinci olarak ise sınırlandırmanın karşı veya bitişik kıyıları olan ülkelerle (bu meselede Türkiye ile) işbirliği içinde gerçekleştirilmesi gerekir.⁵

MEB'lerin tek taraflı ilân edilebileceği konusunda hiçbir şüphe yoktur. Ancak tek taraflı sınırlandırılmazlar. Eğer 400 deniz mili içerisinde bir başka karşı devlet bulunuyorsa o zaman, devletlerden herhangi birinin MEB'le ilgili mutlak haklarını araştırıp kullanmaya başlamasından önce devletler arasındaki MEB'in uygun bir şekilde sınırlandırılması gerekir. Konvansiyona göre bu, anlaşma veya hukuki ya da hakem yoluyla anlaşma gibi mevcut mekanizmalardan birine başvurularak yapılabilir. Kıbrıs Cumhuriyeti bu nedenle örneğin komşu Mısır, İsrail ve Lübnan'la çift taraflı sınırlandırma anlaşmalarına girişmesine rağmen, yine bu olayda bile anlaşmalar her ne kadar adanın güney ve güney doğu alanlarını içeriyor olsa da kuzey ve kuzey doğusunun Türkiye ile anlaşma veya hüküm yoluyla sınırlandırılması gerekmektedir (tabii ki Kıbrıslı Türklerin hakları ile ilgili tartışmaya karşın).

Benzer şekilde Ege meselesinde potansiyel MEB ilânının bir sonucu olarak gerek Yunanistan gerek Türkiye mutlak haklarını kullanmadan önce ya uygun bir zaman süresi içinde bir anlaşmayla MEB'lerini sınırlandırmaları ya da Konvansiyonun XV'inci bölümü (279-299. Maddeler) ve geleneksel uluslararası hukuk uyarınca hüküm arayışına girmelidir. İşbirliğine gerek duymayan veya diğer devletin çıkarlarını göz ardı eden tek yanlı duyurularla ilgili söylemler uluslararası geleneksel ve alışılmış yasal hükümlerle uyumlu olmadıklarından ya kısıtlı anlayış veya kötü niyetli yaklaşımın ürünüdürler. Bu nedenle devletler tarafından yapılan taleplerin yasal ve siyasi geçerlilikleri açısından değerlendirilmeleri gerekir. Örneğin, Ege'de tam olarak yer almadığından Kastelorizo adasının herhangi bir sınırlandırma anlaşmasının tümüyle dışında tutulması gerektiğini ileri sürmek şüpheli görünecektir.⁶ Ada kendi başına Ege adalar grubunun bir parçası olmayabilir ama iki taraflı ihtilâflar çerçevesinin kesinlikle parçasıdır. Coğrafi konum ve Anadolu ile ada arasındaki orantı kriterlerinden dolayı adaya tam etki verilmesi de aynı şekilde gerçekçi olmaz. Ya da Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki "ortak MEB'i" tartışmak veya konunun etrafında dolanmak da hukuk ve uygulamada temelsizdir. "Birleştirilmiş MEB" diye bir kavram yoktur. Ayrıca iki devletin MEB'lerinin karşılaşmasının tek yolu sadece Kastelorizo'ya değil, daha da uzaktaki bir adacık olan Strongyli'ye de tam etki verilmesinden geçebilir. Tam etki küçük ada tarafından oluşturulabilse de gerek Mısır gerekse Türkiye bunu tanımakla ilgili isteksizliklerini bildirmiş bulunuyorlar.

⁵ Ayrıca bakınız H. Dipla, "İfalokripidakai Apokleistiki Oikonomiki Zonisto Aigaiokai tin Anatoliki Mesogeio" ["Ege ve Doğu Akdeniz'de Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge"], *To Vima tis Kyriakis*, 16/01/2011 (Yunanca).

⁶ Bakınız C. Rozakis, "I Ennoia tis Apokleistikis Oikonomikis Zonis kai i Elliniki Exoteriki Politiki" ["Münhasır Ekonomik Bölge Fikri ve Yunan Dış Politikası"], <http://www.protagon.gr> (Yunanca).

İddialarla ilgili tartışmalara ek bir hukuki özellik katmak, potansiyel MEB deklarasyonunun olasılıklarını değerlendirme açısından gerekli olabilir. Özet olarak MEB deklarasyonundan beklentilerle ilgili değerlendirmenin Yunanistan'ın uzayan ekonomik kriz ve bunun siyasi ve stratejik sonuçlarını; Avrupa Birliği'nin hem mutlak, hem de AB güdüsünün (geçici olarak?) kaybedilmiş gibi görüldüğü Türkiye karşısındaki kıyaslamalı krizleri ve Türkiye'nin refahı ile güncellenmiş rolünü içermesi gerekiyor. Dolayısıyla siyasi açıdan konuşmak gerekirse MEB ilanı Türk-Yunan sorunlarını çözmeyeceği gibi deniz yatağı ve toprakaltına yukarıdaki su sütunu da eklendiğinden gündeme daha başka maddeler eklenmesine yol açar. Ağız aramaya yönelik son on yıldaki karşılıklı görüşmeler yapıcı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Çözümün ihtimallerini daha başka konular ekleyerek tehlikeye atmak tedbirsizlik olacaktır.

Bu noktada hukuki bir çözümün beklenen muhtemel sonucunu değerlendirmek yararlı olabilir. Gerek Uluslararası Adalet Divanı, gerekse kıta sahanlığı sınırlandırmasıyla ilgilene çeşitli uluslararası hakemlik kurumları, yasal zemine açıklık getirmekten çok, bulanık ve karar verme konusunda açık ve önceden tahmin edilebilir bir sonuç ihtimalini son derece belirsiz kılan tartışmalı hukuki görüşler üretmişlerdir.

Deniz sınırlandırması alanındaki uluslararası hukuki görüşlerin dikkatlice incelenmesi bizi, kıta sahanlığının hukuki veya keyfi sınırlandırılması ile ilgili durumlarda bilhassa adaların haklarını sınırlandırmanın sonuna kadar gözden çıkarıldığı sonucuna taşır.⁷ Adalar deniz sınırlandırması ile ilgili tüm benzer davalarda haksızlığa uğramışlardır. Kısacası söz konusu adaların kıta sahanlığı ile ilgili, uluslararası hukuk altında açıkça oluşturulup tanınan hakları ellerinden alınmıştır. Görünen o ki bu haklar sınırlandırmanın tali ve teknik meselesine tabi kılınmışlardır.⁸

Mevcut dava kalabalığı içinde adalara karşı yapılan muamelenin tipik özelliği ve benzer davaların gelecekteki potansiyel sonucu olarak üç örnekten, söz edilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı 1969'daki *Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları*'nda⁹ sınırlandırma sürecinde Federal Almanya Cumhuriyeti'ne ait- Ege'de adalarinkine benzeyen zincir şeklinde bir düzen oluşturan- çok sayıda önemli adayı görmezden geldi. 1982'deki *Tunus-Libya* davasında¹⁰ kıta

⁷ Daha geniş bir analiz için bakınız H. Tzimitras, *The Continental Shelf of Islands in International Jurisprudence/Uluslararası Hukuk'ta Adaların Kıta Sahanlığı* (Atina: Sakkoulas Law Publishers, 1997) (Yunanca); H. Tzimitras, 'Peaceful Settlement of International Disputes and the Development of the Sea of Law: The Role of the International Court of Justice/Uluslararası İhtilâfların Barışçıl Çözümü ve Deniz Hukuku Oluşturulması: Uluslararası Adalet Divanı'nın Rolü', *Cambridge Uluslararası İlişkiler Araştırması*, cilt. 10, no. 2, 1997, ss. 298–312.

⁸ Mevcut metnin bu bölümü konuyla ilgili daha önceki bir çalışmadan alıntıdır ve bir kısmı H. Tzimitras, "Europe, Nationalism and Turkish-Greek Aegean Disputes/Avrupa, Milliyetçilik ve Türk-Yunan Ege İhtilâfları", K. Nikolaidis, O. Anastakis & K. Öktem (eds.) *Under the Long Shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Post-Nationalism/Avrupa'nın Uzun Gölgesi Altında: Milliyetçilik Sonrası Dönemde Yunanlılar ve Türkler* (Leiden & Boston: Brill/ MartinusNijhoff, 2009).

⁹ *Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı (Federal Alman Cumhuriyeti/Danimarka; Federal Alman Cumhuriyeti /Hollanda)*, Kararı, UAD Raporları, 1969.

¹⁰ *Kıta Sahanlığı (Tunus/Libya Arap Cumhuriyeti)*, Karar, UAD Raporları, 1982.

kıyısına en yakın konumdaki – aslında cezir sırasında neredeyse kıyıya bağlanan- 700 km² ana Tunus adası, kara yüzeyi sürekli nüfusu ve dikkate değer ekonomik faaliyetleriyle birlikte tümüyle yok sayıldı. Tunus anakarasından sadece 11 deniz mili uzaklıkta yer alan sürekli nüfus ve ekonomik yaşama sahip Tunus'a ait bir başka takımadaya ise sadece kısıtlı haklar tanındı. 1985'teki *Libya-Malta* davasında,¹¹ UAD tartışmalı bir hareketle hangi sınırlandırmanın etkileneceği kapsamında çerçeveyi genişletmeyi seçti. Mahkeme bu suretle Malta'nın egemen ada devlet konumunu, daha geniş bir deniz alanının küçük bir coğrafik unsuruna indirgeyerek Malta'ya keyfi olarak komşu devletin (İtalya) bir parçası gibi davrandı. Mahkeme bu şekilde üçlü yasal ve asli hata işlemiş oldu: bütün bir alanın coğrafi ve siyasi gerçekliğini yok saydı; devlet egemenliği ve bağımsızlığına saygı göstermedi ve devletlerin eşitliği prensibini görmezden geldi. Malta'nın ada özelliği gerekçesiyle Mahkeme, egemen bir devleti, kıta sahanlığı sınırlandırma maksatları bakımından kıyılarının tümünün ölçülmesinden yararlanmakla ilgili devredilemez hakkından mahrum bıraktı.

Kıbrıs adası meselesinde de aynı tartışmalı yaklaşımda bulunulmayacağı hususunda hiçbir garanti yoktur. Bu sorunlu örnek, sınırsız sayıda unsurun dengelenmesinin bir neticesi olarak adil bir sonuca ulaşmaya yönelik uluslararası hukuk tarafından benimsenen genel tavırla bir araya gelince, var olan alandaki sınırlandırma uygulamasının muhtemel sonucuyla ilgili kaygıya neden olmaktadır. Örneğin önceki meseleler bazında, Türkiye ve Kıbrıs kıyı şeritleri arasındaki oranın en azından ana faktör olarak dikkate alınması muhtemeldir. Bu ise Kıbrıs için muhtemelen dezavantajlı olacaktır. Dahası, muhtemel bir sınırlandırmada tarafların kimler olacağıının bile belirsiz olduğu adadaki çetrefilli siyasi durum göz önüne alındığında daha da karmaşık hale gelir.

Kısacası, meselelerin büyük bir çoğunluğunda adalara yapılan muamele sorunlu olmuştur. "Özel durumlar" adı altındaki – hukukta ziyadesiyle kullanılan- anlaşılmaz unsur, Konvansiyon metnine de girmeyi başarmış, böylece mahkemelere alternatif düzenlemelerin kapısını açmıştır. Aslında sınırlandırma amaçları açısından dikkate alınabilecek unsurların bir sınırı yok gibi görünmektedir. Herhangi bir durumda o meseleye özgü olan unsurlar potansiyel olarak "özel durumlar" olarak tanımlanabilir ve hemen her sonucu doğrulamak için kullanılabilir. Bu çerçevede özel durumların dikkate alınması, adalar gibi coğrafi oluşumların haksız muameleye maruz kaldığı birçok duruma yol açmıştır. Bazen, bu tür kararlara haklı bir gerekçe sunulmamakta ve bu da usul balımından yasa dışılık ihtimaliyle ilgili sorular gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak öyle görünüyor ki yaklaşım –sınırlandırma değil- bölünmeyle ilgilidir. Bu yaklaşım, yasal dayanaktan da yoksun olduğundan keyfi ve oldukça sorunludur. Öyle görünüyor ki bu tür davalarda UAD, sınırlandırmanın bir adalet dağıtım eylemi ya da kıta sahanlığına yeni

¹¹ *Kıta Sahanlığı (Libya Arap Cumhuriyeti /Malta)*, Karar, UAD Raporları, 1985.

bir isim verme değil, önceden var olan bir hakka atıfta bulunduğu gerçeğini görmezden geliyor. Yine de Mahkeme kıta sahanlığına ait alanların bölüştürülmesi uygulamasını başlatmakta tereddüt etmemiştir. Sonuçta başka bir devletin doğal hakkı olan kıta sahanlığı alanlarını belirli devletlere vermiştir. Bu nedenle adaların hakları açısından Uluslararası Adalet Divanı'nın hemen tüm kararları bir dereceye kadar tartışmalıdır sonucuna varılabilir. Belirsiz "adaletlilik" ölçütü çerçevesi içinde adalara haksız şekilde limitli haklar tanınması, adaların kıta sahanlığı oluşturmayla ilgili haklarının tanınmaması bir yana, sınırlandırma amacıyla bazı devletlerin haklarının anlaşılabilir bir şekilde görmezden gelinmesi en azından ilgili uluslararası hukuk içinde talihsiz örnektir.

Buraya kadarki tartışma göstermektedir ki, Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen karar, söz konusu içtihatın eleştirilebilir olması ve sonuçların belirgin bir kalıba uymaması nedeniyle, yüksek derecede belirsizlik içermektedir. Yunan-Türk davasının da farklı olabileceğini düşünmek için bir neden yoktur. Aslında Mahkemenin bugün geçmişte bildirdiği görüşlerde sergilediği müphem ölçütten açık ve net hukuk prensiplerinin daha sistemli bir şekilde uygulamasına geçerek pozisyonunu değiştirmeyi arzulamasıyla ilgili, bırakın kesinliği, açık bir belirti bile yoktur. Bu nedenle Ege'deki kıta sahanlığı ile ilgili Türk-Yunan ihtilâfına yapılacak muhtemel bir gönderme konusunda büyük ihtimalle mevcut mahkeme görüşü temelinde hüküm verilecektir. Sonucun, Yunanistan'da onlarca yıldan bu yana geliştirilen beklentilere yakın olup olmayacağı konusuna büyük şüphe vardır. Sonunda Ege sorununun daha teknik unsurları üzerinde günümüzde sürdürülen tartışmaların çoğu, konuların sınırlı veya hatalı algılandıklarını ve sorunun altında yatan kaynağının üstesinden gelinmedeki başarısızlığı yansıtır.

Öte yandan, bölgesel ve küresel Pazar ve çevre hedeflerine ulaşılmasının önünde oluşturduğu engel bir yana, insan haklarının uygulanması ve demokrasinin gerçekleşmesi önünde oluşturduğu engelin ışığında egemenliğe tehlikeli bir şekilde yeniden başvurulmaktadır. Bu tür kaygılar bugün gündemin başında gelirken hem Yunanistan hem de Türkiye'nin egemenliğin katı kavramlaştırılmalarının ötesine geçmeye korkunç şekilde ihtiyaçları vardır. Pek yakında mutlak devlet egemenliğinin sorgulanmasında çevresel kaygıların da dayanak oluşturması muhtemeldir. Bu tür konular uluslararası ve AB gündeminde ön plânda bulunmaktadır. Diğer siyasi ve stratejik uçların teşviki için önceden gerekli olan bölgesel istikrar da böyledir. Bu- uygulamaya konulan çeşitli yeni kriterler, yasanın dengelenmesine gittikçe artan şekilde duyulan ihtiyaç ve mutlakiyetçi egemenlik kavramına karşı artan dirençle ardarda – Yunan-Türk ihtilâflarını UAD'na göndermenin, daha çok işlevsel kriter tarafından etkilenmiş bir karara yol açabileceği şeklindeki muhtemel sonuca işaret etmektedir. Bu, muhtemelen çekişmeli alanların bölünmesini kolaylaştıracak veya haklı gösterecektir. Ege gibi yarıkapalı alanlarla ilgili Deniz Hukuku Konvansiyonu'nun 123. Maddesinin, kapalı ya da yarı kapalı denize hududu olan devletlerin haklarını kullanmada ve diğer konular yanında yaşam kaynaklarının yönetimiyle korunması ve deniz çevresinin korunmasıyla ilgili görevlerini yerine getirme konusunda birbirleriyle işbirliğine gitmelerini şart koştuğunu düşünün. Hiç kuşkusuz burada, *stricto sensu* [daha sınırlı anlamda] işbirliği için yasal bir zorunluluk yoktur. Ancak yasanın maddeye yansıyan

ruhu, kıyı devletlerin ortak çıkar için işbirliğiyle ilgilidir. Çevresel kaygılar nedeniyle bu önermenin uygulanması, bugün geçmişte olduğundan daha muhtemeldir.¹²

Yukarıdaki analiz temelinde, kıta sahanlığı ve MEB'le ilgili Yunanistan'daki tartışmanın, durumun doğru bir tanımlamasını yapmadığı ve husumet yarattığı aşikâr hale gelmektedir. Düşmanlık ve çekişmeleri ayrıştırıp analiz etmenin ilk adımının, milliyetçi söylevlerin kurbanı olan, gasp edilen ve rehinesi haline gelen verimsiz tartışmaları azaltmak olabileceği öne sürülmektedir. Bu hükümetleri çözüm arayışlarını daha da zorlaştıran bir söylem ağı içerisine hapseder. İkinci olarak ise tercih edilen forum olarak UAD'ın konumundan tekrar tekrar söz edilmesi olumlu sonuç beklentileri yaratır. Ancak hukuki görüşlerine bakıldığında bu tür beklentilerin karşılanması pek ihtimal dâhilinde görünmüyor. Potansiyel sonuçlarla ilgili kamuya açık söylemlerde tedrici olarak daha dengeli sonuçların sunulması gerektiği önerilmektedir. Üçüncü olarak şu anda tek taraflı bir MEB ilânı pek uygun görünmemektedir: sadece iki taraflı ihtilâfları çözmekte başarısız olmakla kalmayacak, aynı zamanda durumu daha da karmaşık hale getirerek bu güne kadar kaydedilen ilerleme temeline dayanan barışçıl bir çözümle ilgili ihtimalleri de tehlikeye atacaktır. Son olarak, ortaya koyduğu zorluğa karşın mevcut ekonomik krize bir fırsat gözüyle de bakılabilir. Bu kriz döneminde çok fazla ihtiyaç duyulan fiziksel kaynakların araştırılıp işletilmesinin, sırf diğer devlet bir şey alamazın diye, paylaşımını reddetmeye yönelik inatçı tutumu savunmak son derece güç hale gelmiştir. Ve tabii ki daha geniş bir amaca hizmet edilebilir. Çatışma yerine işbirliği, iki ek somut sonuç doğuracaktır: savunma harcamalarında büyük bir düşüş ve bu alandaki uyumun potansiyel olarak başka alanlarda da daha fazla işbirliği yolunu açması.¹³

¹² Çevre konusunda ayrıca bakınız P. Grigoriou, "Oi Neoteristikes Proteraiotitistou Dikaiou tis Thalassasos pros tin Prostasiatou Perivallontos" ["Yeni Deniz Hukuku'nun Çevrenin Korunmasıyla İlgili Yenilikçi Öncelikleri"] (Yunanca); ve E. Dousi, "I Prostasiatou Perivallontos sti Mesogeio kai ti Mavri Thalassa" ["Akdeniz ve Karadeniz'de Çevrenin Korunması"] (Yunanca), her ikisi de S. Perrakis (ed.), *I Symvasigia to Dikaio tis Thalassas. Efarmoges kai Exelixeis 20 Xronia apo tin Ypografi tis* [Deniz Hukuku ile İlgili Konvansiyon. İmzalanmasından 20 Yıl Sonra Uygulamalar ve Gelişmeler, (Atina: Sakkoulas Law Publishers, 2005) (Yunanca).

¹³ İkili ilişkilerin normalleşmesine yönelik olası adımlarla ilgili öneriler için bakınız Uluslararası Kriz Grubu, *Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute/Türkiye ve Yunanistan: Ege Sorununu Çözme Zamanı*, Kriz Grubu Avrupa Brifingi N°64, 19 Temmuz 2011.

LÜBNAN: BİR HİDROKARBON SEKTÖRÜ OLUŞTURMAYA YÖNELİK ÇABALAR

Gary Lakes

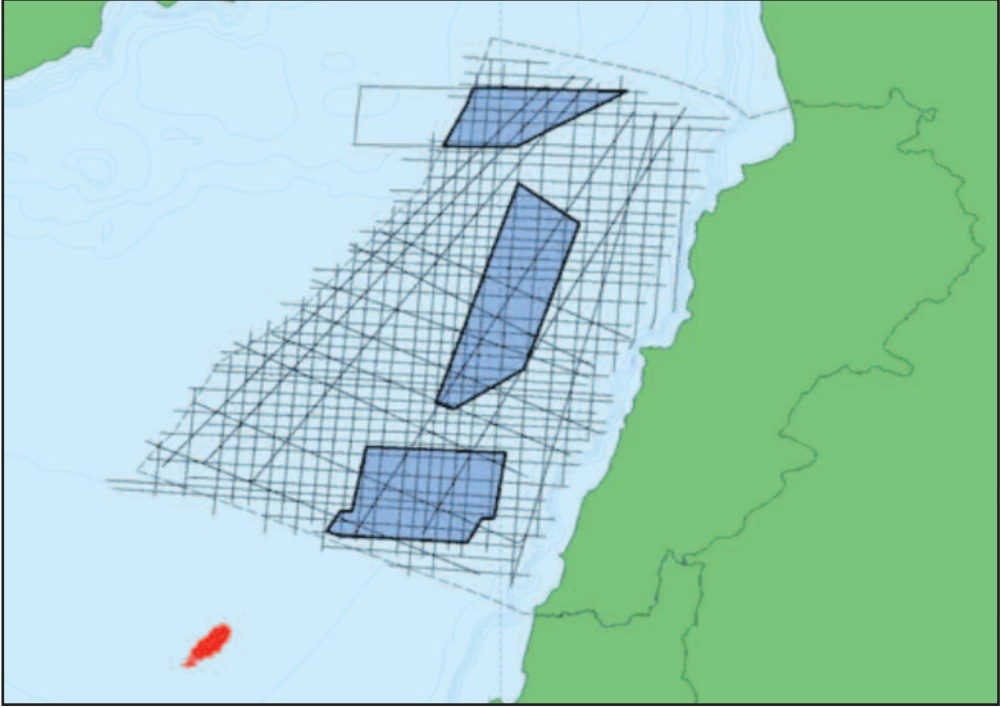
2009 ve 2010 yıllarında İsrail kıyılarında büyük doğal gaz rezervlerinin tespit edilmesi Doğu Akdeniz'de yeni bir siyasi dinamik yarattı. Levant havzası olarak tanımlanan jeolojik bölgedeki keşifler, İsrail'de ve aynı zamanda muhtemelen, ilk doğal gaz keşfi 2011 Aralık ayında yapılmış olan Kıbrıs'ta muazzam ekonomik etki yapacaktır. ABD şirketi Noble Energy hem İsrail hem Kıbrıs açıklarında keşiflerde bulundu ve bu da iki Doğu Akdeniz ülkesi arasında yeni bir ilişkinin doğmasına yol açtı.

Noble Energy tarafından halen bölgede sürdürülen arama ve geliştirme çalışmaları, Lübnanlı politikacıların İsrail açıklarındaki keşiflerin kendi münhasır ekonomik bölgelerinde (MEB) olduğunu iddia etmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs açıklarındaki çalışmaların 'Kıbrıs Sorunu'nda siyasi bir çözüme varılincaya kadar durdurulmasını talep etmesiyle, uzun zamandır varolan siyasi farklılıklara yeni bir boyut getirmiştir.

Noble Energy 2009 yılında Tamar gaz alanını keşfedene kadar uluslararası enerji arama endüstrisi Doğu Akdeniz'le çok az ilgileniyordu. Bölgenin hidrokarbon keşifleri açısından çok az şey vaat ettiği düşünülmekteydi ancak derin su sondaj teknolojisinin ilerlemesi, başarıyla sonuçlanan keşif çalışmalarının yapılmasına olanak verdi.

ABD'deki Geological Survey kurumu Levant havzası içerisinde 122 trilyon ayak küp çıkartılabilir doğal gaz rezerviyle 1.7 milyar varil çıkartılabilir ham petrol bulunduğu tahmininde bulundu. Bu gün itibarıyla (Ocak 2012) Noble Energy, aşağı yukarı 33 trilyon ayak küp doğal gaz buldu. Her ne kadar Doğu Akdeniz'de henüz ham petrol ortaya çıkarılmamış olsa da şüphesiz gelecekte buna yönelik girişimlerde bulunulacaktır.

İsrail açıklarındaki doğal gaz keşfi, Lübnan'ı her zamanki kavgacı siyaseti bir yana bırakarak 2010 Ağustos'unda kendi açık deniz alanının geliştirilmesi amacıyla bir hidrokarbon yasası geçirme konusunda harekete geçirdi (bkz. Harita 1). Yasa, ilk iş olarak uygun en erken fırsatta açık deniz ruhsatlandırma işlemi başlatacak olan Lübnan'ın hidrokarbon gelişmesinin sorumluluğunu üstlenecek bir hüküm içeriyordu.



Harita 1: Lübnan açıklarındaki potansiyel yataklar (Kaynak: Petroleum Geo-Services)

Lübnan Parlamentosu 2010 Ekim'inde BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a, İsrail'le olan deniz sınırı boyunca yer alan noktaları tanımlayan bir mektup gönderdi. Lübnan'ın ileri sürdüğü güney deniz hududu İsrail'in kendisi için saptadığı sınırın ötesine güneye doğru uzanarak teknik olarak savaş halinde olan Lübnan'la İsrail arasında yeni bir tartışma noktası yarattı.

Lübnan ve Kıbrıs, 2007 Ocak ayında deniz sınırlandırma anlaşması imzaladı. Anlaşma, Kıbrıs Parlamentosu tarafından onaylanmasına rağmen Lübnan Parlamentosu tarafından onaylanmadı. Lübnan eski Başbakanı Saad Hariri 2010 Kasım'ında Lübnan'la Kıbrıs arasındaki açık deniz sınırlarıyla, münhasır ekonomik bölgelerin oluşumunu tartışmak için Kıbrıs'ı ziyaret etti. Lübnan, 2007 Anlaşması ile ilgili değişiklikleri tartışmaya istekliydi.

Bunlar olurken, Lübnan'daki siyasi partilerin bazıları, İsrail'in Lübnan'a ait açık denizde arama çalışmaları yaparak Lübnan'a ait hidrokarbon rezervlerini çaldığı şeklindeki suçlamalarla Lübnan ve İsrail'in üzerinde hak iddia ettikleri açık deniz sınırlarına ilişkin farklılıklara odaklanarak ortaya çıkan siyasi durumdan yararlanıyorlardı.

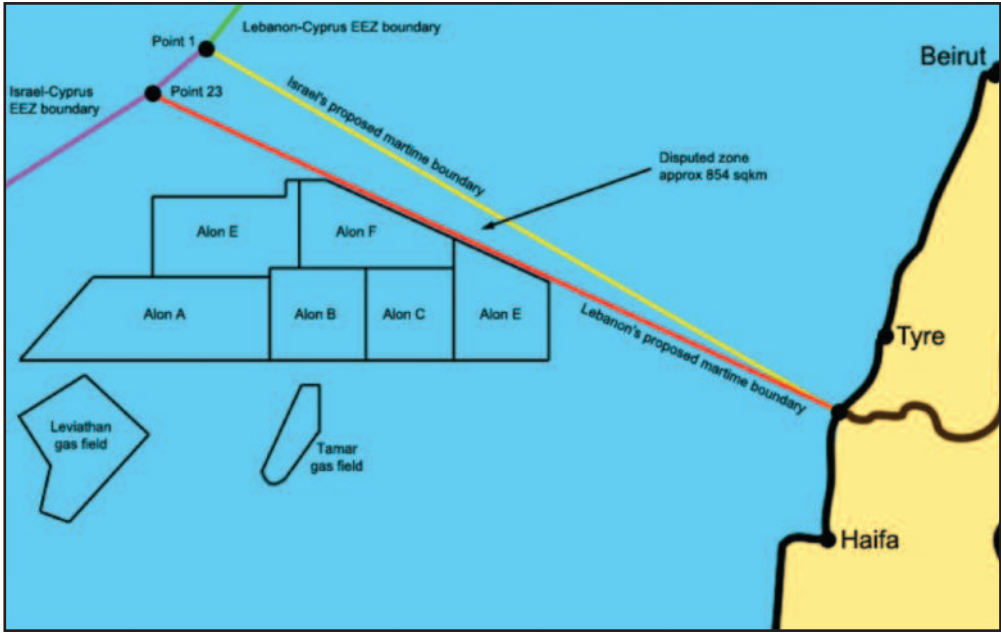
Lefkoşa'da gerçekleşen Lübnan-Kıbrıs buluşmasının ardından, 2010 Aralık ayında İsrail ile Kıbrıs arasında bulunankendi MEB'lerine ilişkin deniz sınırlandırma anlaşması yapıldı. Kıbrıs ve İsrail parlamentoları bu anlaşmayı onayladı. Buna ek olarak, Kıbrıs ve İsrail (Ocak 2012 itibarıyla) ortak açık deniz sınırı boyunca uzanan hidrokarbon kaynaklarının kullanımına olanak tanıyacak olan birleştirme anlaşmasını tamamlama sürecindedirler.

2011 Şubat ayında Lübnan BM'den açık deniz sınır belirlenmesine yönelik UNIFIL (Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Gücü) emrini genişletmesini istedi. Ancak kendisine UNIFIL emrinin Lübnan'ın kıyı bölgesiyle sınırlı olup açık denize uzatılamayacağından ötürü bunun mümkün olmadığı bildirildi. Bunun üzerine Lübnan İsrail'le açık deniz alanının belirlenmesinde donanmalarının kendilerine yardımcı olmaları için UNIFIL'in üyeleriyle ayrı ayrı görüşmeler başlattı. Ayrıca Lübnan Başbakanı Najib Miqati Londra'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Başbakan David Cameron'dan Birleşik Krallık'ın UNIFIL üyesi olmamasına rağmen Filistin Emri sırasında yaptığı gibi İsrail'le açık deniz sınır belirlemesi esnasında Donanma Bakanlığı'nın yardımlarını talep etti.

Ayrıca Lübnan'ın Kıbrıs'ı bir anlaşmazlığa sürükleme teşebbüsü de oldu. Lübnan Dışişleri Bakanı Adnan Mansur, 2011 Haziran ayında BM Genel Sekreteri Ban'a gönderdiği mektupta Lübnan'ın Kıbrıs ve İsrail arasında imzalanan açık deniz sınırlandırma anlaşmasını "Lübnan'ın egemenlik ve ekonomik haklarının ihlali" ve "bölgedeki barış ve güvenliğe" bir tehdit olarak gördüğünü bildirdi.

Temmuz 2011'de Lefkoşa'da düzenlenen Levant Havzası'ndaki hidrokarbon konularıyla ilgili toplantı sırasında eski Lübnan Başbakanı Fuad Siniora, Lübnan'ın tek taraflı olarak kuzey ve güney açık deniz sınırlarını belirlediğini söyledi. Siniora, "açık deniz kaynaklarıyla ilgili egemenlik haklarımızı koruduğumuzdan emin olmamız ve aynı zamanda Kıbrıs ve diğer uluslararası kuruluşlarla her bir ülkenin haklarının korunmasını sağlamamız gerekiyordu. Ne fazlası ne azı" diye konuştu.

İsrail, 2011 Temmuz ayında BM'ye gönderdiği mektupta, Doğu Akdeniz'de, kendi bölgesiyle Lübnan açık denizi arasındaki sınır olarak gördüğü noktaları tanımladı. İsrail'in Nokta 1'in en batı noktasına sınır koyan talebi Lübnan'ın talebiyle çakışarak 850 kilometre karelik bir açık deniz alanını anlaşmazlığa sokuyordu. (bkz Harita 2).



Harita 2: İsrail-Lübnan Deniz Sınırı İhtilâfı (Kaynak: Lebanonwire)

Lübnan Parlamentosu 2011 Ağustos'unda, önceden BM ile kayda geçirilen koordinatları Lübnan'ın İsrail'le sınırlandırma koordinatları olarak onaylayan yasayı geçirdi. Lübnan ve İsrail'deki siyasetler 2011 yılı boyunca, gasp iddiaları ve diğerine ait açık deniz petrol ve gaz kaynaklarının gelecekteki olası kullanımıyla ilgili tehditkâr yorumlarda bulunmaya devam etti.

Lübnan ve Kıbrıs'ın enerji çıkarlarını temsil eden heyetler 2011 Kasım'ında 2007 sınırlandırma anlaşmasının değiştirilmesine yönelik Lübnan tarafından ortaya atılan talebi tartışmak amacıyla Lefkoşa'da bir araya geldi.

Lübnan toplantı sırasında iki ülke arasındaki orta çizginin güneye doğru, Nokta 23 olarak tanımlanan noktaya kadar genişletilmesini talep etti. Lübnan bunun Kıbrıs, Lübnan ve İsrail sahalarının buluşacağı üç taraflı bir nokta olmasını istiyordu. Ancak Kıbrıs bu talebi reddederek duruşunu Lübnan heyetine izah etti. İki taraf konunun tartışmaya açık kalması, ancak 2007'de üzerinde anlaşılan orta çizgide değişikliğin beklenmediği konusunda anlaşıldılar. Lübnan ve Kıbrıs gelecekte de deniz ve enerji politikalarında işbirliğini sürdürmeyi kabul ettiler.

Ancak Kıbrıs'ın Lübnan'la olan orta çizgisinin güneyine geçecek bir pozisyonda olmadığını vurgulanması gerekir. Kıbrıs için Lübnan'ın talebini kabullenmek, aslında Lefkoşa'nın İsrail'le olan güney sınırla ilgili talebini tanıma, Kıbrıs'ın İsrail'le imzalayıp onayladığı sınırlandırma anlaşmasına darbe vurabilecek bir adım anlamına gelebilirdi.

Kıbrıs ve Lübnan arasında 2007 Ocak ayında varılan deniz sınırlandırma anlaşması Nokta 23'e herhangi bir göndermede bulunmazken daha çok iki ülke arasındaki orta çizgi boyunca yer alan noktaları Nokta 1 ve Nokta 6 olarak tanımlamaktadır.

Esasen Lübnan'la olan sınırlandırma hattını Nokta 23'e uzatma konusunda Kıbrıs'ın varacağı bir anlaşma, Lübnan'ın İsrail'le olan güney deniz sınırlama talebinin tanınması Kıbrıs'ın İsrail'le sürekli genişleyen enerji ilişkileri üzerinde ciddi etkileri olabilecek olan bir yansıma yol açacaktır. her iki tarafça kâğıt üzerinde parafe edilmiş olan Kıbrıs-Lübnan anlaşmasının şartları ortadayken, Kıbrıs'ın Lübnan'ın isteklerine uyması mümkün değildir, çünkü bu İsrail ve Kıbrıs Parlamentoları tarafından onaylanan sınırlandırma anlaşmasının şartlarını değiştirecektir.

Ayrıca Kıbrıs'la olan anlaşmayı değiştirme girişimi Lübnan'ın kendi hidrokarbon sektörünü oluşturmakla ilgili plânlarına da darbe vurabilir. Levant Havzası'nda hidrokarbon bulunmasından bu yana Lübnan gittikçe daha çok kendi enerji potansiyellerinin bilincine vararak, bölgenin içine battığı siyasi karmaşalara rağmen kendi hidrokarbon sektörünü çalıştırmakta büyük istek gösteriyor.

Deniz sınırının şimdi düzenlenmiş olmasıyla Lübnan-İsrail hattı Kıbrıs sınırına dikey olup, Kıbrıs MEB'i üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağından Lübnan-Kıbrıs hattın nasıl değişeceği konusunda çok az farklılık yaratmaktadır. Bu nedenle mesele, Lübnan ve İsrail'in çözeceği bir mesele olmayı sürdürmektedir.

Lefkoşa'daki 2011 Kasım toplantısından bu yana Lübnan-Kıbrıs sınırlandırma anlaşmasının düzenlenmesi konusu geri planda kaldı. Öyle görünüyor ki Lübnan İsrail'le olan güney sınırı konusunun çözümü için uluslararası diplomatik kaynaklara bel bağlayacak ve ihtilâflı konu belirsiz bir süre için çözümsüzlüğünü sürdürmeye devam edebilecek. İsrail her ne kadar kendi sınırlandırma hattının yanındaki parselleri vermişse de bildiği kadarıyla bunların hiçbiri 850 kilometre karelik tartışmalı alana uzanmamaktadır. İsrail kendi kıyı sahasında şimdiye kadar birçok keşfedilmemiş kaynak saptamıştır ve Lübnan'ın sahip çıktığı alanda sismik araştırma veya sondaj teşebbüsünde bulunup Lübnan'la yüzleşme riskine girme ihtimali yoktur.

Lübnan'ın 2010'da hidrokarbon yasasını geçirmesi ve bunu izleyen ruhsatlandırma sürecinin 2012'nin ilk çeyreği içerisinde düşen bir tarihte yapılacağı şeklindeki hükümet açıklamasının ardından uluslararası petrol şirketleri, keşif olasılıkları ve Lübnan açık denizlerindeki gelişmeler konusuna büyük ilgi gösterdi. Ancak, büyük ölçüde Lübnan siyasi partilerinin oluşumu ve siyasi çıkarların yönetimdeki temsiliyetiyle ilgili anlaşmaya varılamaması nedeniyle Petrol Yönetimi (Petroleum Administration) henüz kurulamamıştır. Hükümet, Yönetimin 2011 sonunda oluşturulması konusunda bir zaman sınırı koymuştu. Grubu oluşturmadaki başarısızlık kaçınılmaz olarak ruhsatlandırma sürecinin başlatılmasını geciktirdi ancak Lübnan hükümeti bunun 2012'nin ilk yarısında başlatacağını bildirdi.

OPTİMUM DOĞAL ZENGİNLİK YÖNETİMİ

Leonor Coutinho

Doğu Akdeniz’de yakın zamanlarda keşfedilen doğal gaz rezervleri ve devam eden arama çalışmaları, bu tür kaynaklardan faydalanıp getirim elde etmeyi amaçlayan çeşitli çıkar grupları ve hükümetler yanında, bölgedeki yabancı yatırımcıların da dikkatini çekmiştir. İsrail’in Leviathan alanında zengin doğal gaz kaynakları keşfetmesinin ardından Kıbrıs, buralarda da dikkate değer doğal gaz rezervleri içerdiği düşünülen komşu bölgelerde arama çalışmaları başlattı. İlginçtir ki birçok araştırma, genelde kaynak zengini ülkelerin, beklenildiği gibi daha hızlı gelişmek yerine kaynak fakiri ülkelerden çok daha yavaş büyüdüğüünün altını çizmiştir. Literatürde bu “kaynak laneti” diye adlandırılmıştır. Bu çalışmada,¹ önce teorik literatür reçeteleri, ardından da seçilmiş bir dizi ülkede gerek başarı gerekse başarısızlık açısından uygulamada nelerin yapıldığına bakarak doğal kaynak kazançlarının nasıl yönetilmesi gerektiğini kısaca analiz edeceğiz. Bu örnek olaylar kaçınılması gereken tuzaklar ve başarıları kanıtlanmış uygulamalara dikkat çekilmesine yardımcı olurken özellikle İsrail ve Kıbrıs gibi açığa yeni kaynaklar çıkaran ya da çıkarma ihtimali olan ülkelerin özellikle ilgisini çekmesi gerekir.

1. Özetle “Lânet”

Allah vergisi zenginliklere sahip ekonomilerdeki “kaynak lânetinin” arkasındaki nedenlerin bulunmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar altı kategoride gruplandırılabilir: (i) “Hollanda illeti”; (ii) yönetimde çürüme ve çatışma; (iii) maddi sermayeye gereğinden fazla yatırım yapılması; (iv) beşeri sermayeye gereğinden az yatırım yapılması; (v) az gelişmiş finansal piyasalar ve (vi) arttırılmış makroekonomik kararsızlık.

i. “Hollanda Hastalığı”

Kaynak lânetinin ilk belirtileri 1950’lerin sonlarında, Hollanda’da Kuzey Denizi kıyılarında doğal gaz bulunmasının ardından belirlenmişti. Tanındığı şekliyle “Hollanda illeti” kaynak zengini sektörde (örneğin petrol, doğal gaz, kömür veya mineraller) kazanç artışının ardından

¹ Bu metin, yazar L. Coutinho (2011) “The Resource Curse and Fiscal Policy”, *Cyprus Economic Policy Review*, cilt. 5, No. 1, ss. 43-70’teki genişletilmiş makaleye dayanmaktadır. Bu incelemenin bir önceki versiyonu Europrism Research tarafından Haziran 2011’de www.europrism.eu da yayımlanmıştır.

geriye kalan pazarlanabilir sektördeki (örneğin üretim, tarım, turizm) daralmaya verilen isimdir. Bu daralma esasen, tipik olarak doğal kaynakların keşfini izleyen ve nominal değerlendirmeyle yurt içi fiyat enflasyonunun birleşiminin sonucu olan reel döviz kuru değerlendirmesi yoluyla oluşur. Ülkeye yabancı döviz akışı yerel para birimine olan talepte artış yaratarak nominal değerlendirmeye (sabit döviz kurunun uygulandığı sistemlerde artan para arzı ile enflasyon gerçek değerlendirmeyi harekete geçirir) yol açar. Buna, pazarlanamayan yerel fiyatlar ve haliyle yerel enflasyon üzerinde yukarıya doğru bir baskı uygulayan, mal ve hizmetlere olan talep artışı eşlik etmektedir. Bu reel döviz kuru değerlendirmesi kaynak dışı zenginliğe dayalı sektörlerdeki dışsatımı azaltıp dışalımını artırır. Kaynak zengini ülkeler, kaynak fiyatları yüksek olduğunda sermaye piyasasına daha fazla erişime sahip olacaklarından bu etkiler dış borçlanmayla daha da kötüleşebilir. Birçok durumda kaynak fiyatlarında artışa eşlik eden dış borçlanma, reel döviz kuru üzerinde yukarı doğru bir baskı uygulayarak içe döviz akışını artırır.

ii. Yönetimde Bozulma ve Çatışma

Çok yakın geçmişte kaynak laneti ayrıca zayıf kurumlarla da ilişkilendirilmiştir. Beklenmedik doğal kaynak zenginlikleri hükümetlere yeniden dağıtılabilen büyük gayrimenkul gelirlerine el koyma olanağı sağlayarak çeşitli ekonomik gruplar tarafından sergilenen rant arayışına yönelik hareketlerde artışa yol açar. Rant arayışına yönelik faaliyetler kaynakların verimli kullanımını saptırarak toplum için bir dara kaybı oluşturur. Farklı çıkar gruplarının baskısı zayıf kurumlarla bir araya gelince gelirlerin hatalı bölüşülmesine yol açar. Daha önce yapılan çalışmalar, ulusal hükümetlerin çeşitli çıkar gruplarının rant arayışına yönelik tavırlarına teslim olması, beklenmedik gelirlerinin büyümeye yararlarının boşa harcandığı "oburluk etkisi" adı verilen duruma yol açar.² Bu durumda ilgili tüm tarafların zararına olan kurumların çöküşü, bu tür bir çatışmanın barışçıl çözümünün lehine değildir.

iii. Fiziksel Sermayeye Gereğinden Fazla Yatırım Yapılması

Kaynak zengini ülkelerde sıklıkla gözlemlenen bir diğer olumsuz unsur ise beklenmedik gelirlerin, özel yatırımı dışı iten ve genelde gelirler düştüğünde küçülen hatta terk edilen düşük dönüşlü, aşırı hırslı projelere yönlendirilmesidir (Meksika veya Suudi Arabistan olaylarında olduğu gibi). Gelirlerdeki belirsizlik hükümet yatırımlarında, mesela yatırım seviyeleri beklenmedik ölçüde yüksek olduğunda yeni işçi eğitim bedelleri ve yatırım seviyelerinde beklenmedik kesintiler olduğunda çalışanların durdurulması gibi, çok yüksek yatırım ayarlama bedelleriyle ilişkili ani yükseliş ve düşüş döngüsü yaratır.³

² P. Lane and A. Tornell. (1996), "Power, Growth and the Voracity Effect/Güç, Büyüme ve Oburluk Etkisi", *Journal of Economic Growth* 1, ss. 213-41.

³ J. Sachs and A. Warner (2001), "The Curse of Natural Resources/Doğal Kaynakların Laneti", *European Economic Review*, 45, ss. 827-838.

iv. Beşeri Sermayeye Gereğinden Az Yatırım Yapılması

Kaynak zengini ülkelerin yetersiz performansı aynı zamanda beşeri sermayeye gereğinden az yatırım yapılmasıyla da ilişkilendirilir. Genelde eğitimle ilgili farklı oranların (örneğin okula kayıt) doğal kaynak bereketi ile ters orantılı olduğu görülür.⁴ Bunun muhtemel izahı doğal sermayenin, eğitime yatırım fırsatı maliyetini artırarak beşeri sermayeyi dışa ittiğidir. Madencilik gibi doğal kaynağa bağlı faaliyetler genelde diğerlerine nazaran daha düşük seviyede beceri gerektirir. Bu tür sektörlerdeki görece iş bolluğu, yüksek eğitimdeki geri dönüşün nispeten düşük olduğu anlamına gelir (yetenek gerektiren işlerde işsizlik olasılığının nispeten yüksek ve ücret farkının nispeten düşük olmasından ötürü). Aynı zamanda büyük bir vasıfsız işçi havuzu, genelde ekonomik büyümeyi teknolojik gelişim yoluyla artıran vasıflı işçi gerektiren faaliyetlere yatırım yapılmasını teşvik etmez.

v. Az Gelişmiş Finansal Piyasalar

Bazı ülkelerde kaynak bereketi aynı zamanda, potansiyel yatırımlara kaynak tahsisini, daha yüksek seviyelerde tasarruf hareketlerini ve kaynak fiyatı kararsızlığıyla başa çıkacak mali enstrümanların geliştirilmesini engelleyen yetersiz gelişmiş finansal piyasalarla da ilişkilendirilir. Kaynak zengini ülkelerde finansal piyasaların zayıf çalışması muhtemelen hükümetin toplam yatırımdaki baskın rolü ve özel sektörün zayıflığıyla ilişkilidir.⁵

vi. Makroekonomik İstikrarsızlık

Kaynak zengini ülkeler genellikle, kaynak fakiri ülkelerin genelde yaşadıkları döngülere kıyasla takviye edilmiş iş döngüleri yaşarlar.⁶ Bunun ana nedenlerinden biri de konjunktür yanlısı mali politikaların genelde doğal kaynak fiyatlarındaki iniş ve çıkışları makroekonomik istikrarsızlığa çevirmeleridir. Bu eğilim fiyat yükselmeleri sırasında uluslararası sermaye piyasalarında ucuz krediye erişimle daha da şiddetlenebilir. Bu konjunktürler ve sonucunda meydana gelen fazla ısınan ekonominin neden olduğu enflasyon, yerel kur reel aşırı değerlendirilmesi sorunu kötüleştirerek bunu içerecek olan güvenilirlik ve döviz kuru politikalarına zarar verir. Dahası, yüksek seviyelerde borç birikimi, düşük doğal kaynak fiyatları dönemine yayılan yüksek faiz

⁴ T. Gylfason (2001), "Natural Resources, Education, and Economic Development/Doğal Kaynaklar, Eğitim ve Ekonomik Gelişme", *European Economic Review*, 45, ss. 847-859.

⁵ M. Nili ve M. Rastad (2007), "Addressing the Growth Failure of the Oil Economies: The Role of Financial Development/Petrol Ekonomilerinin Büyüme Başarısızlığına Bakış: Mali Gelişiminin Rolü", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46, 726-740.

⁶ J. Frankel (2011), "A Solution to Fiscal Pro-cyclicality: The Structural Budget Institutions Pioneered by Chile/Konjunktür Önceliğine Maliyesinin Çözümü: Şili'nin Öncülüğünü yaptığı Yapısal Bütçe Kurumları", çıkacak olan, *Fiscal Policy & Macroeconomic Performance/Mali Politika ve Makroekonomik Performans*, yayına hazırlayanlar, Luis Felipe Céspedes, Jordi Galí ve Yan Carrière Swallow; ayrıca bakınız NBER çalışma belgeleri N.16945.

oranlarına yol açar. Aslında büyüme literatürü, Nijerya gibi petrol zengini ülkelerdeki kaynak lanetini, bu ülkelerin emtiaları petrol fiyatları yüksekken borcu üstlenecek bir takviye olarak kullandıkları 1970’lerde meydana gelen “borç tehdidiyle” ilişkilendirmiştir. 1980’lerde petrol fiyatlarındaki düşüş bu ülkeleri borçlarını karşılama yeterliliğinden merhum bırakmıştır.⁷

Beklenmedik gelirlerin kötü yönetimi, gerçekten de, kaynak lanetinin en önemli nedenlerinden biridir; öyle ki lanetin diğer nedenlerine buradan varmak mümkündür (örneğin reel döviz kuru takdiri hükümet borçlanmasıyla kötüleştirilebilir ve makroekonomik istikrarsızlık pro-konjonktürel mali politikalarla şiddetlendirilebilir). Bu nedenle teorinin beklenmedik kaynak gelirlerinin kullanımına yönelik en iyi uygulama olarak tavsiye ettiği yaklaşımları incelemek yararlı olacaktır.

2. Kaynakların Optimum Kullanımı: Teori

Tüketimin Kolaylaştırılması

Eğer tüketimin kolaylaştırılması Friedman ve Modigliani’nin tüketimin sürekli geliri teorisinde varsayıldığı gibi refahı artırıyor, cari harcamaların cari gelir yerine sürekli gelir tahminine dayandırılması gerekir.⁸ Çoğu doğal kaynaklar (petrol gibi) tükenebilirler, eskiyebilirler ve doğal kaynak fiyatları da kararsızdır. Kaynak zengini ülkelerde kalıcı gelire yönelik ölçütlerde bu özelliklerin dikkate alınması gerekir. Bu nedenle harcamaların, fiyat belirsizlikleri ve kaynak azalmasının veya fazlalığının zamanıyla ilgili belirsizlikler de hesaba katılarak beklenen gelirlerin bugünkü değerlerine dayandırılması gerekir. Bu, yatırımların geri dönüşünün sürekli bir gelir akışı sağlaması hatta tüketim ve yatırımın devamı için kötü zamanlarda tasarrufların kullanılabilmesi için gelirlerin tasarruf edilerek zamanında yatırım yapılması gerektiği anlamına gelmektedir.

Kuşaklararası Adalet

Beklenmedik gelirlerin tasarruf edilmesinin bir başka nedeni ise kuşaklar arası adaletin teminidir: yani, var olan servet birikimlerin mülkiyet hakkı sadece şimdiki nesle ait olmadığına göre gelecek nesillerin refahının da göz önünde bulundurulması gerekir. Kaynaklar tüketilebilir olduğundan, uygun koşulların uzun vadeli olması için, mevcut gelirlerin bir kısmının azalan kaynak gelirlerini miras alacak olan gelecek nesiller için saklanması gerekir.

Bağlayıcı Mali Kurallar

Bu bağlamda bağlayıcı mali kurallar beklenmedik gelirlerin kullanımını sınırlamak ve optimal tasarruf seviyelerini garantilemek amacıyla kullanılabilir. Uyarlanabilecek çeşitli kurallar vardır. Örneğin Ekvator doğal olmayan kaynak açıkları için sınır tanımlarken, Çin yapısal bütçe açığı

⁷ O. Manzano ve R. Rigobon (2008), “Resource Curse or Debt Overhang/Kaynak Lâneti veya Borç Tehdidi”, *Economia* 9, no. 1, Fall; NBER WP 8390.

⁸ R. E. Hall (1978), “Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence/Yaşam Döngülü Kalıcı Gelir Hipotezlerinin Olasılıklı Anlatımları: Teori ve Kanıt”, *Journal of Political Economy*, 86:6, ss. 971-87.

için sınır tanımlamaktadır. Kilit nokta, hükümet harcamalarının doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmalardan izole edilmesidir. Mali siyaseti gelir dalgalanmalarından ayırmak, mali harcamaların kontrol altına alınmasıyla "Hollanda İletini" en aza indirmeye yarar. Bu, yerel emilimde ve enflasyonda artışı frenleyecektir. Mali politika ayrıca genel dış borçları geri ödeyerek reel döviz kuru üzerindeki baskının bir kısmını almak suretiyle beklenmedik gelirin bir kısmının sterilize edilmesine de yardımcı olabilir. Bu, aynı zamanda mali durumu güçlendirerek gelirlerde düşüş yaşandığı dönemlerde hükümete manevra alanı sağlar. Ancak mali kuralların uygulanmasına yönelik kilit nokta, kolaylıkla hata veya siyasi manipülasyona uğrayabilecek olan kalıcı gelirden bazı tedbirleri kapsamaları gerektiğidir (hükümet tasarruflarının optimal birikimini belirlemek için). Yeni bir araştırma, örneğin hükümet tarafından, doğal kaynak fiyatları ve GSMH için uzun vadeli eğilimleri hesaplama yetkisine sahip bağımsız uzmanların atanmasına yönelik sürekli iyimser tahminlerden kaçınan bir sistem oluşturmanın önemini savunmaktadır.⁹

Ulusal Gelir Kaynakları

Mali kurallara ek olarak Ulusal Gelir Kaynakları (UGK) da literatürde, Norveç örneğinde olduğu gibi şeffaf ve iyi tasarlanmış olduğunda hem harcamaları düzeltmek için (fonların veya sıkıntılı dönemler için ayrılmış fonların dengelenmesi) hem de kuşaklar arası aktarım (tasarruf fonları veya gelecek nesil fonları) için iyi bir araç olarak tavsiye edilmektedir. UGK aynı zamanda – değerlendirmek amacıyla yurtiçi değişim oranları üzerindeki baskıyı kaldırarak off-shore yatırımlardaki gelirlerin bir kısmını sterilize etmek amacıyla da kullanılabilir.

Finansman Araçları

Kurumsal koşullar, ekonomik tahminleri, doğal kaynak azalmasıyla ilgili beklenmedik bilgilerin etkisi ve doğal kaynak fiyatlarının kararsızlığından izole etmeyecektir. Bu tür kararsızlıklara bakıldığında, koruyucu finansal araçların kullanımında fonların dengelenmesi ve mali kuralların bir araya getirildiği durum söz konusudur. Vadeli işlemler ve opsiyonlar, vadeler ve takaslar gibi türetilmiş araçlar, bir ülkenin malını, belirli bir zaman için bilinen bir fiyata bağlanarak ve/veya önemli fiyat düşüşlerine karşı sigorta ettirerek, vadeli olarak satmasına olanak tanır. Ancak petrol/mineral fiyat risklerini yönetme amaçlı Pazar temelli araçların yararlarına karşın, bu araçların kullanımı, muhtemelen garanti altına alınacakların miktarının çok büyük olmasından ötürü, pek yaygın değildir.¹⁰

⁹ J. Frankel (2011), "A Solution to Fiscal Pro-cyclicality: The Structural Budget Institutions Pioneered by Chile/ Konjonktür Önceliğine Maliyesinin Çözümü: Şili'nin Öncülüğünü yaptığı Yapısal Bütçe Kurumları," çıkacak olan, *Fiscal Policy & Macroeconomic Performance/Mali Politika ve Makroekonomik Performans*, yayına hazırlayanlar, Luis Felipe Céspedes, Jordi Galí ve Yan Carrière Swallow; ayrıca bakınız NBER çalışma belgeleri N.16945.

¹⁰ J. Devlin ve S. Titman (2004), "Managing Oil Price Risk in Developing Countries/Gelişen Ülkelerde Petrol Fiyatı Riski Yönetimi", *The World Bank Research Observer*, 19:1, ss. 119-139.

Yatırım Seçenekleri

Mali kurallar, ulusal gelir fonları ve koruyucu araçlar, fiyatlardaki kararsızlık ve doğal kaynakların tüketilebilirliği sorununa hitap etmekle birlikte petrol gelirlerinin büyüme ve gelişmenin teşvikinde kullanılacağını garanti etmez. Büyüme ve gelişme duyarlı ve güvenilir mali politika tercihleriyle sağlanabilir. Sosyal ve (örneğin sağlık ve eğitim) fiziksel alt yapıya yönelik hükümet harcamaları, verimlilik ve özel yatırımı, hem şimdiki hem de gelecek kuşaklar yararına artırabilir. Ancak hükümet yatırım ve teşviklerinin kaynak zengini sektöre yönlendirilmesi "Hollanda illetinin" etkilerini şiddetlendirebilir. Öte yandan hükümet harcamaları ve devlet desteklerini altyapı, sermaye artırımı, beşeri sermaye ve doğal olmayan kaynak ticaretiyle ilgili sektörlerle yönlendirmek, farklı alanlara yönlendirilmiş ihracat tabanının sürdürülmesine yardımcı olur (Örneğin Endonezya'da tarıma kamu yatırımında bulunulması ülkenin farklı alanlara yönlendirilmiş ihracat tabanının sürdürülmesine yardımcı olurken aynı zamanda fakirlik ve eşitsizliği de azalttı).

Yatırım seçeneklerinin geliştirilmesine yönelik olası bir çözüm, off shore varlıkların geri dönüşü ile beşeri sermaye, ekonomik altyapı veya verimli etkinliklere yapılması önerilen kamu yatırımlarıyla karşılaştırabilecek bağımsız bir kamu yatırımı değerlendirme biriminin oluşturulmasıdır.¹¹ Ancak büyümenin devamının uzun vadede ekonominin ekonomik tabanını doğal kaynaklardan ayırabilme kabiliyetine bağlı olduğunu unutmamak önemlidir. Kurumsal çözüm ne isterse olsun, kilit nokta – iç ve dış (örneğin sivil toplum)- fonların, Norveç örneğinde olduğu gibi, optimal kullanımını sağlayabilecek, fren ve denge sistemini sağlayan bir modele ulaşabilmektir.

Alternatif Tahsisat Plânları

Ancak, beklenmedik gelirlerin en etkin bir şekilde kullanımı konusunda hükümetlere güvenilirlik güvenilmeyeceğiyle ilgili temel bir soru ortada durmaktadır. Bu tartışma beklenmedik kaynak gelirlerine özel olmamakla birlikte hükümetin ekonomideki rolüyle ilgili genel tartışmayla ilişkilidir. Ancak özel tahsisatların (örneğin Alaska'daki kâr payı programı) refah artıracığına yönelik bir kanıt yoktur. Ayrıca beklenmedik kârlar kamu varlıkları tarafından oluşturulduklarından özel acenteler tarafından yapılacak doğrudan tahsisat, ortaya bir dizi sorun getirebilir.

Özel olarak ekonomik teorinin, doğal kaynak gelirlerini idare edebilen, her şart altında uygulanabilecek tek bir reçetesi yoktur. Ancak belirli durumlar için muhtemel çözümler tasavvur etmenin bir yolu da teoriyi akılda tutarak, başka ülkelerin deneyimlerine bakmaktır. İzleyen bölümde bunu yapacağız. Birkaç başarısızlık öyküsünden çıkarılabilen 'yapılmaması gerekenleri' özetleyerek başlayacağız. Ne yazık ki başarısızlık öyküleri oldukça fazla ve bizler farklı ülkelerdeki deneyimlerle ilgili genel bir bakış sunmak için Nijerya, Suudi Arabistan ve Meksika örneklerinden yararlanacağız.

¹¹ R. Auty (2007), "Natural Resources, Capital Accumulation and the Resource Curse/Doğal Kaynaklar, Sermaye Birikimi ve Kaynak Lâneti", *Ecological Economics*, 61, ss. 627–634.

Başarı öyküleri ise teorinin uygulamaya nasıl geçirilebileceğinin örneklerini sunacak. İzlenen stratejilerin diğer ülke veya bölgeler için de kopyalanabilecek en iyi uygulamalar mı yoksa ekonomik, kurumsal ve sosyal çevrelere nakledildiklerinde risk mi oluşturacaklarını anlamak için bu örnekleri daha detaylı bir şekilde analiz etmek önemlidir. Burada Botsvana, Şili ve Endonezya örneklerini inceleyeceğiz.

3. Yapılmaması gerekenler

Nijerya, Suudi Arabistan ve Meksika'ya sıklıkla başarısızlık öyküleri açısından gönderme yapılır. Nijerya örneğinde 1981-1989 yılları arasında, 1970'lerin iki petrol şokunun ardından ortalama büyüme oranı yılda yüzde 0.6 kadardı. 1965 yılından bu yana önde gelen bir petrol ihraç eden ülke olmasına karşın Nijerya şimdi dünyanın en fakir 15 ülkesi arasında yer alıyor. Suudi Arabistan da aynı şekilde 1981-2007 yılları arasında kişi başına yıllık ortalama 1.8 büyüme oranıyla kötü bir performans gösterdi (Tablo 1). Meksika'da 1970'lerin petrol patlamasının ardından büyüme yüzde 7'den yüzde 1.5'e düştü (Tablo 1).

Tablo: GSMH Büyüme (Ortalama Büyüme Oranları, Yüzde)

	1970-1980	1981-1989	1990-2007	1981-2007
Botsvana	15.4	11.4	5.8	7.7
Şili	3.0	4.0	5.5	5.0
Endonezya	7.9	6.1	4.9	5.3
Meksika	6.7	1.5	3.2	2.6
Nijerya	6.7	0.6	4.4	3.1
Suudi Arabistan	13.5	-1.4	3.4	1.8

Kaynak: World Development Indicators 2008, World Bank

Deneyimler her ne kadar farklılık gösterse de bu başarısızlık öykülerinin ortak şablonlarıdır. Çoğu örnekte yerel emilim için ayrılan beklenmedik gelir payları çok yüksekti ve bu nedenle reel döviz kuru üzerindeki petrol fiyatı şokunu sterilize etmeye yönelik etkin strateji bulunmaktaydı. Beklenmedik gelirlere devlet tarafından el konulmuş ve düşük geri dönüş oranlarına sahip aşırı ihtiraslı yatırım oranlarına sahip projelerle kamu sektörünün genişletilmesinde kullanılmışlardı. Hükümet politikaları çoğu örnekte endüstrinin gelişimi dengelenmeden tarım sektörünün çöküşüne yol açtı. İş gücü ve girişimciliğin geliştirilmesine yönelik yetiştirme ve eğitime yönelik yatırımlar yetersizdi. Hükümet yatırımı özel yatırıma yer bırakmadı. Kötü makroekonomik yönetim birçok örnekte aşırı borçlanma, enflasyon ve reel döviz kuru değerlendirmesine yol açtı.

Örneğin Meksika'da hükümetin aşırı borçlanması, ABD ve Avrupa'daki enflasyon karşıtı para politikaları tarafından harekete geçirilen uluslararası faiz oranlarındaki keskin yükseliş ve petrol fiyatlarındaki düşüşün Meksika'yı borç yükümlülüklerini yerine getirmemeye zorla-

masıyla 1982, borç kriziyle sonuçlandı. Kriz, hükümet harcamalarında şiddetli kesintiler yapılmasını ve yeni bir para devalüasyonunu zorunlu kıldı. Bu da borç yükünü daha da artırarak, devam eden hükümet ihmalleri ve devalüasyon kaygıları nedeniyle sermaye kaçışını daha fazla kışkırttı. Özet olarak kriz, kötü yatırım stratejisi ve ihtiyatsız mali politika yüzünden, petroldeki patlamadan kısa bir süre sonra Meksika ekonomisini keskin bir daralmaya zorladı.

4. Yapılması Gerekenler: seçilmiş ülkelerin deneyimleri

Kaynaklardaki ani artışın ardından gelen nispeten yüksek kişi başına düşen GSMH büyüme oranlarını sürdürmeyi çok az petrol/mineral zengini ülke başarabildi. Bu başarı öyküleri arasında en çok gönderme yapılan bazıları Botsvana, Endonezya ve Şili'dir. Petrol zengini Endonezya bu başarıya ekonomisini çeşitlendirerek ve sanayileşerek başardı. Elmas zengini Botsvana ise başarıyı tedbirli gelir yönetimi politikalarıyla yakaladı. Bakır zengini Şili, mali kısıtlamalar ve piyasanın liberalleştirilmesi yoluyla özel yatırımı besleyerek sürdürülebilirliği başardı. Şüphesiz özellikle Norveç olmak üzere başka başarı öyküleri de var ama bu çalışma en çok yukarıda sözü edilen üç örnek üzerinde yoğunlaşacak.

Botsvana

Botsvana'nın başarısı en çok özerk fonları tasarruf için şeffaf bir araç olarak kullanması ve uzun vadeli yatırım ufku benimsemesine bağlıdır. 1972'de ilk elmas madeni inşa edilirken, Botsvana Gelir İstikrar Fonu ve Devlet Borçları Servisi Fonu oluşturdu.¹² Hükümetin cari ve sermaye artırım plânları, gelecekteki kaynak gelirleriyle ilgili uzun vadeli projeksiyonlara dayalı olarak parlamento tarafından orta vadeye yönelik olarak onaylanmaya başlandı. Botsvana'daki mali rezervler süratle arttı ve 1998 yılına gelindiğinde ülkenin toplam mali rezervleri 5.9 milyar ABD doları, ortalama kişi başına 3000 ABD doları veya ülkenin GSMH'sinin %125'ine ulaştı. Bu rantların beşte ikisi off shore yatırımlara yönlendirilirken kazanılan faizler hükümet gelirleri için dengeli ve önemli bir katkı oluşturdu. Her ne kadar 1987-1991 arasındaki aşırı hırslı yatırım programlarının daha sonra azaltılması gerekmiş olsa da, rantların geriye kalan beşte üçü ise alt yapı, eğitim ve sağlık için yapılan kamu yatırımlarını artırma amaçlı kullanıldı. 1980'deki ani artış döneminde Botsvana'daki devlet girişimleri genişlemekle birlikte bu, kaynak zengini diğer ülkelerdekinden çok daha az ve ülkenin devlete ait girişimlerinin kârlılığını sürdürmesiyle gerçekleşti.¹³

Döviz kuru politikası açısından ise Botsvana para birimi Güney Afrika rantına sabitlemişti. Bu sabitleme enflasyona karşı iyi bir güven kaynağı görevi görürken nispeten istikrarlı döviz kuru ve 1990'ların sonundan sonra Güney Afrika rantının nominal değerinin düşürülmesinin

¹² R. Auty (2001), "The political state and the management of mineral rents in capital-surplus economies: Botswana and Saudi Arabia", *Resources Policy*, Cilt. 27, Sayı 2, ss. 77-86.

¹³ IMF (1999), "Botswana: Selected Issues and Statistical Appendix", *Staff Country Report N.99/132*.

ardından dengeli bir reel küçülme sağladı. Botsvana'daki reel değerlendirilmenin önlenmesi, imalatla ithal ikamesi yoluyla bazı ekonomik çeşitliliklere ve ülkenin nispeten açık bir ticaret politikası yürütmesine olanak sağladı.

Botsvana'daki tarımı büyüterek sağlanabilecek ekonomik çeşitlilik kapsamı kısıtlı kaynaklar (kısıtlı yağışlarla zayıf toprak dâhil) nedeniyle sınırlanırken, 1974'te %8 olan payını 2007'de %15'e yükselterek imalatın büyümesini hedefleyen ithal ikamesi politikaları sayesinde bazı çeşitlendirmeler yapmayı başardı. Bu, kaynak geliri açıkları dönemlerinde büyümeyi sürdürülebilmek için bir miktar dayanak oluşturdu.

Endonezya

Endonezya 1981-2007 arasında, Dünya Bankası göstergelerine göre, sanayileşmiş ülkelerin aynı dönemdeki GSMH'sının önemli ölçüde üzerinde olan yaklaşık ortalama %5'lik büyüme oranını, daha az sanayileşmiş ülkelerden oldukça düşük fakirlik ve gelir dengesizliğiyle birlikte sürdürdü. Endonezya ayrıca nispeten çeşitliliğe sahip olan ticaret sektörünü de korumayı başardı.

Endonezya ekonomisinin göreceli başarısı, petrol gelirlerini, petrol dışındaki ihracat sektörü, özellikle de nüfusun en büyük kesiminin meşgul olduğu tarım ve eğitimi geliştirmek için kullanması ile ilişkilendirilmiştir. Reel döviz kuru değerlendirmesinin kontrol altında tutulması da aynı şekilde önemliydi ve nominal devalüasyonla yerel emilim büyümesinin kontrolü ve dış borçlanma tahditlerinin bir araya getirilmesiyle başarılmıştı.

Endonezya'daki hükümet bütçesi "dengeli bütçe" kuralına uyar. Bu kural petrolde ani artışların yaşandığı dönemlerde hükümet harcamalarında keskin artışları harekete geçirmiş olabilir. Ancak hükümet, bir yandan bankacılık sistemi içinde hükümet mevduat hesaplarına para yatırırken, hesaplarına itibari harcamaları kaydetmek suretiyle filli bütçe fazlalarını çalıştırmayı başardı.¹⁴

Dış borçlanmanın kontrol altında tutulması, toplam taleple enflasyon artışını kontrol altına alma anlamında reel döviz kuru dengeleme politikalarının başarısını belirlemede son derece önemliydi. Hükümet, özellikle dış kredilere kolay erişimleri olan devlete ait petrol şirketlerinin dış borçlanmasının önlenmesi amacıyla, orta ve uzun vadeli borçlanma için sözleşme yapmadan önce yetkililerden onay almalarını gerektiren yeni kurallar geliştirdi. Bu kısıtlamalar daha sonra, devlete ait Pertamina petrol şirketinin kısa vadeli dış borçlanmasındaki (kurala tabi olmayan) ihmalleri üzerine sertleştirildi.

Yerel emilim ve enflasyon yönetimiyle fonların petrol sektöründen petrolle ilgili olmayan sektöre yönlendirilmesinin Endonezya'da kurumsal nedenlerle mümkün olduğuna dikkat çekmek gerek. Bu nedenlerin bir tanesi de ekonomik danışmanların ("teknokratlar") otoriter bir rejim tarafından empoze edilen ekonomik stratejilerin tasarımıdaki belirgin rolüydü. İkinci

¹⁴ N. Usui (1996), "Policy Adjustments to the Oil Boom and their Evaluation: The Dutch Disease in Indonesia/Petrolde Artış ve Değerlendirmeleri için Politika Düzenlemeleri: Endonezya'da Hollanda İletisi", *World Development*, Cilt. 24, No. 5, ss. 887-900.

kurumsal neden ise, petrolün nasıl harcandığını gözlemleyen ve reel döviz kurundaki gelişmelerle ilgilenen tarım ve emek-yoğun endüstri içerisindeki güçlü petrol dışındaki ticaret sektörü çıkar gruplarının varlığıydı.

Şili

Şili dünyanın önde gelen bakır ve iyot üreticilerinden biridir. Şili ekonomisi 1981'den 2007'ye yıllık ortalama %5 oranında büyüdü. Bu büyüme, Doğu Asya Kaplanları deneyimine paralel olarak, sağlıklı şekilde dağıtılmış, rekabetçi ihracat sektöründeki büyümeyle sürekli kılındı.

Şili başarısı kısmen, politika üreten teknokratların rolüyle de ilişkilendirilebilir. 1970'lerde Şili hükümeti, ekonomik gerileme ve yüksek enflasyon bağlamında, Chicago'da eğitilmiş ve "Chicago Çocukları" diye anılan, bir grup teknokratın rehberliğine başvurmuştu. Bu dönemde, 1970'lerdeki yüzde 200'lerde seyreden enflasyonu 1980'lerdeki yüzde 20'lere çekilmesini sağlayan, ekonomiyi dengeleme amaçlı çeşitli enflasyon karşıtı önlemlerle döviz kuru devaluasyonu gündeme getirilmişti. Verimlilikte büyüme ve rekabetçiliğin teşvik edilmesi için bu dönemde ayrıca liberal piyasa reformları da uygulanmıştı.

Başarının ikinci anahtarı ise özel sektörün gelişimidir. 1970'lerin ortasından beri Şili, karma kamu ve özel mülkiyetiyle tanımlanmaktadır. Kamu mülkiyeti mineral gelirlerinin önemli bir bölümünün ülkede tutulup yeniden ülkeye yatırım için kullanılmasını sağlarken, özel mülkiyet olarak tanınması, teknoloji transferini de içeren olumlu yayılma etkisiyle birlikte ülkeye doğrudan yabancı yatırımı cezbetmektedir. Kontrol altında tutulan enflasyon ve döviz kuru dengesi yanında (mülkiyet hakları ve şeffaf mevzuat güvencesi sunan) görece güvenli yatırım iklimi de, balıkçılık, selüloz, meyve, somon, şarap, metanol yanında turizmi de içeren ve farklı alanlara yönlendirilmiş ihracat tabanı oluşturan hizmetler gibi diğer ekonomik faaliyetlerde de özel sektörü destekledi. Şarap sektörüyle çiftlik balıkçılığını da içeren tarım sektörü, (örneğin araştırma ve geliştirme dağıtımı gibi) ekonomik genişleme için ileri ve geri bağlantılar yanında daha yüksek verimlilik ve daha yüksek gelirler sağlayan gittikçe daha sofistike teknoloji ve yönetim metotları kullanmak suretiyle özellikle bir dinamik oluşmuştu. Sonuç olarak madencilik ve bakırın toplam ihracattaki iştirak oranı (hacim anlamında), 2007'de, 1970'teki yaklaşık yüzde 70'ten yüzde 50'nin altına düştü.

Son olarak, mali kurallar ve gelir fonları da bu örneğin başarısındaki kilit unsurlar oldu. Şili 1985 yılında bakır fiyatı dalgalanmalarının reel döviz kuru ve hükümet gelirleri üzerindeki etkisini yumuşatmak üzere Bakır İstikrar Fonu (BİF) oluşturdu: fiyatlar belirli bir eşğin üzerine çıktığında bakır gelirlerinin bir hissesinin fona yatırılması şarttı. Bu fon, kamu harcamalarına ayrılan fonların sınırlandırılmasına yaradı. Örneğin 2004'te bakır fiyatları tırmandığında hükümet harcamalarının reel büyümesi %5.3'le sınırlandırılarak, mali fazlalık ve kamu sektörü borçlarında azalma sağlanmıştı. Bütçe kuralları 2000'de, konjonktür karşıtı mali politikaların uygulamaya konması için de sunulmuştu.¹⁵ Kurallar esasen yapısal bütçe dengesi için hedef içermekteydi

¹⁵ J. Frankel (2011), "A Solution to Fiscal Pro-cyclicality: The Structural Budget Institutions Pioneered by Chile" çıkacak, *Fiscal Policy & Macroeconomic Performance*, yayına hazırlayanlar: Luis Felipe Céspedes, Jordi Galí ve Yan Carrière Swallow; ayrıca bakınız NBER working paper N.16945.

(2000-2006 arasında merkez bankasının yeniden sermayelendirilmesi gereksinimi, finansman ve emeklilikle ilgili mali yükümlülükler ve dış borca hizmet nedeniyle %1; 21007'de %0.5 ve dış borcun esasen ödenmiş olacağı belirlendiği varsayılırsa, %0). Yapısal ve konjonktürel süreç açığının incelenmesini belirleyen iki girdinin -üretim için uzun vadeli eğilim ve bakır fiyatı -tahminlerini siyasi süreçten tecrit etmek için, bu tahminlerle ilgili olarak madencilik şirketleri, mali sektör, araştırma merkezleri ve akademilerden alınan bağımsız uzmanların oluşturduğu bir heyet yetkilendirilmiştir.

5. Sonuçlar

Önceki deneysel çalışmalar doğal kaynak zengini ülkelerin genelde ortadan uzun vadeli sürece kadar kişi başına dikkate degecek kadar yüksek GSMH'ye sahip olmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, büyük ölçüde uzun vade planlama ve bu ülkelerdeki kaynakların verimli şekilde tahsisini sağlayarak daha fazla büyümeyi engelleme eğiliminde olan diğer yan etkileri önleyen uygun politik çerçevenin eksikliğiyle açıklanmaktadır.

Bu nedenle doğal kaynak zengini ülkelere yönelik temel siyasi öneriler, parasal kamu kaynaklarının uzun vadeli idamesini, yatırımların mümkün olan en yüksek dönüşünü ve kuşaklar arası adaleti sağlamak için doğal kaynak gelirlerinin sağlıklı yönetimiyle ilgilidirler. Bu bakımdan yatırım politikalarının, kaynakların tükenebilir olmasından ötürü yararlarının kuşaklar arasında dağıtılması gerektiği gerçeğini göz önüne alması gerekir. Tüm bunlar: (a) somut bir kurumsal çerçeve; (b) güvenli yatırım politikaları ve (c) mali politikayı gelirlerdeki dalgalanmalardan ayıran uygun mali politika kuralları anlamına gelir.

Mali disiplini sağlamak için mali kurallar cazip olabilir, ancak bunlar, gider politikası ve doğal kaynağa bağlı olmayan açığı doğal kaynak fiyatlarındaki kısa vadeli dalgalanmalardan ayıracak şekilde tasarlanmalıdır. Seçeneklerden biri de Şili'de olduğu gibi yapısal açık için kurallar oluşturmaktır. Ancak bu ve diğer birikim kurallarının önemli bir güçlüğü, optimal seviyede tasarrufun belirlenmesi için bir miktar sürekli gelire dayanmalarının gerekmesidir. Hükümet tarafından ısrarla iyimser tahminler yayınlanmasını önleyen, örneğin doğal kaynak fiyatları ve GSMH ile ilgili uzun vadeli eğilimleri hesaplama yetkisine sahip bağımsız uzmanların atanması gibi bir sistem kurulması önemlidir.

Mali politika aynı zamanda, doğal kaynak ve ticaret dışı sektörler yönlendirilmiş harcama içermek suretiyle Hollanda İleti etkilerinin asgariye indirilmesine katkıda bulunabilir. Onun yerine pazarlanabilir doğal olmayan kaynak sektörlerini hedef alan harcamalar ve ticaret dışı sektörlerde artan verimlilik, ihracat tabanının çeşitlendirilmesi ve ticaret dışı sektör fiyatlarında artış içermesi açısından yararlı olabilir.

HİDROKARBON KAYNAKLARI VE GELİR YÖNETİMİ: NORVEÇ ÖRNEĞİ

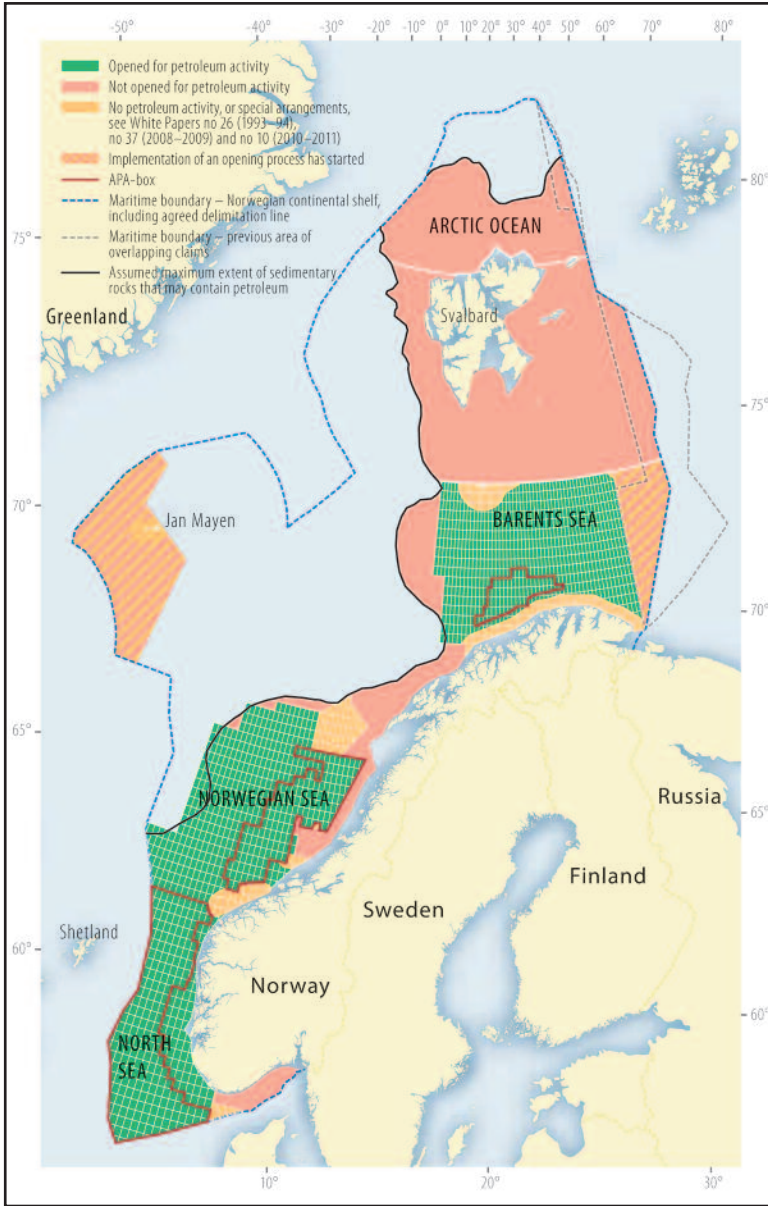
Lars Even Andersen

Giriş

Bu raporun amacı, hidrokarbon kaynakları ve çıkarılmalarından elde edilen gelirlerin yönetimiyle ilgili Norveç modelini anlatmaktır.

Norveç Avrupa'nın kuzey ucunda yer almaktadır. Norveç kıta sahanlığı aşağıdaki Şekil 1'de görüldüğü gibi anakaranın neredeyse beş katı büyüklüğünde bir buçuk milyon kilometre karelik bir alanı kapsar. Sahanlıktaki ilk sondaj 1965'te, ilk üretim ise 1971'de başladı. Günümüze kadar üretimin çoğu Kuzey Denizi ile daha kuzeydeki Norveç Denizi'nde meydana geldi. Deniz sınırı nedeniyle Rusya ile olan uzun soluklu ihtilâfın yakın zamanda çözülmesinin ardından şimdi Barents bölgesinde de faaliyetlere başlandı. Çok geniş alanlar, bazı durumlarda Lofoten adaları çevresindeki bölgede olduğu gibi, çevresel nedenlerle henüz işletmeye açılmadı. Günümüze kadar olan petrol ve gaz üretimi, 5 milyar standart metre küp petrol eşdeğerine (sm^3 PE) ulaşırken, varlığı kanıtlanmış kaynaklar 4 milyar sm^3 PE'ye denk gelmekte; henüz keşfedilmemiş 3 milyarın daha bulunduğu tahmin edilmektedir.

Norveç genel olarak ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan tutarlı bir şekilde iyi performans gösteren birkaç kaynak zengini ülkeden biri olarak tanımlanmaktadır. Rastlantısal faktörlerle 'en iyi uygulamaların' birleşimi, ülkeyi doğal kaynak yoğunluklu ekonomilerin genelde içine düştüğü görülen tuzaklardan korurken, hidrokarbon kaynaklarından büyüme ve zenginlik elde etmesini sağladı.



Şekil 1: Norveç kıta sahanlığı.

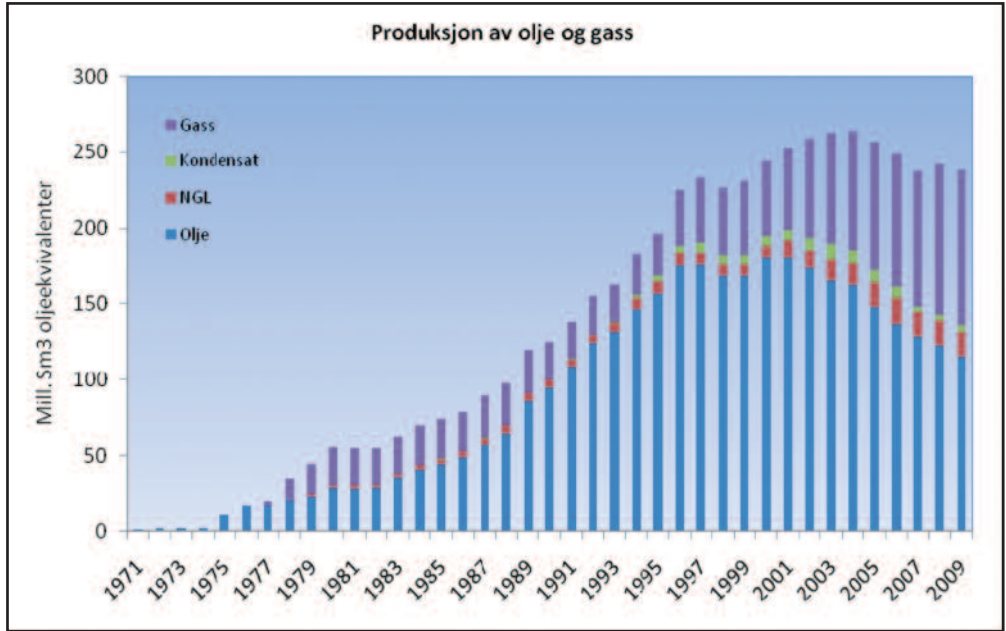
Kaynak: <http://www.npd.no/Publikasjoner/Faktahefter/Fakta-2011/Kap-5/>

Üretim ve Gelir

Bazı kesin veriler

Norveç'te kişi başına düşen enerji tüketimi, esasen taşıma ve ısıtmaya bağlı olarak, dünyanın en yüksek tüketimleri arasındadır. Ancak sadece 5 milyon sakini olan ülkedeki tüm enerji tüketimi nispeten düşük olduğundan üretilen petrol ve gazın %90'ından fazlası ihraç edilmektedir. Norveç halen dünyanın 5'inci büyük gaz üreticisi ve ikinci büyük ihracatçısıdır (sadece Rusya daha büyüktür). Petrole gelince, Norveç, günde 2 milyon varilden biraz fazlasıyla dünyanın 6'ncı büyük ihracatçısıdır. En büyük Pazar AB'dir. Aslında Norveç, AB'de tüketilen gazın %15'ini sağlamaktadır. Piyasa fiyatına bağlı olarak yıllık petrol ihracatı yaklaşık 75 milyar euroyu bulmaktadır.

Şekil 2, Yıllık petrol ve gaz üretimini başladığı 1971 yılından itibaren göstermektedir. Her ne kadar petrol geleneksel olarak en büyük ürünken en son eğilim gazın petrolün yerini almak üzere olduğu izlenimini uyandırmaktadır.



Şekil 2: Gaz, kondensat, doğal gaz likit maddeleri ve petrol üretimi (ünite: milyon standart metre küp petrol eşdeğeri).

Kaynak: Norveç Petrol Müdürlüğü, <http://www.npd.no>

Bu faaliyetin Norveç ekonomisi üzerinde büyük etkisi olduğu, pik yıl 2008'e ait rakamlardan da görülmektedir:

- Petrol sektörü GSMH'nin %25'inden sorumludur.
- Yıllık kamu gelirinin ortalama üçte birini üretmektedir (devletin direkt yükümlüğü yanında, esasen vergiler).
- Toplam yatırımın yaklaşık %30'u petrol sektöründe yapılmaktadır.
- Petrol ürünleri, toplam petrol ihracatının yarısından biraz fazlası kadardır.

Sektörün yarattığı kamu gelirlerinin boyutu, elbette petrol ve gazla ilgili piyasa fiyatları tarafından epey dalgalanmaya yol açmaktadır. Devletin petrol faaliyetlerinden kaynaklanan net nakit akışının (toplanan vergiler yanında direkt yükümlülükten elde edilen gelirler) 2009'da, 2008'deki 50 milyar eurodan yaklaşık 35 milyar euroya düştüğü bir gerçek. Ancak geçtiğimiz yıl içinde petrol fiyatları varil başına 100 ABD dolarının biraz üzerinde olmak üzere makul ölçüde istikrarlı olmuştur ki bunun iki rakamdan yüksek olanına yakın bir noktada bir nakit akışı yaratması gerekiyor. Norveç sahanlığındaki kâr ve zararın eşit olduğu ortalama petrol fiyatı (örneğin üretim maliyeti) varil başına 20 ABD doları civarında¹ olmakla birlikte, kıyıdan uzaklığı, başarı oranı ve bundan ötürü sondaj bedeli, petrol alanının büyüklüğü (daha küçük alanların daha yüksek üretim birim maliyetleri vardır), alandaki kaynakların ne kadarının çıkarıldığı (maliyetler normalde alanın yaşam döngüsünün sonuna doğru artar), iklim şartları ve ürünün viskozite ve genel kalite niteliklerine bağlı olarak büyük ölçüde değişiklik gösterebilir.²

Devletin ilişkisi

Norveç'in petrol macerası başından beri devletin – sahip, karar mercii, ruhsatlandırıcı ve geliştirici olarak – aktif rol üstlenmesiyle tanımlanmıştır.

Başlangıçta neredeyse hiç yerel yeterliliğe sahip olunmadığından sahanlıktaki aktörlerin çoğu yabancılarıydı. Ancak yasa uyarınca, işletme için vergi bakımından ikameti zorunlu kılacak şekilde Norveçli yan kuruluşlara sahip olmaları gerekiyordu. Dahası bu tür yan kuruluşlarda asgari %50 devlet mülkiyeti öneriliyordu. Devlet ayrıca 1972'de doğrudan müdahil olmak amacıyla olarak *Statoil*'i kurdu.

Asgari %50 devlet mülkiyeti ancak 1990'ların başında kaldırıldı ve devlet aynı anda doğrudan müdahalesini de azaltmaya başladı. Bu, her ne kadar devlet hisselerinin çoğunluğunu tutmaya devam etse de *Statoil*'in özelleştirmesini de içeriyordu. Devletin geriye kalan doğrudan müdahalesi için 2001 yılında yeni bir araç olan *Petoro* kuruldu.

¹ Bu rakam, Orta Doğu'daki bazı kara alanlarında 5 ABD doları kadar düşük olabilir.

² Bu bölümdeki kesin verilerin çoğunun kaynağı Norveç Petrol Müdürlüğü'dür.
<http://www.npd.no/en/Publications/Facts/Facts-2011/>

Bu, isteyen herkesin sondaj ve üretimle ilgilenebileceği anlamına gelmiyordu. Faaliyetler ağır kurallara bağlıdır. Hükümet zaman zaman yeni parsellerin keşif için açıldığını duyurur. Bunlara ait ruhsatlar için ihaleye çıkılır. Müteakip sondajların sonuç verdiği durumlarda aktör, üretimle ilgilenmesine izin verecek şekilde ruhsatına uzatma alabilir.³ İhale kıstasları sadece faaliyetin teknik ve mali sürdürülebilirliği için plân içermekle kalmayıp, aynı zamanda güvenlik ve çevre korunması için de katı kurallar içerir.

Vergi rejimi

Norveç'te kişisel gelir yanında tüzel gelirler için olağan vergi oranı %28 iken, petrol sektörü %78'lik özel kurumlar vergisine tabidir.

Böylesi yüksek bir vergi oranı ile ilgili savunma, Norveç hidrokarbon kaynaklarının ne British Petroleum ne de kârlı ve güvenli operasyona yönelik ikna edici bir plân sunmayı başaran herhangi başka bir aktöre ait olmadığıdır. Hidrokarbon kaynakları hükümet tarafından temsil edilen senin, benim, *halkın* doğal mirası olarak kabul edilirler. Bu nedenle –ortaklık aktörü gerçekten sergilediği iş nedeniyle ödüllendirilirken- gelirlerin esas hissesinin, özellikle sektörde var olan işletme marjları göz önünde tutulduğunda, halka geri gitmesi adil olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenle *halka ait olan ve üretimle ilgili marjları özellikle yüksek olan sınırlı bir doğal kaynaktan* söz edildiği için olağanüstü vergi oranı adil görünmekte ve Norveç siyasi spektrumu içinde bu konuda geniş bir konsensüs olduğu görülmektedir.

Ayrıca unutulmamalıdır ki sahanlık üzerindeki tüm aktörlerin Norveç'te vergi mükellefi olarak bulunmaları gerekmektedir (bu zorunluluk 1990'ların başındaki liberalleşme önlemleriyle birlikte *kaldırılmadı*). Aksi halde kolaylıkla oluşabilecek vergi kaçığı (örneğin, Kıbrıs'a taşınmaları Norveç gemicilik şirketleri arasında revaçta görülmektedir).

Bu özel ortaklık vergi oranı yatırımcıları gereksizce uzaklaştıracak kadar yüksek mi? O açıdan inceleme için en uygun gösterge muhtemelen ruhsat ihalelerine olan katılımdır. Bu katılım, tarihsel olarak vergi oranının en uygun olduğu kanaatini çürütme değil, ancak somutlaştırmaya yaramıştır. (Ancak katılım düşse bile olabilecek en kötü şey, kaynakların yeterince güvende oldukları okyanusun altında kalmaya devam edecekleri ve çıkarılmalarının daha sonraki nesiller için ertelendiğidir.)

Benzer şekilde %78'lik vergi oranı aynı zamanda, özellikle küçültme ve sondajda, maliyetlerden kesinti söz konusu olduğunda da, uygulanır. Bu, keşif yanında petrol sektörüne yapılan yatırımlar ve yüksek seviyedeki faaliyetler için güçlü bir teşvik oluşturur.

³ Herhangi bir yazlaşma ya da bununla ilgili spekülasyonu önleme yararına olan seçilmiş tutanaklar tümüyle şeffaftırlar, örneğin bakınız <http://www.npd.no/en/Topics/Production-licences/Theme-articles/Licensing-rounds/APA-2010/Offers-for-ownership-interests-in-APA-2010/>

Fark gözetme uygulaması

Fark gözeten vergi rejimi belirli pratik zorlukları da gerektirir. Aktörler, masraflar veya gelirleri yanlış yerleştirmeye karşı vergi amaçlı teşviklere sahip olacaklardır. Bu işe ithaf olunmuş olan vergi otoritesi *Oljeskattekontoret*, yaygın örnekleri aşağıdakiler olan bu tür teşebbüsleri belirlemek için kurulmuştur (oldukça yaratıcı bir yapı):

- **Yanlış transfer fiyatlandırılması:**Sahanlıktaki aktör, ürünlerini kıyıda veya yurt dışındaki bir şubeye suni derecede düşük bir fiyata satar ve böylece kâr %78'lik vergi alanının dışında tutulur. Sözü edilen otorite, bunu önlemek amacıyla, petrol satışı için, gerçekte ödenen ücrete bakılmaksızın işleme vergisel olarak uygulanacak *norm fiyat* belirler. Norm fiyatlar piyasa fiyatlarına dayanır. Gaz sözleşmelerinin değerinin, petrol sözleşmelerine uygulanması söz konusu olmayan bir takım unsurlara bağlı olarak çeşitlilik göstermesi mümkün olduğundan, gaz için bu tür norm fiyat belirlenmesi petrolden daha karmaşıktır. Ancak otorite her iki durumda da işlem hayali görünüyorsa harekete geçer. (tüm satışlarla ilgili detaylar yetkililere bildirilecektir).
- **Dahili hizmetler için aşırı fiyatlandırma.** Hizmetler sıklıkla sahanlık aktörü tarafından kıyıda ya da karşıdaki yan kuruluştan satın alınır. Bu, teknik uzmanlık, muhasebe hizmetleri v.s olabilir. Vergi açısından sahanlığa verilen bu tür hizmetleri aşırı fiyatlandırma ve sahanlıktan yan kuruluşlara verilenlere ise az değer biçme dürtüsü bulunmaktadır. Otorite, hizmetlerin faturalandırıldığı gibi sunulup sunulmadığını, gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmadığını ve fiyatın makul olup olmadığını inceler.
- **Gerekenden fazla borçlanmak.** Bir ortaklık grubu, daha düşük vergi rejimine tabi olan şubeler grubun net varlıklarınca finanse edilirlerken, sahanlıktaki şubeyi gereğinden fazla borçlanmış göstermeyi seçebilir. Bu tabii ki faiz masraflarının nereye tahsis edildiği ve dolayısıyla bunlardan alınabilecek indirimle ilgilidir. Otorite, önlem olarak sahanlık şubesinin aktifleşmesinin hangi boyutunun grubunun geriye kalanına kıyasla oranla fazla zayıf olduğunu inceler.
- **İç firmalar üzerinden yüksek fiyatlandırılmış primler.** Riske açık sektörlerde faaliyet gösteren ortaklıklarda dâhili sigorta düzenlemeleri yapmak yaygındır. Sigorta primi sahanlıktaki yan kuruluşlar için genelde aşırı bir biçimde yüksek tutulur.

Sahanlıktaki maliyetlerle kıyıdaki gelirleri gereksiz bir şekilde tahsis eden aşıkâr teşvikler, söz konusu aktörler için tam bir raporlama rejiminin sürdürülmesi gerektiği anlamına gelir.⁴

⁴ Petrol vergisi rejimi hakkında daha fazla detay için bkz. <http://www.regjeringen.no/en/dep/fin/Selected-topics/taxes-andduties/bedriftsbeskatning/Taxation-of-petroleum-activities.html?id=417318>

Varlık yönetimi

Şekil 3 hükümetin zaman içerisinde kıta sahanlığındaki petrol operasyonlarından sağladığı net nakit akışını göstermektedir. Gelirin ortaklık aktörleri tarafından alıkonan %22'lik hissesi dâhil edilmemiştir.⁵

Petrol serüveninin ürettiği muazzam gelir akışının kullanımına yönelik bir strateji gerekir. Bu tür bir stratejinin oluşturulması hiç de kolay değildir. Akla gelen en açık tehlike *Hollanda hastalığıdır*. 1960'larda Hollanda'da olan, hükümetin off-shore hidrokarbon kaynaklarının çekilip ihraç edilmesinden büyük kazanç sağlamasıydı. Kazanımların mevcut refah seviyesini yükseltmek için kullanılması gerektiğine karar verilmiş ve tüm gelir derhal genel devlet bütçesine katılmıştı. Hollanda hastalığının iki belirtisi hızla ortaya çıktı:

- Öncelikle ABD doları (petrol ticareti için küresel olarak para) olan tüm kazanımların ülke parasına çevrilmesi gerekti. Bu ise ülke parasına büyük talep yaratarak hızla değerlenmesine yol açtı. Her ne kadar ithalatçılar (ve ithal mal tüketicileri) için kısa vadede iyi bir haber olsa da, böyle bir değerlendirme şüphesiz, rekabet edebilirliği hızla çok büyük oranda kaybederek muazzam işsizlik ve iflaslar yaşanan ihracat endüstrisi için çok kötü bir haberdir.⁶
- İkincil olarak çok fazla genişlemiş devlet bütçesinin bir sonucu olarak mal ve hizmetlere olan yerel talepte artış oluştu. Bunların ülke içinde üretiminde eş zamanlı olmadığından enflasyon keskin bir şekilde yükseldi. Bir miktar enflasyon doğal ve sağlıklıdır. Ancak çok yüksek enflasyon, nakit ve diğer parasal unsurların değerinde düşüşe neden olup faiz oranlarını yukarı çekerek, petrol dışındaki ihracat dış piyasadaki rekabet edebilirliğini daha da kaybettiğinden, ticaret dengesini olumsuz bir şekilde etkileyip yatırımcılar için cesaret kırıcı bir iklim yaratır.

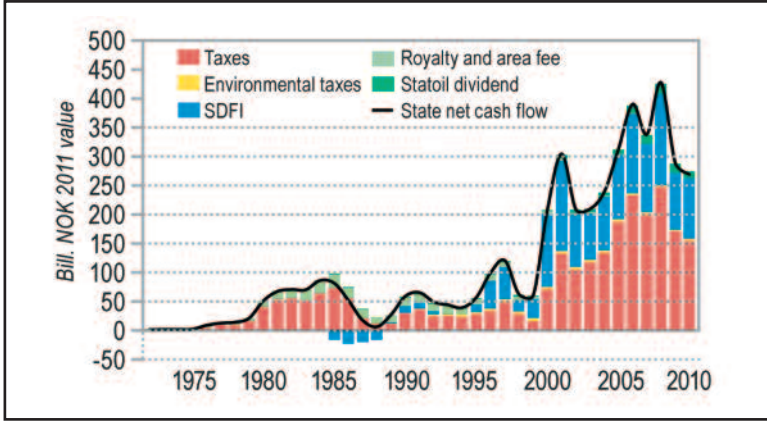
Norveç gerçekten yüksek-maliyetli bir ülkedir. En son araştırmalar Norveç'teki iş gücü maliyetinin AB-27.⁷ ortalamasının %140 üzerinde olduğunu öne sürme eğilimindedirler. Bu ise açıkça imalat sektöründeki Norveçli ihracat acentelerinin rekabet edebilirliği için bir engel oluşturmaktadır. Enflasyonun merkez bankasının %2.5 hedefinin açıkça altında olduğu gerçeği (halen %1),⁸ bazıları tarafından ekonominin aşırı ısınmaktan çok uzak olduğunun göstergesi olarak görülmektedir, ancak bu büyük ihtimalle yerel talep eksikliği değil, mevcut küresel ekonomideki genel düşüşe bağlıdır. Ancak dikkatli bir harcama profili, gelir akışı doksanların sonuna doğru uçuşa geçmeye başladığından, döviz kurları ve fiyat seviyelerinde aşırı şokların önlenmesine yardımcı olmuştur.

⁵ Kaynak: the Norwegian Petroleum Directorate, <http://www.npd.no/en/Publications/Facts/Facts-2011/>

⁶ Eğer Kıbrıs AB'ye hidrokarbon ürünleri satarsa, sabit döviz kuru rejimi aşırı harcamanın yol açtığı kur değerlenmesine karşı koruyucu aşı görevi görür. Bunun yerine, bu durumda bu tür harcama yerel enflasyonun artmasında kötüleştirici etki yapar.

⁷ Örneğin bkz. *Eurostat Regional Yearbook 2011. Eurostat Bölgesel Yıllığı 2011*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu.cache/ITYOFFPUB/KS/HA-11-001-03/EN/KS-HA-11-001-03-EN.PDF>

⁸ <http://www.inflation.eu/inflation-rates/norway/inflation-norway.aspx>



Şekil 3: Hükümetin petrol sektöründen elde ettiği net nakit akışı⁹

Kaynak: Norveç Petrol Müdürlüğü, <http://www.npd.no>

Özerk servet fonu

Hükümet, devlet bütçesini gereksiz olarak genişletmenin cazibesine karşı koyarken, işe dış borçların kapatılmasına öncelik vererek başladı. 1995 itibarıyla tüm borçlar kapatıldıktan sonra servet fonu oluşturuldu. Her yıl petrol sektöründen elde edilen devlet geliri bu fona eklendi. Fon yurt dışındaki hisse ve tahvillere yatırım yaptığından ülke parasına olan talebi harekete geçirmemektedir. Yaklaşık %60'ı öz kaynak enstrümanlarına yatırılırken, geriye kalan ise tahvil ve para piyasası ürünleri gibi sabit gelir enstrümanlarına yatırıldı. Fon çok yakınlarda gayri menkule de yatırım yapmaya başladı.

Fonun boyutları hızla muazzam bir büyüklüğe ulaşırken fonun idaresinden sorumlu olan merkez bankasına rapor vermek üzere profesyonel bir yatırım ekibi oluşturdu. Yatırım ekibinin yatırım profili için etik prensiplerin tartışıldığı ve fonun söz konusu ilkelere uyumunu gözlemleyen bir etki bölümü bulunmaktadır. Fon, örneğin yasadışı silah imalatı ya da insan hakları ihlalleri üzerine çalışan şirketlere müeyyide uygulayabilir.¹⁰

Norveç 'petrol fonu' halen, bir yıllık tam GSMH'dan daha fazla olan 400 milyar euro (kişi başına 80 000) piyasa değerine sahiptir (bakınız aşağıdaki Şekil 4). 2011 sonu itibarıyla dünyanın en büyük özgün yatırımcısıdır ancak Norveç dış politikasının bir parçası değildir ve siyasi veya stratejik hedeflere ulaşmak için kullanılmayacaktır. Riski uygun çeşitlendirme yoluyla asgariye indirirken geri dönüş oranını azamiye çekmeyi amaçlayan yatırımları uzun vadeli bir perspektif gerektirmektedir.¹¹

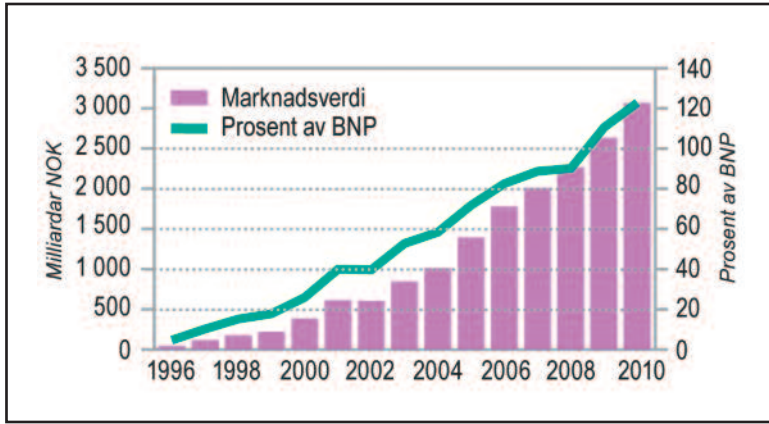
⁹ Euronun Şubat 2012'deki değeri yaklaşık 7.60 NOK idi.

¹⁰ Tüm 'kara listedeki' şirketlerin tam listesi için bakınız, <http://www.regjeringen.no/en/dep/fin/Selected-topics/the-government-pension-fund/responsible-investments/companies-excluded-from-the-investment-u.html?id=447122>

¹¹ Fonun vekâleti, etik prensipleri, plasmanları ve piyasa değeri gibi daha fazla bilgi için bakınız <http://www.nbim.no/en/About-us/Government-Pension-Fund-Global/>

Petrol fonunun yatırımları tabii ki uluslararası piyasalarda mevcut olan genel risklere açıktır. Örneğin 2008'in son birkaç ayında GSMH'nin dörtte birinin gerçekleştirilememiş kaybindan muzdarip oldu. Dahası, risk altındaki hacmin sürekli artışı nedeniyle suların sert olduğu dönemde varlıkları güvence altına alabilmek için koruyucu araçlar bulmak çok kolay değildir. Bundan dolayı özerk bir servet fonuna çevrilmektense kaynakların okyanusun dibinde kalmasının daha güvenli olabileceği konusu her zaman tartışılabilir.¹²

Ancak mesele şudur ki ikinci konu gelecek nesillerin *sonsuz kadar* kaynaklardan dengeli bir hasat elde etmesine olanak tanıyacaktır. *Bütçe kuralı* bu anlamda gerekli olduğu için aşağıda tartışılacaktır.



Şekil 4: Norveç petrol fonu: GSMH'nin %'si olarak piyasa değeri ve boyutu

Kaynak: <http://www.npd.no/Publikasjoner/Faktahefter/Fakta-2011/Kap-3/>

Bütçe kuralı

Gelir, aşağıdaki prensiplere göre yatırımlar veya tüketime tahsis edilmiştir.

Devlet bütçesi her yıl petrol sektörü gelirleri olmadan, ancak onun yerine, fonun piyasa değerinin %4'ü oranında petrol fonundan yapılan bir enjeksiyonu içerir. Bu, petrol ve gazın piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalara bakılmaksızın ekonomiye makul derecede istikrarlı bir gelir akışını sağlar.

Gelir kullanımıyla ilgili bu altın kurala sorumlu tüm siyasi partiler saygı göstermektedir ve 2001 yılında oluşturulmasından bu yana genel olarak tüm hükümetler tarafından sürdürülmüştür.

¹² Petrol ve gazın gelecekteki fiyatını etkileyen alternatif enerji kaynaklarının Hidrokarbonların yerini alması umulan boyutu, kaynakların ne kadar çabuk çıkarılacağı konusunda stratejik karar verilirken mutlaka hesaba katılmalıdır.

%4'ün de ayrıca, fon yatırımlarından elde edilmesi beklenen ortalama reel (enflasyondan sonra) oran dönüşüyle ilgili makul bir tahmin olduğu varsayıldığında, bu, prensipte petrol gelirlerinden yıllık devlet bütçelerine *sonsuza kadar* istikrarlı bir şekilde enjekte edilmesine olanak tanır.

Bütçe kuralı için ekonomik döngülere uygun olarak bazı esneklikler mevcuttur. Ekonomik darboğaza girildiğinde %4'ten fazlası çıkarılabilir. Örneğin 2009'da hükümet birden kendini bütçe kuralının ötesinde, petrol fonundan finanse edilen uyarı paketleri temin etme zorunluluğuyla karşı karşıya buldu. Öte yandan genel ekonomi özellikle iyiye %4'ten azı çıkarılır. Böylece fon, *fiilen* aynı zamanda ekonomik döngülerin etkilerini azaltmak için bir araç olarak da işlev görür.

Yıllarda petrol sektöründen sağlanan gelir ulusal hesaplara eklendikten sonra, son yıllarda, GSMH'nin %10'u dolaylarında sermaye fazlasının ortaya çıktığı görülmüştür.

Gelir dağılımı ve kaynak uyumsuzluğu eksikliği

Temel prensip basittir: petrol faaliyetlerinden gelen tüm kamu gelirleri devlet düzeyine gider. Daha sonra, *bütçe kuralı* uyarınca böyle bir gelirin tahsis edildiği genel devlet bütçesibunu kamu hizmetinin merkezleştirilme(me)si koşulu uyarınca anlaşıldığı ölçüde beledi seviyede dağıtır. Bu nedenle gelir, belirli hangi gruplar veya bölgelerin ne kadar katkıda bulunmuş olmasına göre tahsis edilmediği gibi kimsenin de böyle bir talebi yok gibidir.

Bu, kaynak kullanımını büyük ölçüde siyasetin dışına çıkarır.

Kaynakların kıydan uzakta yer aldığı durumlarda bu prensiple ilgili genel bir kabul elde etmek büyük olasılıkla daha kolaydır. Kaynaklar ve bu nedenle de üretim karada yer almış olsaydı, o zaman ortaya münferit belediyelere ait olduğu şeklinde bir durum çıkabilirdi. Oysa kaynaklar yüzlerce kilometre ötede okyanusun dibinden çıkarıldığı zaman bu tür bir sahiplik iddiasında bulunmak zordur. Tüm ürünlerin teslim tesisleri yoluyla karaya transfer edildikleri yeterince doğrudur. Bu tür tesisleri barındıran belediyeler ödülleri, istihdam ve ona eşlik eden kişisel gelir vergileri yanında yerel ekonomiye katkıda bulunan tesis tarafından üretilmiş yiyecek ve hizmetlere olan genel talep şeklinde alırlar. Yerel yönetimler prensipte, teorik olarak yılda tesisin %1'ine kadar sabit varlıklar üzerinden vergi talep edebilirler. Ancak uygulamada münferit belediyeler, genelde tesisin nereye yerleştirileceğine karar verilmesinden önce görüşülmüş olan bu seçenekten hemen hiç yararlanmazlar.

Gelirle ilgili uyumsuzluk olmamasına katkı sağlayan unsur, belki de devlet bütçesinin geleneksel olarak kırsal alanlarda yol ve yüksek frekans gibi altyapıyı da içeren, ekonomik faaliyetleri belediyeler seviyesinde teşvik eden önlemleriyle, güçlü bir bölgesel profil oluşturduğu gerçeğidir. Bunun, genelde doğal kaynak yoğunluklu ekonomilerde sıkıntıda olan genel imalat (örneğin petrole bağlı olmayan) sektörü için de yarar sağladığı dikkate alınmalıdır.

Ek bir faktör ise Norveç'in öncelikle etnik açıdan homojen bir ülke olması, bu nedenle de belirli hiçbir etnik grubun, Sudan, İsrail veya Kıbrıs örneklerinde olduğu gibi hiçbir kaynaktan belirli bir mülkiyet talebinde bulunmamasıdır. Kuzey'de yerli halk olan *Sami*'ler olmakla birlikte, genel göçmen nüfusta olduğu gibi hidrokarbon mülkiyeti konusuna gelindiğinde

özel bir taleple ilgili herhangi açık bir temelleri bulunmamaktadır. Bu nedenle bu gruplardan herhangi birinin özel çıkarlarına yönelik devlet bütçesinde yer alan herhangi bir hüküm, hidrokarbonla ilgili konular açısından bağımsız müzakere edilir.

Son olarak yozlaşmanın önüne geçme yanında şeffaflığa yönelik çabalarla ilgili Norveç hükümetlerinin uzun zamandan beri devam eden mükemmele yakın performansları, kaynak yönetimi ve gelir harcaması ile ilgili uzlaşmazlığı önceden etkisiz kılan siyasi güvene dayalı bir genel kültürü beraberinde getirmiştir. Şeffaflık çabalarının bir parçası olarak hem devlet bütçesi¹³ hem de ulusal hesaplar,¹⁴ petrol fonunun prensipleri ve plasmanlarında¹⁵ olduğu gibi çok detaylı şekilde çevrimiçi ortamda mevcuttur.

İleri sürülmüştür ki¹⁶ *kaynak bereketine karşı kaynak laneti* konusu, büyük ölçüde başlangıçtaki koşullara ve demokratikleşme derecesine (ki ekonomiye önemli bir doğal kaynak sektörünün girişinin de bunu arttırıcı etki olacaktır) bağlıdır. Kötü şeyler daha da kötüleşirken iyi şeyler daha da iyi olur.¹⁷ Eğer bu doğruysa, o zaman, kaynaklar keşfedilip üretim başlamadan önce Norveç'te demokratik yapılarla kurumların oldukça iyi kalitede olması bir şanslı.

Harcama profili: İleri bir bakış

Ortamda zaman zaman, petrol fonu için daha agresif bir harcama profili talep eden popülistler bulunur. Bu talepler normalde yol yapımı, yaşlı bakımı ve eğitim sektörü için daha fazla tahsisat sağlamak içindir.

Öncelikle unutulmamalıdır ki hükümet %4'lük bütçe kuralını, fonun da gelirin de bugünkünden çok daha düşük olduğu dönemde uygulamaya koymuştu. Fonun boyutu, genel devlet bütçesinden çok daha fazla arttı. Hollanda hastalığı belirtilerine yönelik katkı ve ekonomiyi hareketlendirmede olduğu gibi, petrol fonundan *devlet bütçesinin bir bölümü olarak* yapılan zerk bugün çok daha fazla olduğu için, bu tek başına oranın *düşürülmesi* için bir argümandır. Petrol fonu hızla büyümeyi sürdürdüğü sürece bu sadece daha da belirginleşecektir.

Ayrıca petrol sektörüne aşırı bağıllıkla ilgili de bir miktar kaygı olmalıdır. Geleneksel ihracat endüstrisi bir miktar azalma eğilimi gösterirken, petrol sektörü GSMH'nın %25'inden sorumlu olup iş gücünün (doğrudan ve dolaylı) %10'unu istihdam etmekte ve *büyümektedir*.¹⁸ Aynı zamanda ve dünyanın en büyük üreticileri arasında yer alırken Norveç, henüz çıkarılmamış

¹³ <http://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2012/English/>

¹⁴ http://www.ssb.no/english/subjects/09/01/regnskap_en/

¹⁵ <http://www.nbim.no/en/Investments/>

¹⁶ Bakınız, Mehlum ve diğerleri (2006), 'Institutions and the Resource Curse', *The Economic Journal*, 116, ss. 1-20.

¹⁷ Eğer ülkede başlangıçta yüksek düzeyde yozlaşma ya da siyasi güvensizlik varsa, sisteme gelir akışı oldukça bu sorunlar etkin bir şekilde riskleri artırarak muhtemelen daha da kötüleşecektir.

¹⁸ Bakınız <http://www.norges-bank.no/en/about/published/press-releases/2012/1/>. NOK'un euro ve diğer önde gelen para birimleri karşısındaki yüksek maliyet seviyesi ve güçlendirici eğilimi geleneksel ihracat endüstrisi için zor durumlar oluşturur.

kaynaklar açısından o kadar önde değildir. Örneğin, Suudi Arabistan'ın tahmini petrol rezervleri Norveç'inkinden 25 kat daha büyüktür.¹⁹ 2010 yılı sonundaki tahmini rezervler 7.3 milyar Sm³ PE iken, 2010 üretimi 250 milyondur. Bu, bugünkü üretimle kaynakların 30 yıl içerisinde tüketileceği anlamına gelmektedir.²⁰ Bu nedenle, Barents bölgesindeki ilk keşif sondaj sonuçları cesaretlendirici olsa bile, Norveç diğer büyük üreticilerden daha önce petrol endüstrisinden gelen akışta azalmaya hazırlıklı olmalıdır. Bu sadece, bütçe kuralına doğru dürüst uymanın altını daha da çizmek içindir.²¹

Öte yandan demografik eğri (aşağıda Şekil 5) İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda oluşan yüksek doğurganlık oranları sonucunda kısa zamanda bir emeklilik dalgasının yükselineceği gerçeğini doğrulamaktadır. Bu nedenle şimdi, sağlıkla ilgili altyapı ve yaşlı bakımına yönelik yatırımlar için doğru ve gerekli zaman olabilir. Ayrıca bilinmelidir ki özerk mal varlıklarını *altyapı* projelerine yatırımın, mal varlıklarının doğrudan tüketim için kullanılması durumunda olacağından daha az Hollanda hastalığına sokma eğilimindedir. Bu, özellikle ülke parasına daha az talep ve bunun sonucu olarak da ülke parasının daha az değerlendirilmesine katkıda bulunacağından bu tür bir altyapının oluşturulması için özellikle yabancı müteahhitlerin kullanılması durumunda böyledir.

Ancak bu durumda ortaya böylesi genişletilmiş bir altyapı *operasyonu*yla ilgili zorlu konu çıkar:

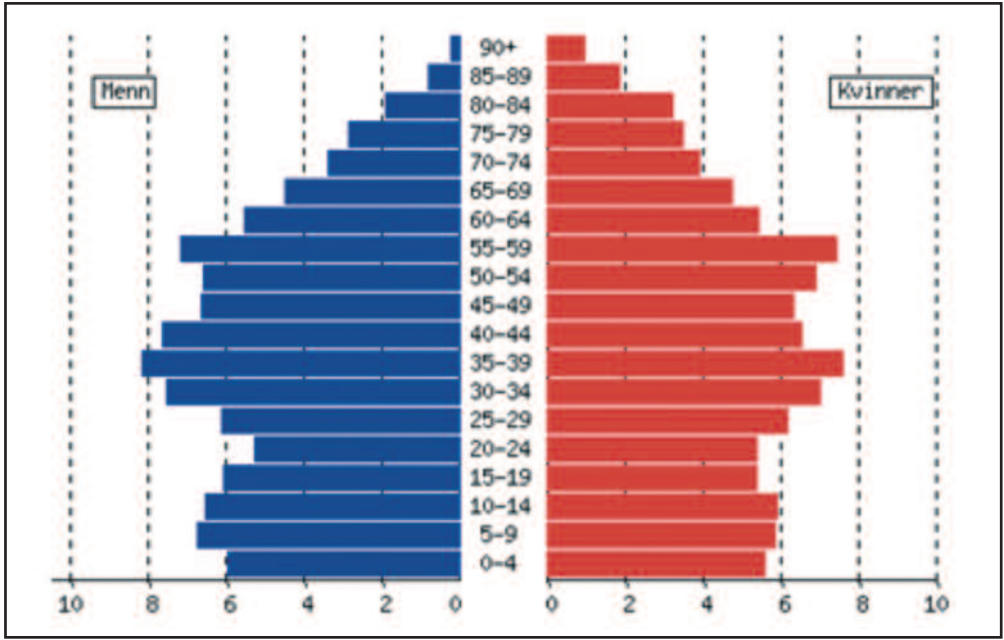
- Bunlardan biri muhtemelen, tam da petrol ve gazdaki ani artışların sonuna gelirken petrole bağlı olmayan endüstrinin 'canlandırılmaya' ihtiyaç duyduğu en uygunsuz bir zamanda artan harcama seviyelerinden kaynaklanan Hollanda hastalığıdır.
- İşsizlik seviyeleri halen oldukça düşük (%3 civarında)²² olduğundan altyapı operasyonu için işgücü bulmak zor olabilir. Petrol sektöründe düşüş gözlemlendiğinden, bu sektörden işgücü transferi sezgisel olmakla birlikte, uzmanlaşmanın genelde 'işbaşında' oluşmasından ötürü devingenliğin oldukça kısıtlı olduğu bu işgücünün doğasını da unutmamakta yarar vardır.

¹⁹ Kaynak: *BP Statistical Review of World Energy 2005*.

²⁰ Bakınız <http://www.npd.no/en/Topics/Resource-accounts-and-analysis/>. Gerçekte, üretim hacminin 30 yıl içerisinde beklenmedik bir şekilde bitmesinden daha çok tedricen düşmesi muhtemeldir. Neredeyse boşalmış olan petrol alanlarında üretim maliyetleri tipik olarak daha yüksek olduğundan (daha düşük hazine basıncı nedeniyle) her üretilen ünite başına gelir muhtemelen sona doğru azalır.

²¹ Ayrıca petrole hücum sona erdiğinde önem kazanacaklarından diğer endüstriyel sektörler için uygun bir yatırım iklimi ve yaşam şartlarının sürdürülmesine olan gereksinimi gösterir.

²² Kaynak: *Statistics Norway*, http://www.ssb.no/english/subjects/00/minifakta_en/en/main_03.html



Şekil 5: Cinsiyet ve yaşa göre demografi. Kaynak: Statistics Norway.

Sonuç

Aşağıdaki şartlar şimdiye kadar Norveç petrol macerasının olumlu deneyimine katkıda bulundu: (uzlaşmazlığın olmaması, sağlıklı bir ekonomi ve güvenli operasyon):

- Kaynakların *halka* ait olduğu başlangıçta belirlenmişti. Hiçbir özel grup, kaynakların belirli bir mülkiyetini talep edecek pozisyonda değildir. Yüksek kurumlar vergisi, gelirlerin çoğunun halka geri dönmesini güvence altına almıştır.
- Siyasete güven başlangıçta vardı ve var olan şeffaflık çabalarıyla, yozlaşma olaylarının gerçekleşmemiş olması sayesinde bu güven devam etti.
- Devletin sağlıklı düzeydeki müdahalesi, kârlılığın risk altına girmesini önlerken, güvenlik ve çevresel standartlara uyumu sağladı.
- Gelirler arttıkça tüketimi gereksiz yere artırmanın cazibesine karşı konularak Hollanda hastalığının bulaşması önendi ve petrole bağlı olmayan ihracat sanayinin makul rekabet edebilirliği sürdürüldü.
- Bunun sonucu olarak biriken gelir yurt dışında yatırım için özerk servet fonuna aktarılmaktadır. Bütçe kuralı ekonomik döngüler ve şoklara karşı tampon görevi görürken gelirlerin devlet bütçesine istikrarlı bir şekilde akışını sağlamaktadır.

Bunların hepsi çok güzelken, Norveç orta-uzun vadeli belirli bazı zorlu durumlarla da karşılaşmaktadır:

- Kaynaklar tükeneneğine göre, petrol macerasının küçültülmesi gerekebilir. İşgücünün dikkate değer bir bölümü (%10 ve büyümekte) ve GSMH'nin çeyreğinden söz ediyoruz. Diğer endüstrilere geçiş, kısmen sözü edilen tüm hacme bakıldığında, bir hayli mücadeleyi gerektirecektir.
- Çok geçmeden, sağlık ve yaşlı bakımı altyapısının genişletilmesini gerektirecek bir 'yaşlı dalgası' yükselecektir. Bunun ekonomi üzerinde hareketlendirici etkisi olabilir ve bu altyapı operasyonu için gereken yardımı bulmak zor olabilir.
- Fonun piyasa değeri yükseldikçe daha da yükselen aksamanın potansiyel zararıyla birlikte uluslararası piyasalarda devam eden risk ve güvensizlik, özerk servet fonu için bir stres unsurudur.

Sonsöz: Kıbrıs için bir öneri

Norveç'te kaynak uyuşmazlığı olmamasının tartışıldığı yukarıdaki bölümün sonunda anlatıldığı üzere doğal kaynakların demokratikleşme ve siyasete güvenin ilk evresi üzerinde genişletici etkisi olabilir.

Eğer, adanın kaynakları ve sonunda bunun hasadı olacak olan gelirin yönetimiyle ilgili önceden belirli ilkesel anlaşmalara varılmazsa, öyle düşünüyorum ki bu bağlamda doğasında olan ekonomik yetersizliğiyle Kıbrıs sorununun çözümü daha da zorlaşacak ve uzlaşmanın 'kızışmasına' yönelik yükselen bir potansiyele sahip olacak.

Yeşil Hat üzerinden yetki (örneğin ruhsatlandırma), sorumluluk, yatırım maliyeti ve muhtemel gelirler üzerinde, tercihan yatırım başlamadan, hatta adanın kıta sahanlığının kuzey ve güney kısımlarındaki rezervlerin boyutu belirlenmeden, karar verilmelidir. Her ne kadar olumlu gelir akışı halen uzak bir olasılık olarak görünüyorsa da, bir kez tek yanlı operasyonlar başlayıp, ruhsatlar verilip riskler alındıktan, para harcanıp/yatırıldıktan ve kuzeyde güneyden daha fazla kaynak bulunduğu ya da tersi açıklandıktan sonra, böyle bir anlaşmaya varmak daha da zor olacaktır.

Bu tür bir anlaşma ayrıca yatırımlarla ilgili risk priminin (gelir tüketen) küçültülmesine katkıda bulunacaktır.

Eğer bölünme arzulanmıyorsa, tüm kaynakların bütün Kıbrıs halkına ait olduğu kabul edilerek, iki toplumun kendi paylarına düşen gerekli yatırımları yapmaları (belki nüfus büyüklüğüne göre) ve sonunda gelir akışı başlarsa/başladığında gelirden aynı payı almaları gerekir. Ortak bir *Hidrokarbon Bakanlığı* bu amaç için yararlı olabilir.

Diğer tek seçenek ise her iki tarafın tümüyle ayrı çalışmasıdır ama gerçekte bu, adanın gelecek yeniden birleşmesi önünde ancak bir başka engel oluşturur.

KAYNAK LÂNETİNİN KURBANLARI: İKİ SUDAN ÖRNEĞİ

Øystein H. Rolandsen

Giriş

Bu bölüm, kaynak lanetinin önde gelen siyasi olaylar ve Sudan'la Güney Sudan'daki süreçler üzerindeki etkisini değerlendirerek deneyimlerinin, gelecekte doğu Akdeniz'de hidrokarbon çıkarılmasıyla nasıl ilişkili olabileceğini göstermektedir. Sudan ve bağımsızlığını yeni kazanan Güney Sudan kaynak laneti nedeniyle şiddetli darbe aldılar. Sudan'ın ulusal geliri petrol gelirleri nedeniyle 2000 yılından bu yana sıçrama kaydetti. Buna karşın Sudan ve Güney Sudan halkının büyük çoğunluğu bundan yararlanmadı. Ortaya, azınlık bir grup zenginleşirken, petrol dolarların, hiç değilse bile az miktarda hafif dalgalanma hareketi yaratarak hızla ülke dışına çıktığı suni bir petrol ekonomisi çıktı. Ekonomik etkiye siyasi sonuçlarla birlikte bakıldığında petrol lanetinin tüm etkisi ortaya çıkar. Petrol gelirlerinin siyasi sonuçları her zaman hissedilir. Petrol faktörü, sadece devlet-toplum ilişkilerini değiştirmekle kalmayıp, halen mevcut olan olumsuz dinamikler ve eğilimleri de şiddetlendirmiştir. Petrol gelirleri, ekonomi ve siyasi sistem üzerinde, yönetimi karmaşıklaştırıp daha da zorlaştıran bir stres faktörü oluşturur.

İki Sudan'ın petrol ekonomisi

Petrol Sudan'da 1978'de keşfedildi ancak petrol gelişimi iç savaşın ilk on yılında (1983-2005) durdu.¹ Petrol faaliyetleri 1990'ların ortalarında yeniden başlarken tam ölçekli üretime 1999/2000'e geçildi; 2000'lerin ortalarında Sudan günde 350 000 varil ürettiyordu.² Sudan'ın 2011'deki bölünmesinden önce bu durum Sudan'ı Angola ve Nijerya'nın ardından üçüncü büyük petrol üreticisi haline getirdi. İki Sudan'da kalan petrol rezervlerinin boyutu ve değerini tahmin etmek zor. Umut vaat eden petrol alanlarının dikkate değer bir bölümü, özellikle de Güney Sudan henüz yeterince araştırılmadı. Öte yandan Sudan, keşif faaliyetlerini hızlandırdı. Gelecek yıllarda birtakım yeni parsellerde araştırma yapılacak.

¹ Sudan'da Sudan'da Avrupa Petrol Koalisyonu (ECOS), *Sudan, Kimin Petrolü? Sudan'ın petrol Endüstrisi Gerçekleri ve Analizi* ([S.I.]: IKV Pax Christi, Nisan 2008).

² A.g.e.

Ham petrolün kalitesiyle ilgili belirsizlik de iki Sudan'a ait yatakların değerini tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Yerel petrol, biri iyi kalitede, diğeri ise mumsu, nakli daha zor ve pahalı olan iki farklı "karışım"dan oluşurken ikincisi uluslararası piyasada daha düşük bir fiyat buluyor.³ Bu, yeni yataklar keşfedilse bile, gelirlerin düşük hatta üretimi başlatmaya yetmeyecek düzeyde olacağı anlamına gelmektedir. Yine de ne bir ne de öteki ülkenin üretimde uzun duraklamalar yaşamadığı sürece petrol gelirinin tahmin edilebilir bir gelecek için devlet gelirlerinin üzerinde olacağı varsayılabilir.

Sudan ve Güney Sudan'ın devlet maliyesi ve resmi ekonomileri tamamen petrol gelirlerine dayanmaktadır. Petrol gelirinin Güney Sudan'da devlet gelirlerinin %98, Sudan'da ise %50-60 olduğu tahmin edilmektedir.⁴ Sudan'ın 2005-2010 döneminde petrolden sağladığı ortalama yıllık geliri muhtemelen 3-5 milyar ABD dolayı civarındaydı.⁵ Bu dönemde Güney Sudan Hükümeti yılda yıllık ortalama 2 milyar ABD doları aldı.⁶ Her iki ülkedeki gayri resmi ve sürdürülebilir sektörleri büyük ve haritalandırılmamış olduğundan petrol endüstrisinin iki ülkenin gerçek GSMH'si içindeki payı bilinmemektedir. Petrol, Sudan'da ekonomik etkinin değerlendirilmesinde güvenilir bilgi eksikliği önde gelen sorunlarından biridir. Yine de her ne kadar devlet maliyesi şeffaf olmasa ve resmi ekonomik sektörde bile güvenilir araştırmalar ender olsa da petrol gelirlerinin her iki ülke için de yabancı para kazanan başlıca unsur olduğu tahmininde bulunabiliriz.

Petrol parasının yerel ekonomiye akışının nereye kadar herhangi bir dalgalanma ya da çoğaltıcı etki yaptığı konjonktür alanına aittir. Yine de bu paranın büyük bölümünün askeri malzeme, arabalar, yabancıların sahip olduğu turizm ve eğlence hizmetleri, inşaat gibi ithal mallara harcadığı ya da kısaca yabancı banka hesaplarına aktarıldığı anlaşılmaz değildir. Yerel üretim olmaması ve zayıf pazarlama altyapısıyla bir araya getirildiğinde, petrol gelirinin yerel ekonomi içindeki dolaşımının zayıf olduğunu varsaymak doğru olur.

Petrolün laneti

Kaynak lanetinin açık tanımı, beklenmedik doğal kaynağın gelişile devlet ve nüfusunun ekonomik ve politik açıdan çok daha kötüleştikleridir.⁷ Sudanlarda petrol üretimi ve petrol gelirleri siyaseti zehirleyip ekonomiyi deforme etti. Siyasi açıdan petrol, zaten düşmanca söyleme sahip ve kırılğan yönetim sistemi üzerindeki baskıları daha da artırdı. Siyasiler petrol

³ A.g.e.

⁴ Jill Shackleman, *Oil and State Building in South Sudan: New Country, Old Industry* (Washington, DC: U.S. Institute of Peace, 2011); African Economic Outlook, *Sudan 2011*, n.d. Güney Sudan'da Petrol ve Devlet İnşası: Yeni Ülke, Eski Endüstri

⁵ European Coalition on Oil in Sudan (ECOS), *Sudan, Whose Oil*. Sudan'da Avrupa Petrol Koalisyonu, Sudan Kimin Petrolü.

⁶ Shackleman, *Oil and State Building in South Sudan: New Country, Old Industry*. Güney Sudan'da Petrol ve Devlet İnşası: Yeni Ülke, Eski Endüstri.

⁷ Philippe Le Billon, "The Political Ecology of War: Natural Resources and Armed Conflicts," *Political Geography*, 20, no. 5 (2001): 561. 'Savaşın Siyasi Ekolojisi: Doğal Kaynaklar ve Silahlı Çatışmalar' Politik Coğrafya.

zenginliğinin dağıtımı konusunda münakaşa ederken, popülist beklentiler arttı ve petrol üretim alanlarındaki halkla merkezi hükümet arasında çevresel etkiler konusunda sürtüşme başladı. Petrol zenginliği, siyasi istikrarı, yüksek seviyede devam eden petrol geliri ve kademelerce müşteriye dağıtımına bağlım kılan gayri resmi bir siyasi ve askeri himaye sistemini güçlendirir. Kaynak lanetinin ekonomik darbesi en başta petrole bağlı hükümet gelirlerinin birleşmesi ve petrol parasının ekonomiye akışıyla ilgili çoğaltıcı etkinin olmamasıdır.

Petrol ve savaş

Savaşların başlangıcının ve müteakip rotalarının analizi karmaşıktır ve sadece tek bir faktöre dayandırılmış tatminkar bir analiz yapmak hemen hemen imkansızdır. Her halükârda Sudan Hükümeti ile Sudan Halk Özgürlük Hareketi/ Ordusu arasındaki savaşın tam bir açıklamasını yapmak bu bölümün kapsamı dışındadır. Bu savaşın diğerlerinden daha az karmaşık olmadığını ve çatışma unsurlarının fazlalığının, savaşın petrolün keşfine bakılmaksızın savaşın başladığını söylemek yeterli olacaktır. Ancak keşfin siyasi kullanımı ihtilâflı oldu ve Başkan Jafar Nimeri ile Güney Sudanlı muhalifleri arasındaki uçurumu derinleştirdi. Bir çekilme noktası, Nimeri'nin 1980'lerin başında, bir hamlede umut veren petrol alanı bölgelerinin önemli bölümünü kuzeye aktardığı, kuzeyle güney arasındaki iç sınırı revize etmesiydi. Bu şekilde oluşturulan eyaleti 'Birlik' olarak adlandırdı. Buna rağmen petrol, 1972 anlaşmasının çöküşüne neden olan birçok konudan bir tanesiydi.

1990'ların ortasında petrolün geliştirilmesine devam kararının alınması, Güney Sudan'ın petrol bölgelerindeki savaşın tartışmalı bir şekilde yoğunlaşmasına neden oldu ve Hartum hükümetinin askeri stratejisi ile ilgili gibi göründü.⁸ 1991'deki Güneyli asi grubu içindeki büyük bölünmenin arkasından çatışma bir yıpratma savaşına dönüşürken Sudan hükümeti yeni Güneyli müttefikleriyle asilerin artık erişemeyeceği petrol alanlarına el koydu. Yerel nüfus, "düşmanın yararlanmasını önlemek için tüm ürün kaynak ve tesisleri yok etme" diye adlandırılan stratejiyle sürülürken ABD, Kanada ve İsveç petrol şirketleri gerekli altyapıyı inşa etmeye başladılar. Bu faaliyetler kuzey-güney sınır alanlarında yoğunlaştı. Bu şirketler çok geçmeden, Batı ülkelerinin Sudan'a uyguladıkları yaptırım ve petrol üretim alanlarındaki yaygın insan hakları ihlallerinin belgelenmesinin yarattığı baskıyla geri çekilmek zorunda kaldılar. Batılı petrol şirketlerinin hisseleri Çinli, Malezyalı ve Hindistan devlet şirketlerine satıldı. Sudan Limanı'ndan Kızıldeniz'e bir boru hattı inşa edildi.⁹

Şüphesiz, petrol üretiminin iç savaş bağlamında başlaması, katledilen veya evlerinden sürülen yerli halk için bir lanetti. Ancak çatışmayı uzatıp uzatmadığı konusunda değerlendirme yapmak zordur. Öte yandan karşıolguşal alana girildiğinde Sudan Hükümeti'nin, daha erken

⁸ European Coalition on Oil in Sudan (ECOS), *Sudan, Whose Oil?*/ Sudan'da Avrupa Petrol Koalisyonu, *Sudan, Kimin Petrolü*.

⁹ A.g.e.

bir aşamada, petrol gelirlerini kaybetmeye hazır olmamış olsaydı, ayrılmayı da içerecek olan bir barış anlaşmasıyla daha fazla ilgili olabileceği ileri sürülebilirdi. Ayrıca petrol gelirlerinin savaşı kazanmada kendilerine yardımcı olacağını da tahmin etmiş olabilirler. Ancak bunun aksine asilerin, uygun bir barış anlaşması imzalanana kadar Güney'in petrol gelirlerine erişiminin asla olmayacağını göz önünde tutmuş olmaları akla yakın gelmektedir. O zaman bunun Sudan halk Özgürlük Hareketini geç olmaksızın bir an önce bir anlaşma yapma konusunda harekete geçirmiş olabilir.

Servet Paylaşımı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı

İç Savaş 2005'te sözde Kapsamlı Barış Anlaşmasıyla sona erdi. Bu, 2002 yılında hız kazanan uzun bir müzakere sürecinin sonunda geldi. Petrol, görüşmeleri daha uzun ve karmaşık hale getirmişti ancak bu süreci çözümlenecek bir konu değildi. Güney Sudan'ın kendi geleceğini saptama hakkı, Şeriat Yasası'nın Kuzey'deki durumu, güvenlik düzenlemeleri ve sınır alanlarının geleceğinin petrolle ilgili noktalardan daha zor olduğu ortaya çıktı. Sudan hükümeti ve Sudan Halk Özgürlük Hareketi/Ordusu, otonom Güney Sudan Hükümeti'nin Güney Sudan'daki petrol üretiminden elde edilen gelirlerin %50'sini alacağı konusunda anlaşta. Üretim yer aldığı Birlik ve Yukarı Nil eyaletleri kendi bölgelerindeki petrolden elde edilen gelirden ayrıca bir %2 alacaklardı. Bu servet paylaşımı anlaşmalarının etkileri aşağıda daha etraflıca tartışılacaktır.

Petrol konusunun çözüldüğü görece kolaylık iki unsura bağlanabilir. Birincisi, taraflar, Güney Sudan'ın gelecekteki statüsüyle ilgili 2011 referandumuna kadar sadece geçici bir anlaşmayı müzakere ettiler. Bu, kaynakların mülkiyetiyle ilgili çetrefilli konunun ertelenebileceği ve tarafların gelir paylaşımına odaklanabileceği anlamına geliyordu. İkinci olarak bu bir 'kazanan hepsini alır' oyunu değildi: geçici anlaşma, gelirin paylaşılabilirliğini gösterdi.¹⁰

Petrolü görüşmelerde olumlu bir unsur olarak görmek mümkündür: paylaşılacak petrol geliri olmadan barış anlaşması mümkün olmayabilirdi. Anlaşma Güney Sudan'a nispeten yüksek derecede bir otonomi verirken, yeterli kaynak olmadan bu tür bir otonominin değeri olamazdı. Her ne kadar Güney Sudanlıların büyük çoğunluğu bu servet paylaşımı anlaşmasından yararlanamamış olsa da en azından seçilmişlere siyasi manevra için gereken araçları ve yirmi iki yıllık mücadelenin ödülünü alma duygusunu verdi. Daha da önemlisi, petrol geliri beklentileri bölünmeyi mümkün kıldı. Petrol dışındaki hükümet gelirleri önemsiz denilecek kadar az sayılan 40 milyon ABD dolarıdır.¹¹ Juba'daki hükümetin petrol geliri olmadan hiçbir şansı olamazdı ve bu durumda Güney Sudan devletini az sayıda ülke tanııyordu. Mevcut petrol geliriyle Güney Sudan, olanaklar vadisine girdi.

¹⁰ Øystein H. Rolandsen, "A Quick Fix? A Retrospective Analysis of the Sudan Comprehensive Peace Agreement," *Review of African Political Economy* 38, Çabuk Bir Düzeltme mi? Sudan Barış Anlaşması'nın Geriye Dönük İncelemesi - Afrika Siyasi Ekonomi Dergisi. no. 130 (2011): 551-64.

2005 barış anlaşmasının ardından petrol konularının etkisi

2005 barış anlaşmasından sonra kaynak lanetinin Sudan ve Güney Sudan üzerinde birçok sonucu oldu: petrol üretimi ve petrol geliri Hartum ve Juba'daki hükümetler arasındaki ilişkiyi etkiledi. Petrol gelirinin Güney'in siyaseti ve ekonomisi üzerinde ani ve belirleyici bir etkisi oldu. Petrol üretilen bölgelerde çevresel sorunlarla rahatsızlıklar baş gösterdi ve her ne kadar petrol bölünmeyi mümkün kılmış olsa da aynı zamanda ayrılmaya neden olan müzakereleri de karmaşıklaştırdı.¹²

Bir takım konular, 2005-2011 arasında, Hartum'daki Ulusal Birlik Hükümeti'yle Juba'daki Güney Sudan Hükümetinin sürtüşmesine neden oldu. Petrol buna bir kat karmaşa daha ekledi. 2005'te hükümet görevlendirmelerinin dağılımı müzakere edilirken, Sudan için petrol sektörünün yönetimi içerisindeki kilit noktaları edinmek önemliydi. Bu, güneylilerin petrol üretimiyle ilgili sözleşme ve kayıtlara erişimlerini kolaylaştırarak gelirlerden hakları olan payı almalarını sağlayacaktı. Petrol yönetimine katılım güneyin petrol sektörünü idare ve yönetim kapasitesini de artıracak ve karşılığında ayrılık olayında yumuşak geçişi sağlayacaktı. Ancak güneyliler etkileyici bir şekilde petrolün idaresinden dışlandılar. Açıklık olmaması iki taraf arasındaki sürtüşmenin değişmez noktasını oluştururken Güney, sürekli olarak petrol gelirlerinin paylaşımında aldatıldıklarını ileri sürdü. Hartum'un gelir transferlerini şeffaflığa aykırı bir şekilde idare etmesine karşın servet paylaşım anlaşmasının uygulanması beklentileri aştı: anlaşma 2005-2010 arasındaki geçiş döneminde Güney Sudan hazinesine nispeten istikrarlı bir gelir akışını sağladı.

Her iki Sudan'da ve özellikle Güney Sudan'da petrol gelirinin kullanımının hesabını vermek ve herhangi önemli bir sosyal ya da kalkınmaya yönelik etkisini kanıtlamak zordur.¹³ Hâlihazırda belirtildiği gibi petrol geliri en başta kişisel zenginleşme, ordu ve ulusal liderlikten yayılan resmi ve gayri resmi hamilik ağları için harlandı. Bu eğilimler petrolü öne aldı: ani zenginlikler onları hızlandırıp şiddetlendirdi. Bu özellikle barış anlaşmasının imzalanmasından önce parasal ekonominin neredeyse hiç olmadığı ve petrol gelirinin uluslararası yardımın etkisi dâhil olmak üzere tüm diğer ekonomik faaliyetleri geride bıraktığı Güney Sudan'daki durumdu.

Petrol geliri, servet ve siyasi güce aksi halde olabileceğinden çok fazla erişim sağladığından hem Sudan hem de Güney Sudan'da devleti ele geçirme dürtülerini yükseltir. Barışçıl ve demokratik rejim değişimi fırsatlarının yokluğunda darbe, şiddete dayalı isyan veya şiddete dayalı olmayan gözde ayaklanma tutkulu siyasi mücadeleler tek seçenektir. Aynı zamanda, gruplarla hamilik sistemleri dışındaki bireyler parayla körüklendiklerinde pastadaki daha büyük paylarından vazgeçmek zorunda kalacaklarından muhalifliğin bedeli de yükselir. Petrol aynı

¹¹ Zeru Gebre Selassie, *Non-oil Revenue Study: Southern Sudan*, Ekim 2009.

¹² L. A. Patey, "Crude Days Ahead? Oil and the Resource Curse in Sudan," *African Affairs* 109, no. 437 (2010): 617–36.

¹³ A.g.e.

zamanda komşu ülkelerin muhalif gruplarla isyan ordularını destekleme konusundaki isteklerini artırır veya azaltarak bu ülkelerin ilgilerini de etkiler.¹⁴ Petrol geliriyle zayıf yönetim ve kontrol yapıları çöküşü kolaylaştırıp karşı konulmasını zorlaştırır. Yolsuzlukla elde edilmiş servetin alenen sergilenmesi moral bozucudur ve çökmüş sistemin dışındaki insanlar arasında görece bir yoksunluk duygusunu artırır. Petrol sektörünün ve onunla ilişkili siyasi çekişmelerin yönetimi de dikkatleri dağıtır ve diğer sektörlerin de aynı zamanda ihmal edilmeleri için dar bir yetkili politikacı ve yönetici katmanından kaynaklanır.

Ekonomileri ve hükümet maliyeleri petrol gelinine bağlı olduğundan her iki ülkenin de istikrarı üretim oranları ve küresel petrol fiyatlarındaki değişime sıkıca bağımlı ve dolayısıyla son derece ne olacağı bilinmez bir duruma geldi. Bu, Güney Sudan'ın ayrılışının etkisini kavramanın zorluğunun bir nedenidir: Sudan'da önemli bir gelir kaybı olurken, Güney Sudan'ın hâlihazırda baskı altında olan ekonomi beklenmedik bir gelir daha aldı. Buna rağmen Sudan'ın petrol üretimindeki yeni duraklama ve onu takip eden gelir kaybı (aşağıda açıklanan) büyük olasılıkla gayri resmi hami-müşteri ağıyla güvenlik sektörünün istikrarını etkileyecektir.¹⁵

Bariş zamanlarında bile hem Sudan hem de Güney Sudan'daki petrol üretilen bölgelerde yaşayan halk endüstri tarafından olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdi. Sular kirlentildi, petrol sızıntıları yaşanmakta ve uygun drenaj olmadan inşa edilen yollar, kırılgan yerel ekolojiyi alt üst etmektedir.¹⁶ Bu insanların hatırı sayılır ölçüde askeri kapasiteye sahip oldukları, petrol üretim alanlarının ise nispeten uzak ve merkezi hükümetler tarafından idarelerinin zor olduğu unutulmamalıdır. Servet paylaşımı anlaşmasının yerel hissesinin kötü yönetimi yerel olarak birçok ulusal, siyasal ve ekonomik sorunu yeniden üretir. Sonuç olarak iki Sudan'daki mevcut petrol sektörü yönetimleri önemli ölçüde güvenlik riski oluşturmaktadırlar.

2011 Ocak ayında büyük bir çoğunluk ayrılık lehine oy verdi ve 9 Haziran 2011'de Güney Sudan bağımsız bir devlet haline geldi. Ayrılık umutları daha önce savaştan taraflar arasında bir takım belli bazı konularla ilgili yeni müzakereleri gerektirdi. Bu konuların en önemlileri sınırlardı – bunun içinde, tartışmalı Abyei bölgesinin statüsüyle ilgili yerel referandum; petrolün boru hattıyla Güney Sudan'dan Sudan Limanı'na nakli; ve her ülkenin, diğerinin topraklarında ikamet eden vatandaşlarının – özellikle, sayıları 500 000 ile 1 000 000 arasında olan Sudan'daki yerinden edilmiş ve gittikçe kökleşen güneyliler dahil – statüsü vardı.

¹⁴ Roland Marchal, "The Regional Dimension of Sudanese Politics," in *Sudan - No Easy Ways Ahead/Sudan'da "Sudan Politikalarının Bölgesel Boyutu"*, cilt. 18, Heinrich Böll Vakfı Demokrasi Yayını Dizisi (Berlin: Heinrich Böll Foundation, 2007), <http://www.boell.org/web/index-531.html>; Harry Verhoeven, *Black Gold for Blue Gold? Sudan's Oil, Ethiopia's Water and Regional Integration/ Mavi Altın İçin Siyah Altın mı? Sudan'ın Petrolü, Etiyopya'nın Suyu ve Bölgesel Entegrasyon*(Londra: Chatham House, 2011), http://www.chathamhouse.org.uk/files/19482_0611bp_verhoeven.pdf.

¹⁵ Wolfram Lacher, *South Sudan: International State-Building and Its Limits/Güney Sudan:Uluslararası Devlet İnşası ve Güvenlik İlişkileri*, SWP Araştırma Raporu (Berlin: Uluslararası ve Güvenlik İlişkileri İçin Alman Enstitüsü, Şubat 2012).

¹⁶ Sara Pantuliano, "Oil, Land and Conflict: The Decline of Misseriyya Pastoralism in Sudan/Petrol ve Çatışma: Sudan'da Misseriyya Kırsallığının Çöküşü," *Review of African Political Economy* 37, no. 123 (2010): 7; European Coalition on Oil in Sudan (ECOS), *Sudan, Whose Oil/Sudan'da Petrol İçin Avrupa Koalisyonu:Kimin Petrolü*.

Her ne kadar 2011 referandumunun sonucu tahmin edilebilir ise de ayrılmanın şartlarıyla ilgili müzakereler referandum yapılana kadar başlatılamazdı. Bu, taraflara siyasi ilişkiler bozuluyor olsa bile müzakere edebilmek için sadece altı ay tanıdı. Taraflar herhangi bir anlaşmaya ulaşamadılar ve müzakereler 2011 sonbaharında devam etti. Aralık ayında olayların olumsuz bir döngüsüyle Sudan hükümeti Güney Sudan'ın 850 milyar ABD doları değerindeki ham petrolüne çekişmeli nakil maliyetlerinin tazminatı olarak el koydu. Güney Sudan 2012 Ocak ayında petrol akışını tümüyle durdurarak öcünü aldı. Bu olayların etkisi bu raporun yazılmakta olduğu sırada (Mart 2012) belirsiz olmakla birlikte durum dengesiz olup yakın bir gelecekte çözülmesi gerekmektedir: petrol geliri olmadan her iki taraf da yaygın hamilik ağlarını ve bölgesel ve yerel müttefikleri üzerindeki kontrolü sürdürmek için baskı altında olacaklardır.

Sonuç: Kıbrıs'la İlintisi

İki Sudan'ın petrol deneyimi Kıbrıs ve diğer Doğu Akdeniz ülkeleri dâhil olmak üzere hidrokarbon ikramiyesini bekleyen herhangi bir ülkeyi ilgilendirir. Kaynak lâneti en başta doğal kaynakların çıkarılmasıyla ilgili ülkede halen mevcut olan komşular arasındaki her türlü olumsuz eğilimi büyütür. Lânet ve özellikle hidrokarbon üretimi ve gelirinin olumsuz sonuçları ülkenin siyasi sitemiyle mali sektöründe önemi ölçüde gerilim yaratabilir. Etki tabii ki değişiklik gösterir. Hidrokarbon sektörünün görece büyüklüğü bu etkiyi saptamadaki en önemli faktördür. Endüstriyi düzenleme ve ani gelir akışını idare etme yanında ülkenin jeopolitik konumu ve komşu devletlerle ilişkisi dâhil olmak üzere diğer konular da konuyla ilgilidir.

İki Sudan örneği, Kıbrıs'takine paralel olan çeşitli eğitici unsurlar sunar. Afrika Boynuzu ve Doğu Akdeniz dikkate değer gerilimin bulunduğu alanlardır. İhtilâflı alanlar ve egemenlikle kontrol edilecek bölgelere dair uzlaşmazlıklar her iki bölgenin siyasetinin parçasıdır. Hidrokarbon keşfi Türkiye ile Kıbrıs arasındaki gerginliği şiddetlenmesi yanında İsrail'le deniz komşuları arasındaki çekişmelere yeni bir boyut ekledi. Yine de ek bir gerilim kaynağı yerine hidrokarbon üretimi beklentilerinin bu bağlamda eski sorunları çözmek için bir fırsat olarak görülmesi gerekir. Hidrokarbon konularının daha büyük bir konular bileşkesinin parçası olduğunu ve kaynakları paylaşmak ve işbirliğine olan gereksinimin yarattığı yeni dinamiğe daha büyük bir çerçeveden yaklaşılması gerektiğini anlamak önemlidir.

Kıbrıs'taki yerel siyasetin daha gaz çıkışı başlamadan hidrokarbon konusu tarafından etkilenmesi muhtemeldir. Bu konuları büyük ihtimalle siyasi gündeme hâkim olacak ve iktidardaki siyasilere yönelik şüphe ve güvensizlik muhalefet, medya ve sivil toplum örgütlerinin daha yakından izlemelerine yol açacaktır. Hidrokarbon konusu mevcut ilişkiler ve ilgili tarafların alt üst edileceği siyaset ve yönetim alanlarının içine sızacak ve yeni bir dengeye ulaşılması gerekecek. Böyle bir süreci yönetmek sadece devlet adamlığını değil aynı zamanda ilgili taraflar arasında temel güven ve paylaşılan hedeflerle ilgili anlaşmayı gerektirir. Eğer bu şartlar, Sudan örneğinde olduğu gibi, karşılanmazsa, siyasi sürtüşme ve ihtilâf kaynak gelirlerinin akışıyla artacaktır. Eğer hükümet fonlarının yönetiminde şeffaflık yoksa muhalif gruplar, kendilerini umut etmeye yönlendirildikleri menfaatler konusunda aldatılmış gören gruplarda bir yoksunluk duygusu yaratarak bunu büyütme çalışabilirler.

Kıbrıs'ın ekonomisi büyük bir olasılıkla genişleyen enerji sektörü tarafından ciddi şekilde etkilenecek, mevcut sorunlarla olumsuz eğilimler güç kazanabilecektir. Gelirler bir kez devlet hazinesine akmaya başlayınca bağımlılık, enflasyon ve diğer sektörlerin marjinalleşme tehlikesi yeni sahip olunan kaynakları harcamanın cazibesıyla çatışmaya girecektir. İki Sudan örneğinden edinilen deneyim, zayıf ve çeşitlendirilmemiş bir ekonominin büyük oranlardaki geliri özümsemeyi başaramayacağını göstermiştir. Bunun yerine fonlar ithalatta harcanıp yabancı girişimcilerle şirketlere yarar. Kıbrıslı politikacılar ve memurların hidrokarbon gelirini düzenlemek için doğrudan ve kapsamlı adımlar atmalarını ve yönetiminde yüksek oranda şeffaflık için çaba göstermeleri gerekmektedir. Bu özellikle, rüşvetçilik, yozlaşma ve zayıf devletlere kabadayılık taslamak gibi şöhretleri olan uluslararası petrol şirketlerinin yönetilmesinde büyük önem taşır.

KIBRIS HİDROKARBONLARI: GELİŞMENİN BAŞLANGICINDAKİ İKİLEMLER

Gary Lakes

Son birkaç ay içerisinde Kıbrıs'ta Noble Enerji tarafından 12. Parsel'de üstlenilen sondaj çalışmaları ile ilgili büyük bir sansasyon yaşanıyor. İsrail açıklarında büyük miktarda gaz keşfedilmesi ve hem İsrail hem de Kıbrıs'taki gazın çıkarılması için adanın güney kıyısına Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) teklifi büyük beklentiler ve umutlarla karşılandı. Doğrusu, eğer Kıbrıs MEB'de ticari miktarlarda gaz varsa – ve daha belirlenecek olan- o zaman Kıbrıs kendini şanslı bir pozisyonda bulabilir.

2011 Aralık sonunda Noble Energy, Afrodit olarak isimlendirilen 12. Parsel'de 5 ila 8 trilyon ayak küp arasında doğal gaz keşfedildiğini duyurdu. Bu, 141 ila 226 trilyon metre küpe tekabül etmektedir. Kıbrıs'ın şimdiki enerji talebinin yılda 1 milyar metre küpten az olduğu göz önüne alındığında, Afrodit'teki keşif Kıbrıs'a 100 yıl boyunca güç vermeye yetecek miktardadır.

Göz önünde bulundurulması gereken diğer unsur ise bunun henüz Kıbrıs MEB'indeki ilk kuyu olduğudur. Enerji Dairesi keşfedilmeye değer 14 olası parsel daha olduğunu bildirdi. İkinci ruhsatlandırma raundu yapılıp diğer parseller kararlaştırıldığında ve başka araştırmalar başladığında, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in gerçek enerji potansiyeli açığa çıkacak.

Son iki yıl içerisinde Noble Energy İsrail açıklarında bazı önemli keşiflerde bulundu ve birkaç keşif daha yapabilecek gibi görünüyor. Noble, 2009 yılında gaz rezervlerinin şimdi 9.1 milyar ayak küpten fazla olduğu tahmin edilen Tamar gaz alanını ve bir yıl kadar önce ise şimdiki tahminlere göre yaklaşık 20 milyar ayak küp rezerve sahip olduğu düşünülen Leviathan alanını keşfetti. Bu rezervler şimdi sırasıyla 257 milyar metre küp ve 566 milyar metre küpe denk geliyor. İsrail'in hâlihazırda gaza olan talebi yılda 5 milyar metre küp civarındadır. Tamar'dan İsrail içinde kullanılmak üzere akış sağlanmaya başlanması ve doğal gazın yaygın olarak kullanılmasıyla bu rakamın gelecekte, kısa sürede yılda 15 milyar metre küpe çıkması beklenmektedir.

Noble'un 12. Parseldeki keşfi şüphesiz Kıbrıs için iyi bir şanstır. Hiç bir şey olmasa bile bu, ada yerel enerji üretimi için kullanabileceği bir doğal gaz kaynağına sahip olacak demektir. Ada alt yapı maliyetlerini ödeyip de ucuz bir enerji kaynağına sahip olduğunda bunun daha başka yararları da olacaktır.

Ancak gelecekte büyük bir keşif olursa, o zaman Kıbrıs halkı çok önemli olanaklara sahip olacaktır. Günümüzden 10-15 yıl sonra – daha önce *değil* – özellikle de eğer Güneydoğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbonu geliştirip ihraç etmeye yönelik İsrail'le güç birliğine gidilirse Kıbrıs'taki ekonomik durum önemli ölçüde gelişecektir.

Ancak tüm bunlar koşullara-Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, tümüyle yepyeni bir ekonomik sektörün açılışına yönelik tavrına bağlıdır. Kıbrıs şimdilik henüz çok erken bir safhada olmakla birlikte adanın süratle bir enerji sektörü oluşturmaya doğru ilerlemesi gerekmektedir. Siyaset oluşturulması ve acil durum plânlarına ihtiyaç vardır.

Eğer Kıbrıs açıklarında ticari miktarlarda hidrokarbon keşfedilirse, bu büyük bir olasılıkla adanın GSMH'da (Gayri Safi Milli Hasıla) ve kişi başına düşen gelirinde önemli bir artış sağlayacaktır.

Kıbrıs'a bir enerji sektörünün gelişi, enerji gereksinimlerinde kendi kendine yetebilmesi anlamına gelecek; sanayiler oluşturacak; yabancı yatırımı doğrudan getirecek; yeni iş kolları yaratırken var olan iş kollarını geliştirecek. Bu sektör hizmetler veya güneş ışığı değil gerçek, değerli doğal kaynak temelinde var olacak.

Ancak herkes lüks mal satın almaya koşmadan önce herhangi gerçek bir mali kazanımın – Katar ve Norveç gibi enerji ihraç eden ülkeleri düşündüğümüzde akla gelen mali kazançtan – aslında 10-15 yıl uzakta olduğunu anlamamız lâzım.

Kıbrıs'ta kurulacak herhangi bir hidrokarbon ihracat şirketinin yatırımlarını karşılayıp birikim sağlayacak kadar kâra geçmesinden önce, sözleşmeler, anlaşmalar yapmak, finansmanı müzakere etmek, sayısız belge imzalamak, alan geliştirmek, altyapı inşa etmek ve pazarlar bulmak uzun zaman alacaktır.

Bundan sonra hükümetin altyapı, sosyal programlar ya da gelecek nesillere yönelik fonlar gibi unsurlara yatırım yapabileceği sözü edilen "para" mevcut olacaktır.

Bu plânın tüm başarısının ticarileştirmeye – gaz ve gaz üretimiyle işlenmesinden elde edilen diğer ürünlerin satılacağı pazarın bulunması – bağlı olduğu vurgulanmalıdır. Buna "para olarak tedavüle koymak" – yani kaynak, iş, maliyetler v.s.'yi paraya çevirmek – denir. Ancak öncelikle proje için oldukça büyük bir para yatırılması ve bu yatırımların finansmanı kim yapıyorsa ona geri ödenmesi gerekmektedir.

Noble Energy için çabuk ilerlemesi durumunda Kıbrıs'a boru hattıyla 2015-16'da doğal gaz getirebileceğini söyledi. Bu, elektrik üretmek için hala dizel ve ağır sıvı yakıt kullanan Kıbrıs'ın Elektrik İdaresi için dikkate değer bir yarar sağlayacaktır. Dahası, Vasilikos'taki üretim kapasitesinin eski haline getirilmesi açısından da mükemmel bir zamanlama olacaktır.

Doğal Gaz Kamu Şirketi (Natural Gas Public Company – DEFA) her şeyden önce güç üretim tesisleri ve belki sonra da sanayi ve ticari kuruluşlara gaz sağlayacak olan kara gaz boru hattı için plân hazırladı.

Noble Energy ve İsrail'deki ana ortağı Delek Grubu sonuçta yılda 15 milyon ton üretim yapacak bir Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) tesisi kurmayı teklif etti. Bu, Mısır'da Damietta ve Idku tesislerinin halen var olan kapasitelerinin toplamından daha büyük bir kapasite demektir.

Maksat, Leviathan alanı ve 12. Parseldeki doğal gazın boru hattıyla adaya getirilip Vasilikos'taki LNG tesisinde işlenmesi ve dünya piyasasına ihraç edilmesidir. İşlem sırasında, yerel kullanıma verilebilecek ya da ihraç için satılabilecek bir takım başka ürünler de üretilenlerdir. Bu LNG tesisi büyük bir olasılıkla ilk etapta tahmini 10 milyar doların çok üzerinde bir yatırımı gerektirecektir.

LNG tesisi tasarım ve inşası konularında engin deneyimleri olan mühendis Peter Wallace, 2011 Kasım ayında Lefkoşa'daki bir sunumda European Rim Policy and Investment Council toplantısına LNG tesisi inşasının ne kadar karmaşık, zaman alıcı ve pahalı olabileceğini izah etti. (bakınız www.erpil.org).

Kıbrıs Cumhuriyeti bir LNG tesisi kurulmasına yönelik öneriyi dikkate alıyor. Bu nedenle, Noble ve Dalek tarafından 2011'de öne sürülen ilk teklif tesisin bu on yılın sonunda kullanıma hazır olacağını söylerken, bunu konuşmaya başlamak için ne kadar gecikilirse, Kıbrıs'ın da herhangi parasal bir ödüle ulaşması o kadar gecikecektir.

LNG önerisi pahalı ve fazlasıyla uzun görülebilir ancak mevcut şartlar altında Kıbrıs ve İsrail'in Doğu Akdeniz'den gaz ihraç etmelerinin tek yolu budur ve her ne kadar ortaya başka seçenekler çıkabilirse de bunun bölgeden gaz ihracı için başlıca yol olmasını umut ediyorum.

Kıbrıs, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler Nasıl Yararlanacak?

İlgilenilmesi gereken konu, özellikle Kıbrıs'ın herhangi bir servetin dağıtımına başlatması durumunda bunun Kıbrıs Türk toplumuna nasıl uygulanacağını da içeren servet dağılımıdır.

Belki de Kıbrıslı yetkililerin yapması gereken en önemli şey, hidrokarbonla ilişkili sanayilerden elde edilecek tüm gelirlerin aktarılacağı bir Özerk Servet Fonu kurmak olacaktır. Fonun %100 şeffaf olması ve yeteneklerini kanıtlamış bağımsız bir grup insan tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi ülkenin hidrokarbon gelirlerinin kötüye kullanımıyla sonuçlanır ve o zaman Kıbrıs kendi "petrol lanetini" yaşar.

Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve hükümetteki çeşitli yetkililer çeşitli vesilelerle güney Kıbrıs açıklarındaki hidrokarbon keşfinden elde edilecek tüm servetin tüm Kıbrıslıların yararına kullanılacağını belirttiler. Ancak unutulmamalıdır ki bu açıklamalar, 'Kıbrıslı Türkler' veya 'Kıbrıs vatandaşlarına' atıfta bulunarak yapılmıştır.

İşte bu noktada Kıbrıs sorununun karmaşasına girmektediriz.

Adanın tümünü tek bir egemen devlet altında birleştiren yaşayabilir bir çözüm olmadan bunun yürüyebileceğinden şüpheliyim. Yaşayabilir ve kalıcı bir çözüm olmadan bir taraf, diğer tarafın topraklarında yer alan kaynaklardan nasıl yararlanabilir ki?

Bu, petrol konusunda ciddi ihtilâfların yaşandığı Sudan ve Güney Sudan'daki gibi bir durumdur. Güney Sudan, Sudan üzerinden boru hattıyla Kızıl Deniz'e ham petrol ihraç ediyor. Sudan, boru hattı çıktısı üzerinden transit ücreti kazanıyor. Ne kadar kazanacağı ise tartışmalıdır.

Kanımcı, eğer her şey olduğu gibi kalırsa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sakinlerinin güneydoğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin kullanılmasından nasıl yararlanacakları belirsizdir.

Eğer kazançlar şimdi gerçekleşiyor olsaydı, kuzey bir hak talebini nasıl kanıtlayacaktı? Ve herhangi bir kazanç aktarımı ne anlama gelecekti?

Burada kışkırtıcı olmaya çalışmıyorum. Sadece sorulması gereken soruları soruyorum. Ayrıca var olmayan bir şeyle ilgili konuşmakta olduğumuzu da vurgulamak isterim.

Daha önce de belirtildiği gibi Kıbrıs'ın bir enerji sektörünü geliştirmesi 10 yıl veya fazla

zaman alabilir. Ada'nın, büyük yatırımların ihtiyaç duyulan geri dönüşlerini görebilmesi için bu kadar uzun bir zaman gerekebilir. Kıbrıs sorununu çözmek de bu kadar uzun sürecek mi?

Öncelikle ihracattan elde edilecek kazançlar, ihracat tesisleri inşası ve bu sektörün başlaması için alınacak milyarlarca dolarlık borcu finanse etmeye hizmet edecektir. Bu arada güneyde yaşayanlar bu yeni kaynağın geliştirilmesi ve altyapısının bedelini elektrik faturaları üzerinden ödeyeceklerdir.

Güneydeki hükümetin semerelerden yararlanmak için çok fazla para yatırması gerekeceğini söylemekte yarar var. Adanın kuzeyinin de bu semerelerden yararlanması için kuzeydeki hükümetin de yatırım maliyetlerini paylaşması gerektiğini düşünüyorum.

Bu çıkmazların sadece bir tanesi.

Konunun bazı esasları servetin ne olacağı konusundaki düşüncedir. İşler ve sağlık, eğitim, kamu altyapısı gibi sosyal hizmetler servet olarak kabul edilebilir. Enerjiye dayalı yeni bir ekonomik sektörün gelişi, sayısız yan ürün işletmelerin ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Bir enerji sektörü, petrol hizmetleri şirketlerinden mali hizmet şirketleri, inşaat şirketleri, tedarikçi şirketler yanında lokanta ve berber dükkânlarına kadar her şeye yönelik ihtiyaç yaratacaktır. Bu sektörün biliminsanları, teknik açıdan yetenekli kişiler, iletişim teknolojisi teknisyenleri, sekreterler, işçiler ve kamyon şoförlerine ihtiyacı olacak. Eğitim ve yetenek seviyeleri ne olursa olsun, Kıbrıslı Rumlar ve Türkler bu sektörden doğan işlere girebilir ve muhtemelen sadece maaş çeki almaktan öte gelecekte de yararlanabilecekleri eğitim de alabilirler.

LNG ihracatı olmadan bile durum inceleme gerektirir. Gaz dağıtımının enerji üretimi ve belki de petrokimya sanayi için kuzey Kıbrıs'a kadar uzatılabilme seçeneği olabilir. Elektrik akım kabloları kuzey Kıbrıs'a uzatılabilir. Kıbrıs'ın kuzey kısmının yararlanabileceği birçok fırsat vardır.

Ancak özellikle, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında bir uyuşmaya varılamaması durumunda bu fırsatların tehlikede olduğunu düşünüyorum.

Bölgesel Enerji Siyaseti

Siyaset enerji konusunun içine sarmallanmıştır. Enerji siyasettir. Paradır. Güçtür. Jeostratejiktir. Kısaca "Ödül'dür çünkü enerji işlerin gerçekleşmesini sağlar. Bir ülkeye güç ve nüfuz sağlar.

Bu küçük adanın, jeostratejik konumu nedeniyle her zaman bazı dış güçlerin insafına kaldığını tarih göstermektedir. Hidrokarbon keşfiyle ilgili bu yeni gelişme, bu durumu ancak daha da şiddetlendirmeye yarar.

Yine de öte yandan – başarı tanımının Kıbrıs için ne anlama geleceğine bağlı olarak – hidrokarbon keşfi durumu başarılı bir sonuca götürebilir.

Kıbrıs'tan Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz gönderilmesi üzerinde çok konuşulmuştur. Mevcut siyasi şartlar altında, Türkiye Doğu Akdeniz gazı için en uygun Pazar olsa bile, bu mümkün değildir.

Türkiye'de, ülkenin her yanına yayılmış yaygın bir yerel gaz boru hattı bulunmaktadır, ancak doğal gazı Türkiye üzerinden Hazar Bölgesi ve Orta Doğu ile Avrupa'ya taşımaya ayrılan bir boru hattı henüz mevcut değildir.

Türkiye üzerinden boru hattıyla Avrupa'ya gaz nakledilmesiyle ilgili çeşitli fikirler bulunmaktadır ancak hiçbirinin inşaatına başlanmamıştır. Muhtemel durum, gaz boru hattının çalışmaya başlamasının, Azerbaycan'ın Şah Deniz Etap 2 projesinin çalışmaya başlayacağı 2017'ye zamanlanacağıdır.

Doğudan batıya olan petrol ve gaz hareketinde önemli bir rolü olmakla birlikte Türkiye esasında transit bir devlettir. Önde gelen uluslararası şirketlerin, doğal gazı Hazar'dan Türkiye üzerinden Güneydoğu Avrupa'ya taşımayı planladığı rota, Güney Koridoru olarak adlandırılıyor. Öte yandan birçok Orta Doğu şirketi sonuçta gaz ihracatını Türkiye üzerinde göndermekten söz ediyor ama şimdilik bu plânlar uygulanabilir nitelikte değil.

Söylenildiği gibi Türkiye'nin enerji sahnesindeki rolü şimdilik transit devlet rolüdür. Kendine ait büyük petrol ve gaz rezervleri olmadığından uygulamada ihtiyacı olan tüm petrol ve gazı ithal etmek zorundadır.

Türkiye'nin, deneyim sahibi uluslararası bir petrol şirketinin ortaklığı olmadan açık denizde sondaj yapma uzmanlığı bulunmadığından, çoğu karada olan büyük bir enerji keşif programı bulunmaktadır. Şimdiye kadar Karadeniz'de 3-4 kuyuda sondaj yapılmakla birlikte önemli bir keşif yapılmadı. 6-8 yıl önce ise Amerikan şirketi El Paso İskenderun yakınlarındaki alandaki açıkta üç kuyuda sondaj yaptı.

Karadeniz'de, İstanbul'un kuzeyinde Trakya bölgesinde bir miktar gaz üretildi. Türkiye'nin hidrokarbon üretiminin çoğu Suriye ve Irak sınırları yakınında güneydoğu Türkiye'de yapılmaktadır.

2011 Kasım ayında Türk Petrolleri (TPAO) Shell'le, Antalya açıklarındaki 4154, 4319 ve 4320 numaralı parselleri içeren bir anlaşma imzaladı. Bu parsellerin tümü Türkiye'nin Akdeniz'deki yasal off shore bölgesi içerisinde yer alıyor. Bu, TPAO'nun son yıllarda önde gelen bir petrol şirketiyle vardığı ilk "hasat" anlaşmasıdır.

Türkiye Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PIGM) tarafından 2011 Mayıs'ında yayınlanan bir rapora göre Türkiye 2010 yılı içerisinde 128 aktif kuyudan toplam 17.32 milyon ton ham petrol üretti. Bu günde yaklaşık 47,452 varildir (v/g). Bunun aksine *BP Dünya Enerjisi ile ilgili İstatistik İncelemesi 2010'a* göre Türkiye geçtiğimiz yıl günde 624,000 varil ham petrol tüketti.

Müdürlük gaz konusunda, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının toplam 39 milyar metre küp olduğunu bildiren BP rakamlarına kıyasla, Türkiye'nin 2010'da 726 milyar metre küp üretim yaptığını bildirdi. Tüm bu enerjinin ithal edilmesi gerekmektedir ve en son medya raporuna göre Türkiye her yıl enerji için 50 milyar ABD doları harcıyor.

Bu, Türkiye için bir sorun oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi halen iyi gitmektedir, ancak ekonomik büyümesini devam ettirmek için enerjiye ihtiyacı vardır. Türkiye halen boru hattıyla Rusya, İran ve Azerbaycan'dan gaz ve az miktarda da LNG ithal etmektedir.

Dahası, bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin emelleri bulunmaktadır. Bunu, siyasetçilerinin ağzından açıkça belirtmiştir. Ancak enerji gereksinimleri için başka ülkelere bağımlı olmak zorunda kalacaksa, Türkiye bu emellerini nasıl gerçekleştirecek?

Bu bizi Türkiye'nin Kıbrıs ve İsrail MEB'lerinde hidrokarbon aranmasına karşı olan muhalefetine getirir. 2011 Kasım ayında Türkiye Enerji bakanı Taner Yıldız bu keşif faaliyetinin yasadışı olduğunu söyledi.

Birçok devlet ve uluslararası kuruluş, Kıbrıs'ın uluslararası hukuk uyarınca kendine ait MEB içerisinde hidrokarbon arama ve kullanma hakkını tanıdıklarını ifade etti.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik hakkı olduğundan, bilerek ve daha fazla gözdağı teşebbüsü olmadan hidrokarbon keşif ve geliştirmeyi sürdürmesinin Kıbrıslı Rumlar kadar Kıbrıslı Türklerin de yararına olduğunu düşünmek istiyorum.

Keşif ve geliştirmenin uzun bir çabayı gerektirdiği gerçeği göz önüne alındığında, sonuçta, adanın vatandaşları yanında burada konuk olarak yaşayan bizlerin de yaşamlarının geliştirilmesine hizmet edecek, Kıbrıs'ta yeni bir enerji endüstrisi yaratılmasını ertelenmesi için hiçbir neden görmüyorum.

AÇIK DENİZ HİDROKARBONLARI VE KIBRIS'TA SÉRVET DAĞILIMI: MIHALİS SARRİS VE MUSTAFA BESİM'LE SÖYLEŞİLER

Elias Hazou

Kıbrıs'taki her iki toplum, barış müzakereleri kapsamında gaz aramalarından elde edilecek kazançların yönetiminde geniş anlamıyla anlaşılıyor. Ortak payda ise kimin neyi kontrol edeceği ve gelirlerin tahsisatının telaffuz edileceğiyle ilgili açık kuralların başından konmasıdır. Gelir yönetiminin birleşmiş bir Kıbrıs'ta oluşacak federal bir hükümetin yetkisinde olması gerektiğinde hemfikirler. Ancak bu, yakınsamalarla uyumsuzlukların başladığı yerdir. Kıbrıslı Türkler fonların tüketim ve nüfusa göre tahsis edilmesini istiyorlar ve bunun için bir de formül oluşturdular. Vergi gelirlerinin (gaz projelerinden olanlar dâhil olmak üzere), birleşmiş bir adanın iki yandaki gelir farklılıklarını en aza indirmek için vergi gelirlerinin kuzeydeki sektörler için yatırılması gerektiğini söylüyorlar. Kıbrıslı Rumlar bunu reddetmemekle birlikte, Kıbrıs Türk yaklaşımı ve büyük bölümü daha geniş ve zengin Kıbrıs Rum toplumundan gelecek gelir transferleri söz konusu olduğu durumlar dışında ayrı kurumlar üzerinde ısrar etmelerinde bir tutarsızlık olduğu gerekçesiyle karşı çıkıyorlar. Öte yandan Kıbrıslı Türklerin, gazdan gelecek zenginliğin paylaşımıyla ilgili Kıbrıslı Rumlar tarafından verilen sözler konusunda son derece şüpheli oldukları görünüyor. Mustafa Besim'in dediği gibi, Kıbrıslı Türkler başış peşinde değiller. Besim, çözüm öncesinde ortak hidrokarbon projeleri öneriyor. Bunun aksine Kıbrıs Rum tarafı enerji ortaklığının (Belki de Türkiye ile bile) Türk tarafını Kıbrıs konusundaki tutumunu yumuşatması için dürtecek ve siyasi bir çözümü kolaylaştıracak bir koz olarak kullanılabilme olanağını düşünüyor. Kıbrıs Türk tarafı, bunu zamana oynamak diye reddediyor. Kıbrıslı Rumların, belki de açık denizdeki gaz rezervlerinin artık kanıtlandığı gerçeğine sarılarak, paylaşma konusunda samimi olmadıklarını ve tek başlarına hareket edeceklerine inanıyorlar. Sonunda ortaya bir gözlem çıkıyor: her iki taraf da neredeyse birleşmeden önce enerji işbirliği olasılığını reddediyor.

Kıbrıs Cumhuriyeti Eski Maliye Bakanı ve Kıbrıs'ın yeniden birleşmesine yönelik görüşmelerdeki Ekonomik Konularla İlgili Çalışma Grubu üyesi Mihalis Sarris

S: Doğal gaz çıkarılmasının ekonomi üzerindeki etkisi ne olur? Bulunan gazın değeriyle ilgili çeşitli değerlendirmeler yaptık.

C: Altının çizilmesi gereken bir durum şudur ki tam rakamlar konusunda kesin olacak bir pozisyonda değiliz. Vurgulanması gereken ikinci husus ise bunun herhangi bir ülke için bir fırsat olduğudur. Ancak bu fırsattan sonuna kadar yararlanan veya harcayan ülkelerle ilgili örneklerimiz oldu. Bu nedenle esas iş, öncelikle bu fırsatı en iyi şekilde kullanmamıza olacak veren şartları yaratmaktır. Bu da özellikle anlaşmalara nasıl varılacağı ve gelirlerin nasıl kullanılacağı konusunda güncel, açık kurallar üretmekle ilgilidir. Bu, tüm inisiyatife bir özel sektör yaklaşımının mevcudiyetiyle ilgilidir. 'Yaklaşım' sözcüğünün altını çiziyorum çünkü hükümetin orada olması gerekecektir ama geleneksel bürokratik tarzında değil, ticari ve ekonomik açıdan güvenilir bir şekilde kamununve tüm Kıbrıslıların çıkarlarını koruyarak şekilde. Bu muhtemelen özel sektörden önde gelen kişilerin bu süreci yöneten komitede olmaları anlamına gelir. Ulusal bir şirket kurulabilir ve tabii ki hükümete yeterli kazancın gitmesi sağlanır. Ancak bu, kaçınılmaz olarak hükümetin olayları tipik ele alışı doğrultusunda hareket edecek olan Enerji Bakanlığı ya da bir başka bakanlığı oluşturacaksınız anlamına gelmiyor dolayısıyla bu bir meseleler dizini.

Bir diğer konu, hidrokarbon keşfinin ekonominin geriye kalanına da hâkim olabileceği ve diğer sektörleri ilk kez Hollanda'da meydana geldiği için Hollanda hastalığı diye anılan çöküşe sürükleyebileceğidir. Bu da, zaten yüksek maliyetli olan ve her halükârda rekabetçi olmayan bir ekonomide enflasyonun gözünün dönmemesine dikkat etmemiz gerektiği anlamına gelmektedir. İşçilik maliyetlerini dışarıda tutmalı ve geleneksel olarak daha fazla muhasebe ve hukuki hizmetlere daha fazla yönelen bir ekonomide eğitim sistemimizin daha fazla bilim ve mühendisliğe yönelmesini sağlamalıyız. Bu, bu sektörleri terk edeceğimiz anlamına gelmez, ama daha iyi bir denge sağlayabiliriz. Eğitim sistemi açısından gençlerin erken yaşlarda bu düşünce yapısına yönlendirilmesi gerekirken, genç öğrencilere hangi alanlardaki çalışmalarını seçecekleri konusunda rehberlik de olmalı. Dolayısıyla ortada, dikkatlice yaklaşılması gereken bütün bir alan var.

Ayrıca, çok sık duyduğumuz bir şey olduğundan bunu vurguluyorum, kendinize ait doğal gaz, ucuz enerji anlamına gelmiyor. Enerjinin uluslararası fiyatı uyarınca fiyatlandırılması gerekir. Eğer bunu göz önünde bulundurursanız doğal gazınızı ihraç edip istediğiniz herhangi bir şeyi ithal edebilirsiniz. Ancak, ister endüstri ister evsel kullanım için olsun, enerjiyi kullanan insanlara verilecek mesaj, bunun sınırlı bir kaynak olduğudur. Pahalı bir kaynaktır, uluslararası fiyat kontrol edilmektedir ve bu yüzden enerjinin verimsiz kullanımı için bir bahane olarak kullanılmamalıdır.

Son nokta ise, Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çabanın içerisinde ekonomik yönler de bulundurması nedeniyle, bunun birleştirici bir unsur olacağını düşünüyor olmamızdır. Eğer gelirlere yeniden yapılanma çabalarına yardımcı olacak ve daha iyi bir gelecek için gerek

psikolojik gerekse gerçek anlamda umut oluşturabilecek bir açıdan bakılabiliirse, bu siyasi bir çözümü daha da destekleyici olacaktır.

S: Gaz gelirlerinin yönetimine yönelik aklınızda nasıl bir yapı bulunuyor?

A: Her ne kadar şu anda tüm detaylarını bilemezsek de özel sektör prensipleri uyarınca çalışan bağımsız ulusal bir şirket ve masraf tasarrufu, verimlilik, doğal gazın doğru yerde kullanılmasını teşvik eden iyi bir gelir paylaşım planı düşünüyorum. Bunları nasıl ele alacağımızla ilgili genel yaklaşım ise epey bilinen bir şey. Örneğin petrol şirketleriyle nasıl sözleşmeler hazırlanacağı, gelirlerin nasıl paylaşılacağı gibi. Dolayısıyla bunu daha önce yapmış olan insanların, uzmanların yardımıyla ve kamu incelemesi altında doğru yanıtı alabileceğimizi düşünüyorum.

S: Norveç örneğinde olduğu gibi özel bir fon oluşturulmasına ne dersiniz?

C: Doğal olarak bu, onun bir parçasını oluşturur- küçük bir miktarı her yıl altyapı yatırımları için ayrılan, gelecek nesillere yönelik bir fon. Ancak ben bunu tüketim amaçlı kullanmazdım.

S: Tüm hazırlık çalışmalarının yerinde olduğu varsayımıyla Kıbrıs'ın gazdan gelir elde etmesinin ne kadar zaman alacağını tahmin ediyorsunuz?

C: Benim kendi muhafazakâr tahminim sekiz yıl civarındadır. Gerçekçi olarak gelirlerin daha erken olmasını bekleyebileceğimizi düşünmüyorum. Tesis ve gerekli boru hatları v.s. inşaatı için daha süratli yöntemlerden söz ediliyor. Vermemiz gereken önemli kararlar var ve bu kararlar zaman alacaktır. En iyileri olduğundan emin olmalıyız. Boru hattınız var mı? Gaz işliyor musunuz? Bunu gemiyle mi ihraç ediyorsunuz? Sıvılaştırıyor musunuz?... Ve sonra, her şey yapıp çalışmaya başladığında... Dolayısıyla muhafazakâr ancak gerçekçi bir tahminin sekiz yıl olacağını düşünüyorum.

S: Size bu soruyu soruyorum çünkü Kıbrıs'la ilgili en son Avrupa Komisyonu tahminlerinde gaz gelirleri beklentilerinden söz edilmedi. Buradaki bazı yorumcular, AB ve derecelendirme kuruluşlarının bunu dikkate bile almadıklarını söyledi. Yoksa dikkate almak için çok mu erken?

C: Aslında bunun iki boyutu var. Birincisi, bizim bunu düzgün idare edeceğimiz konusunda ikna olmaları gerekiyor ki bu benim daha önceki noktama geliyor. Ayrıca halk olarak güvenilirlik boşluğumuz var. Bunun için bunu olumlu bir unsur saymakta isteksizler. Bunu, yaşlanmakta olan nüfusla birlikte bilançonun diğer tarafına ilave ettiklerini düşünebilirsiniz. Kıbrıslıların gittikçe yaşlanmaları ve daha az genç insanın iş gücüne katılıyor olmasından ötürü Kıbrıslıların sosyal sigorta ve yaşlı kuşakların bakımı için uzun vadeli yükümlülükleri olduğunu, dolayısıyla bunun olumsuz olduğunu söyleyeceklerdir. Bu da şu anda yeterli sermaye fazlası işletmediğimizi gördüklerinden bu derecemizi düşürdükleri anlamına gelir. Normalde doğal gaz beklentilerini muhasebe defterinin diğer tarafına koyarlar ama henüz koymuyorlar. İkna edilmeleri gerekiyor. Daha önce sözü edilen yapıları, organizasyonu, doğru ekonomik yönetime doğru işaret eden düşünce yapısını görmeleri lâzım. Bilirsiniz, bazen Norveç yönetim modeli olarak adlandırılan şey. Norveçliler kadar olgun olabiliriz ya da olmayabiliriz ama bu konumuz

dışında. Öz yapımız ve karakterimize uygun ancak sağlam ilkelere uyan mekanizmalar bulmamız gerek. Birilerini kopyalayamazsınız ama Norveç'teki gibi iyi bir yönetimle iyi sonuçlar getiren prensipleri, altında yatan felsefeyi takip edersiniz. İşaret etmek istemiyorum ama gerçekçi olmak gerek: işleri yapmanın doğru yolu ve pek doğru olmayan yolu var.

S: Kıbrıs'ta, gelirlerin nasıl kullanılacağı/dağıtılacağı konusunda herhangi bir plân var mı?

C: Henüz somut plânlar yok. Ama daha önce de söylediğim gibi Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik müzakerelerde açık hedefleri olan birtakım formüller tartıştık. Bunlar, ülke çapında kişi başına düşen gelirin birbirine yaklaşmasını içeriyor ki bu da kuzeye odaklanan bir gelişim bütçesi demektir. Ayrıca toprak düzenlemesine tabi olacak olan bölgeler de bir gelişim bütçesinden, bu gelirlerin küçük bir oranının bu tür bir [yeniden birleşme] anlaşmayı bir yere kadar destekleyecek bir bütçeyi desteklemek için kullanılabilmesine göre yararlanacaktır.

S: Ancak bu, bir anlaşma durumunda olur. Siz devam etmekte olan görüşmelerin Ekonomik Meselelerle İlgili Çalışma Grubu üyesisiniz, hiç değilse gaz servetinin paylaşımı ciddi olarak tartışılıyor mu? Sizin de bildiğiniz gibi Cumhurbaşkanı Hristofias birkaç ay önce, çözüme bağlı olmaksızın Kıbrıslı Türklerle servet paylaşımında bulunacağımızı söylemişti. Bu fikirle ilgili o zamandan bu yana konuşuldu mu?

C: Hayır, aslında tartışılmadı, çünkü biz bunu yaparken o henüz söz konusu değildi. Ancak bu konuda dürüst olmamız gerektiğini düşünüyorum. Kıbrıs Türk tarafı, çok fazla teknokrat düzeyde değil de siyasi düzeyde her zaman için ayrı kurumlar üzerinde ısrarcı oldu. Birlikte bir şey yapmaktan sadece Kıbrıs Rum tarafında toplanan vergilerin yeniden dağılımı ve gazı konuştuğumuzda söz ediyorlar. Dolayısıyla tutarlı olunması gerek: birlikte mi olmak istiyorsunuz yoksa bir taraftan diğerine gelir transferi söz konusu olması hariç durumlarda ayrı mı olmak istiyorsunuz?

S: Gaz Kıbrıslı Rumlara ait olduğuna göre, Kıbrıs Türk tutumunu dikkate almazsak, zenginliğin paylaşımını mı tartışıyoruz?

C: Birincisi bu prematüredir. Daha önce de söylediğim gibi yıllar alacak. Eğer sözünü ettiğim zaman dilimi içerisinde Kıbrıs sorununu çözmezsek hiçbir zaman çözmeyeceğiz. Dolayısıyla bununla ilgili kendi yaklaşımım, örneğin zenginliğin bir çözümden önce nasıl dağıtılacağı gibi şimdi tartışıyor olmamız gereken şeyden çok, bir çözüm için bir katalizör olması gerektiğidir. Eğer çeşitli analizler doğruysa, Kıbrıs, Türkiye, Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türkler ve İsraililer için bol bol gaz vardır. Dolayısıyla, diğer tarafın neye inandığına karşı birazcık daha yüce gönüllü olmanın herkese ekonomik yarar sağlayacağı, adil ve kalıcı bir çözümü destekleyecek bir ortamda, Türkiye'nin son derece güçlü olmasından ötürü uzlaşmaya yaklaşmadığı mevcut güçler dengesinin bir şekilde düzelmesi için güçlü bir dürtü olması gerekir.

S: Türk tarafı hangi alanlarda daha az uzlaşmaz olabilir ya da tabiri caizse boyun eğer?

C: Her alanda. Türk tarafının kendi ideal çözümü olan bir şeyi kabul ettiğini söyleyebileceğiniz tek bir şey bulunmuyor. Alışılmış söylem olarak 'federasyona inanıyoruz' diyenlerin dışında daha militan olup açıkça ayrı devlet istediklerini söyleyenler de var. İddia ediyorum, biri bana söylesin: Türkiye için ideal sonuç Türkiye'nin kendi bakış açısı, ister mülkiyet, ister toprak, ister yönetim olsun, tüm alanlarda, kendilerinin şimdiki durumundan nerede ayrılıyor?

S: Dolayısıyla Cumhurbaşkanı'nın çözüme bakılmaksızın serveti paylaşacağımız konusundaki yorumu... Buna tepkiniz nedir? Bu sadece taktiksel bir manevra mıydı?

C: Emin değilim. Ancak kanımca bu zenginliğin tüm Kıbrıslılara ait olduğunu, eğer kendi geleceklerini belirleme Kıbrıslılara bırakılırsa bir çözüm bulabilecekleri ve bir çözümü ne kadar çabuk bulursak herkes için ekonomik çıkarların o kadar çabuk akmaya başlayacağını vurgulamak istedi. Sanırım bu mesajın tercümesi böyle olmalı.

S: Kıbrıs sularından başlayıp Türkiye'ye geçen ve oradan da önerilen Nabucco taşıyıcısına bağlanan bir boru hattı fikrine açıkça aşinasınız. Bununla ilgili görüşünüz nedir?

C: Her ne kadar teknik ve mühendislik yönüne aşina olmasam da sadece enerji değil her konuda Türkiye ile yakın işbirliği, çözüm bulmamızı gerektiren en iyi nedenlerden biridir. Türkiye belki de bölgedeki en güçlü, isteklerinde en ciddi ekonomidir. Ayrıca Türkiye ile olan ekonomik bağlarımız nedeniyle bizleri daha iyi bir ekonomik geleceğe götürebilecek olan birçok tamamlayıcı da bulunmaktadır. Türkiye'nin dostu olmaya çalışmalıyız ve Türkiye de bizim.

S: Siyasi bir çözüm olmadığı sürece Kıbrıs Türk toplumu gazdan nasıl yararlanabilir?

C: Açıkçası bunu göremiyorum. Bu nedenle bir çözüm için, herkes için, tüm taraflar için bir teşvik olması gerektiğini söyledim.

S: Ve çözüm olduğunda?

C: Eğer bir çözüm olursa, kanımca birleşik bir ekonomi öncelikle, silahlar gibi, birçok boşuna harcamanın elenmesine yönelik işaret verecektir. 'Barış payı' denilen şey olacak. Ayrıca ada çapında yaratılacak yatırım ve istihdam fırsatları, turizm ve birtakım alanlardaki ortak projelerde tamamlayıcılar olacak.

S: Açıkça nakdin bir kısmı anlaşma durumunda yeniden yapılanma için kullanılacak?

C: Evet. İhtiyatla ve iyi bir zamanlamayla. Gelirler gelişim gerektiren alanlarda altyapının güçlendirilmesi için kullanılabilir, her iki taraf için de önemli bir boyut olan insanların yeniden yerleştirilmelerine yardımcı olabilir.

S: Kıbrıs Rum tarafına geri dönersek: eğer varsa, gaz zenginliğini yönetmek amacıyla hazırlanmış bildiğiniz herhangi bir plân var mı? Ortalıkta dolaşan, örneğin ulusal bir petrol ve gaz şirketi kurulması gibi bir hayli fikir var. Ancak elle tutulan bir şey var mı?

C: yani ortada devam eden birçok tartışma, konferanslar, münazaralar yapılıyor. Sanırım yurt dışından bilgili insanlara danışılıyor. Doğru çözümler için gerçekten bir arayış olduğuna inanıyorum. Ve eminim ki neyin ekonomik açıdan doğru, neyin siyaseten mantıklı olduğu arasında bir denge var. Yine bu hareketler bir çözüm bulunması beklentilerini artıracak türden olduğu sürece doğru yönde olduklarını düşünüyorum.

S: Türklerin Kıbrıs'a karşı kılıç sallamasını, Piri Reis gibi Türk araştırma gemilerinin Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesine gönderilmesini nasıl görüyorsunuz?

C: Aslında bunun devamı gelmedi. Bir ilk tepkiydi. Sadece Kıbrıs değil, aynı zamanda bu işin içinde İsrail, ABD ve başka ülkelerin olduğunun farkına bir kez vardığınızda hukuki yönü açılıp kapanmış olan bir şey için bu bir dizi ülkeyle savaşmayı seçeceğinizi (Türkiye'nin) düşünmek pek gerçekçi değildir.

S: Biz Kıbrıslıların umulan gaz zenginliğinden iyi yararlanacak kadar akıllı olduğunu düşünüyor musunuz?

A: Eğer Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ekonomik tarihine bir bakarsanız, şu ana kadar fazla ciddi hata yapmadık. Genelde iyi bir yol izledik. Bu, çok kötü hatalar yaptığımız siyasi yönle tezat teşkil ediyor. Ekonomik açıdan, AB'ye ve Dünya Ticaret Örgütü'ne katılarak, yıllar içinde Kıbrıs lirası ve döviz kurunun istikrarı ile ilgili sağlıklı politikalar benimseyerek oldukça iyi başardık. Aslında 1974'ten sonra Kıbrıs ekonomik bir mucizeyi başardı. Bu nedenle iyi bir sicilimiz var. Dolayısıyla şimdi gaz konusunda, ekonomi konusunda gösterdiğimiz olgunluğu, gaz ve muhtemelen petrolün sağlıklı ekonomik yönetimiyle sonuçlanacak o siyasi kararları almakta da gösterebilirsek, o zaman evet, iyi kullanabiliriz. Kolay olmayacak çünkü kurumlar ve kültürlülük konusunda tam anlamıyla olgunlaşmış değiliz. Ama bunun yanında birçok eğitimli, duyarlı insanımız var ve eğer güçleri uygun yöne salıverebilmemiz şartıyla olumlu bir sonuca ulaşmamız için hiçbir neden olamaz.

Mustafa Besim, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde Doçent ve Kıbrıs'ın yeniden birleşmesine yönelik müzakerelerdeki Ekonomik Konularla İlgili Çalışma Grubu üyesi.

S: Doğal gaz çıkarılması ile ilgili ihtimaller nedir ve Kıbrıs nasıl devam etmeli?

C: Doğal kaynakların yönetiminde bazı başarı ve başarısızlık öyküleri görülmüştür. Ancak kaynak yönetimi de bir ihtilâf konusu olmuştur. Bu bir kutsama-veya-lanet konusudur. Lanet, kötü yönetim ya da bu faaliyetlerden elde edilen kazancın adaletsizce paylaşımı durumunda meydana gelir. Kıbrıs'taki gibi bölünme olan toplumlar veya cemiyetlerde, toplumsal tabanlı ihtilâfları tetikleyebileceğinden, bu daha da zor olacaktır. Bu nedenle Kıbrıslılar için bu zenginliği, adil yönetilen bir şekilde paylaşmak gerçekten zorlu olacaktır. Öte yandan uygun bir yönetim eğer isterseniz, bir çözüm için katalizör olabilir; önerilen federasyon için tutkal görevi görebilir.

Adadaki gerçekler göz ardı edilemez. Bir taraftan, hidrokarbon aramalarını başlatanlar Kıbrıslı Rumlardır. Yüzeyle bu Kıbrıslı Rumlar ve belki daha sonra tüm ada için bir nimet gibi görünebilir. Öte yandan Kıbrıslı Türkler de benzer bir şeyler yapmaya başladılar. Örneğin, Kıbrıs Türk yönetimi ve Türk hükümeti arasında sismik araştırmalar yapmak ve hem karada hem denizde hidrokarbon aramak için yapılan bir anlaşma var. Zemini şimdiden karadaki arama için hazırlamaya başladıkları, Mağusa yakınlarındaki Sygkrasi/Sınırüstü'nde yer alıyor. Dolayısıyla her iki taraftaki tüm bu faaliyetler ayrılığı sanki pekiştirmiş gibi görünüyor. Bunlar gerçekler. İsterseniz buna kötümser senaryo da diyebilirsiniz.

Kıbrıslı Rum ve Türkler projeleri birlikte yürütmüyorlar. Örneğin – bir nedenle gerçekleşmeyen- AB'ye birlikte katılma girişimi veya – yine birlikte yapmadıkları- hidrokarbon arama gibi. Ayrıca Kıbrıslı Türkler sularını Türkiye'den alıyorlar. Her birimiz ayrı projeler yürütüyoruz. O zaman nasıl birlikte yaşayacağız? Bunları birlikte yapmanın yollarını düşünmeye başlamamız lâzım. Eğer bunu yaparsak birlikte de yaşayabiliriz. Eğer bir şeyleri kendi başımıza ve kendimiz için yaparsak ve ada çapında düşünmezsek, o zaman çözüm bulma konusunda sorun yaşayacağımızı düşünüyorum. Sonuçta ada üzeri ve etrafındaki her şeyin çözüm sürecine katkıda bulunmak üzere yapılması gerekiyor. Adanın yüzünü ve bölgedeki dinamikleri gerçekten değiştirebilecek bu tür mega projelerin birlikte yürütülebilmesini beklerim.

Gözardı edilemeyecek olan bir gerçek var: Türkiye'nin 55 milyar enerji için olmak üzere 77 milyar ABD dolarlık cari açığı bulunuyor. Türkiye, enerjiye büyük ihtiyacı olan bir ülke. Şu anda – Türkiye'ye petrol ihraç eden önde gelen ülke – Irak'a uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle fazladan bir gerginlik yaşanıyor. Bu nedenle, enerji açığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye, enerji projelerine büyük paralar koymaya dünden razıdır.

Gerçekleri belirttikten sonra, kafamızda – ve şahsen benim – canlandırdığımız birleşik federal Kıbrıs'a, iyimser senaryoya geçelim. Ortak hidrokarbon projeleri yeniden birleşme için bir katalizör görevi görebilir ve belki de bir çözümün maliyetini asgariye indirebilir. Ancak yine de taraflar arasındaki müzakerelerde bunların birlikte yapılmasının gerektiği ve bir federasyona ulaşmanın yolunun bu olduğu gerçeği yönünde bir anlayış bulunmamaktadır. Beni esas kaygılandıran budur. Her bir taraf, işleri, kendi toplumlarının yararına olduğunu düşündükleri şekilde yapıyor.

Bana kalırsa, buna yaklaşımımız, doğal kaynak (DK) için strateji geliştirmek şeklinde olmalıdır. Bu, uzun vadeli bir perspektife sahip olmalı ve sadece doğal gazla sınırlı kalmayıp, su gibi, tüm doğal kaynakları kapsamalı. Bunun olması için uygun politika ve yasalarımızın olması ve kurumsal düzenlemeyi düşünmemiz gerekiyor. Genel anlamda DK yönetimine yaklaşımın, hükümetler ve toplumlar dahil olmak üzere tüm paydaşlar için şeffaf olması gerekiyor. Çatışmayı asgariye indirmenin yolu budur. Aksi halde bu ihtilâf kaynağı haline gelebilir.

DK paylaşım ve yönetimi konusunda dünya deneyimine baktığımızda – Nijerya iyi bir örnektir, ya da Sudan – işlerin kötü yapıldığı göze batan bazı örnekler bulunmaktadır. Ayrıca, diğer Emirliklerle kıyaslandığında çok daha zengin olan Abu Dabi ve Dubai örnekleri de var. Bu nedenle bir tür denge olmalı.

Benim görüşüme göre üç kilit konu bulunuyor: doğal kaynaklar kimin olmalı, hangi güç paylaşım anlaşmaları uygun olabilir ve DK gelirlerinin işleyişi veya yönetimi. Halen sualtında olan bir kaynağa sahipsiniz. Bu zenginlik ve dahası bir miras. Bu zenginlik bu kuşaktan çok gelecek kuşaklara ait. Bu nedenle uzun vadeli düşünmeniz gerekiyor.

Mülkiyet konusunda doğal servetin sahibi, Kıbrıs vatandaşları adına federal hükümet olmalıdır. Bu çok açık olmalı. Gazın, Kıbrıslı Rumların topraklarında ya da kuzeyde bulunabilecek petrolün Kıbrıslı Türklerin topraklarında olduğunu söylememeliyiz. Hayır, bunlar herkese ait olmalı ve bu sadece Kıbrıslılar için değil, yatırımcılar için de son derece önemlidir.

Aslında mülkiyetten daha da önemli olan ikinci konu, güç paylaşımı ve yönetimdir. İşte burada gerçekten de uygun mevzuat ve yatırımcılara, ada halkı ve tüm paydaşlara doğru işaretleri verecek şekilde uygun yasaları yapıp uygulayacak yeteneğe sahip bir yönetim gücüne ihtiyacımız var. Sonuçta federal hükümetin doğal kaynakların kontrol ve yönetimi üzerinde özel bir yetkisi olmalı. Özellikle de Kıbrıs örneğinde bu tür güçleri ya da yönetsel yetkiyi bölgesel hükümetler veya oluşturucu devletler ya da neyin varsa onlara vermeyi düşünemeyiz. Bunun yerine bu yetki açık bir şekilde federal hükümetin yetkileri altında olmalı.

Son olarak DK gelirlerini yönetme konusunun ekonomik yönleri kadar siyasi yönleri de bulunmaktadır. Gelirlerin ekonomik açıdan verimli olacak şekilde yönetilmelerini sağlamalıyız. Gelirlerin elde edilmesi, toplanması ve paylaşılmasının siyasi uygulamadan çok en iyi ekonomik uygulamaya dayanması gerekir. Bu, iki oluşturucu devlet arasındaki gelir eşitsizliğinin zaman içinde çoğalmayıp azalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle örneğin, 'Kıbrıslı Türklere mali destek sağlayacağız' demek yerine altyapıları, beşeri sermayeyi geliştirmek ya da olmayanı veya eksik olanı tamamlamak için geliştirmek için Kıbrıs Türk ekonomisine yatırımlar yapılmalıdır ki bölge yatırım ve gelişime uygun olabilsin. Bu nedenle fonların tahsisi ekonomik büyüme öncülüğüne dayanmalı ve işkollarını teşvik etmeye yönelmelidir. Bunu istemiyoruz: 'Çok fazla Kıbrıslı Türk var. İşte onlar için bir çek.' Tahsisatın ekonomik temellere dayanması gerekir. Gelirler her iki tarafta hangisi daha fazla ihtiyaç duyuyorsa, – fiziksel, hukuki ve beşeri- altyapıya-harcanmalıdır. Sonunda izole edilmiş bir ada olarak belli bazı dezavantajlarımız bulunduğundan bu kaynakları, ada olmanın maliyetlerini en aza indirmek üzere kullanmanın yollarını düşünmeliyiz. Ayrıca paranın cari bütçe, örneğin memur maaşlarına zam için, kullanılmaması için dikkat edilmelidir. Bu, ilk görüşte iyi bir fikir gibi görünebilir: maaşlara zam, harcamalarda artışla sonuçlanır.

Bunun yerine yapılması gereken şu anda suyun altında olan kaynağı çıkarıp servete dönüştürmektir. Fonları, para yardımı şeklinde değil, daha çok rekabetçi ve üretken, ada için potansiyele sahip sektörleri canlandırmak amaçlı olarak, gelişim için belirlenmiş olan sektörlerle tahsis etmeliyiz. Ayrıca eğer, geriye dönüş oranı yurt dışına yurt içine olduğundan daha yüksekse, fonları yurt içine yatırmayıp, bunları daha yüksek dönüşler üreten yurt dışı yatırıma yöneltmeliyiz. Örneğin, Norveç'in yaptığı gibi. Azerbaycan'a baktığımızda, otel hizmetleri, lokanta ve taksi hizmetleri gibi ticari olmayan ürünlerin fiyatlarında olağanüstü bir artış yaşanıyor. Petrol gelirlerinden ötürü ekonomiye enjekte edilen büyük miktarda bir para var ve bu da Hollanda hastalığı denilen soruna yol açıyor: enflasyon. Bu, petrolden elde edilen fonların

ekonominin daha önce sözünü ettiğimiz sektörlerinin geliştirilmesi için harcanmamasından yaşıyor. Dolayısıyla burada Kıbrıs'ta hidrokarbondan gelir elde etmeyi başarırırsak, benzer tuzaklardan sakınmamız çok önemlidir. Enflasyon, adanın rekabet edebilirliğini yitirmesine yol açabilir. Hesaba katılması gereken bir başka şey: kolay yoldan para yapmanın yolu olan bir gelir kaynağınız varsa, bu insanların üretken ve verimli olma hevesini kırar.

Dahası, gaz gelirlerinin, işe düşüncesizce memur almak v.s. gibi federal hükümeti şişirecek şekilde kullanılmaması gerekir.

Ancak tüm bunları söyledikten sonra birincil önceliğimiz Kıbrıs konusunu çözmek olması gerekir. Eğer bunu yapmazsak, tüm bu konuşma sadece akademiktir.

Ancak mevcut durum buna pek de yardımcı değil. Kıbrıs Cumhuriyeti, müzakereler üzerinde kısıtlayıcı olacak olan AB başkanlığını üstleniyor. Ayrıca Kıbrıslı Rumlar gelecek yılki seçimler için hazırlanıyorlar. Bu dinamiklerin barış sürecine aslında katkısı olmuyor. Bu nedenle bugünlerde pek iyimser değilim. Bir çözümü geciktirmek ne bir ne diğer toplumun yararına değildir. Kıbrıs halkının olanlardan daha fazla bilgilendirilmesi ve liderlerinin bir an önce bir anlaşmaya varmaları konusunda cesaretlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Uluslararası sahnede Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler iyice soğurken Kıbrıslı Rumlar İsrail'le birlikte ortak gaz projesi üstleniyorlar. Dolayısıyla bu ne yerel ihtilâf ne de bölgesel barış açısından yararlı değildir. Ayrıca burada gazın keşfiyle birlikte birçok yabancı güç- Birleşik Devletler, Rusya- bölgeye ilgi gösteriyor. Bizler kendi başımıza bir çözüm bulmak için bu tür komplikasyonları en aza indirmeye çalışırken, sanırım tüm bu gelişmeler gelecekteki ihtilâfların kaynağı olabilir. Sahneye daha fazla taraf getirmenin barış sürecine katkıda bulunacağından şüphem var. Bu arada kuzey, Nisan'da Türkiye'den ithal edilen suyun işleneceği tesisin açılışını yapacak. Suyun 2014 Mart'ına kadar Türkiye'den gelmesi bekleniyor. Dolayısıyla adanın yüzü değişecek. Bir başka örnek: geçtiğimiz yıl kuzey, Türk anakarasıyla fiber optik bağlantılar oluşturdu.

Şimdi, bir çözüm durumunda gelirleri Kıbrıslı Türklerle paylaşılmak üzere gazdan elde edilecek kazançlar için bir miras fonu kurulmasına gelince, kanımca gerçek konu bu değildir. Konu para değildir. Kıbrıslı Türkler bugün Türkiye'den yeterli finansman alıyorlar ve bu devam edecek. Dolayısıyla önemli olan birlikte bir servet üretip birlikte yaşamaktır. Miras fonu olsun ya da olmasın ya da Kıbrıslı Türklere pay verilsin ya da verilmesin – konu gerçekten de bu değildir.

S: Doğal gaz servet yönetimi konusu Kıbrıs görüşmeleri için ekonomik komite içerisinde tartışıldı mı?

A: Bunu tartışmadık. Ancak 2003-2004 kapsamlı çözüm plânı altında ve aynı zamanda mevcut müzakerelerde doğal kaynakların yönetimi konusuna herhangi bir ihtilâf yoktur. Her iki taraf da bunun federal bir hükümet altında olması gerektiğini kabul etti. Her ne kadar son zamanlarda her iki tarafın pozisyonunda dikkate şayan bir yaklaşma gözlemlense de ihtilâf federal hükümet altında gelir paylaşımıyla ilgilidir. Kıbrıs Türk tarafının pozisyonu, federal hükümetin gelirlerinin, özellikle de dolaylı vergilerin (KDV, gümrük vergisi v.s.) tüketim ve nüfusa dayalı olarak tahsis edilmesi yönündedir. Bizler, iki toplum arasındaki gelir uçurumunun

en erken zamanda ortandan kaldırılmasını savunuyoruz. Tabii ki Kıbrıslı Rumların alım gücünün daha yüksek olduğunu, daha fazla tüketerek daha çok vergi ödediklerini biliyoruz. Her iki tarafın kaygılarını göz önünde bulundurarak federal hükümetin gelirlerinin tahsisi için bir formül geliştirdik.

S: Cumhurbaşkanı Hristofias'ın gazdan elde edilen servetin çözüm bulunsun ya da bulunmasını Kıbrıslı Türklerle paylaşılacağı şeklindeki ifadelerinden ne anlıyorsunuz?

C: Buna bir bakış açısı: Sayın Hristofias, yakında bir çözüme ulaşmayacağımızı, ama Kıbrıslı Türklerin payının güvende tutulacağını demeye getiriyor. Örneğin [eski] Kıbrıslı Rum Ticaret Bakanı Praxoulla Antoniadou da benzer bir yaklaşımdan söz etti; Kıbrıslı Türkler için bir payın ayrılacağı bir miras fonu. Bu Kıbrıslı Türklerin gerçekte istediği şey değil: fondan şimdi ya da gelecekte bir transfer. Kıbrıslı Türklerin beklentisi böylesi bir servetin çözüme yönlendirildiğini görmektir. Yoğunlaşma, çözüm bulma düşüncesi üzerine olmalıdır. Ancak ne yazık ki bu, bu günlerde gündemde değilmiş gibi görünüyor. Öyle görülüyor ki Kıbrıslı Rumlar gaz çıkarılması konusunda tam gaz ilerliyorlar. Bu bizi baştaki aynı argümana getiriyor. Eğer her bir toplum kendi başına bu tür mega projeler yürütür ve ortak proje yapmayı düşünmezse, bu adadaki ayrılığı pekiştirmekten başka bir anlama gelmez.

Raporun talep edilebileceği adres:
PRIO Cyprus Centre
P.O.Box 25157, 1307 Nicosia, Cyprus
Tel: +357 22 456555/4
E-mail: priocypruscentre@cytanet.com.cy

Raporun İnternet'ten indirilebileceği adres: www.prio.no/cyprus



Friedrich Ebert Vakfı (FES) ve PRIO Cyprus Centre (PCC) 26 Kasım 2011 tarihinde Lefkoşa'daki ara bölgede 'Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı' adı altında bir günlük ortak bir konferans düzenledi. Konferans, uluslararası ve Kıbrıs'ın her iki toplumundan uzmanları bir araya getirdi.

Konferans, Kıbrıs açıklarında hidrokarbon aranmasının siyasi boyutlarını, özellikle de bu gelişmelerin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik görüşmeler üzerindeki etkilerini inceledi. Konferans ayrıca hidrokarbon siyasetlerinin Doğu Akdeniz ülkelerine yönelik daha geniş içeriklerini de araştırdı.

Hidrokarbon konusunun aynı derecede önemli bir boyutu servet yönetimi ve dağıtımıyla ilgilidir. Bu nedenle konferansın bir bölümü, Kıbrıs'ta doğal kaynak gelirleri yönetimi konusunda henüz başlayan tartışmaya katkı sağlamak üzere tasarlanmıştı. Norveç ve Sudan'daki kaynak yönetimi ile ilgili örnek olaylar, bu yönetimdeki mallar ve uygulamaların karşılaştırılmasına olanak tanımıştır. Aynı şekilde Kıbrıs'ta servet dağılımıyla ilgili seçenekler. Buna ek olarak, Kıbrıs'ın başlıca iki toplumunun hem kendi içlerinde hem de aralarındaki zenginlik dağılımı seçenekleri de incelendi.

ISBN: 978-82-7288-464-1



Raporun talep edilebileceği adres:
PRIO Cyprus Centre
P.O.Box 25157, 1307 Nicosia, Cyprus
Tel: +357 22 456555/4
E-mail: priocypruscentre@cytanet.com.cy

Raporun İnternet'ten indirilebileceği adres: www.prio.no/cyprus